

A MAGYAR ÍRÓK EGYESÜLETÉNEK FOLYÓIRATA

LYUKÁS LŐRÁ

XXV. ÉVFOLYAM IX.

2016/9. SZÁM

KARÁCSONYI DAL

A HÓNAP KÖLTŐJE
CSUKÁS ISTVÁN

SZALAY LAJOS BIBLIÁJA

PETŐFI ÉS JÓKAI BARÁTSÁGA

ISTEN ARANYKÖTELÉN TÁNCOLT INTERJÚ MARKÓ IVÁNNAL

AZ ELSŐ ARANYKÖR

KIÁLLÍTÁS A MŰCSARNOKBAN

RÓMER FLÓRIS TERV
**MEGÚJULÓ
MAGYAR
MŰEMLEKÉK
A KÁRPÁT-
MEDENCÉBEN**

Cikkünk a 24. oldalon

Nyárádszentlászló

Gidófalva

Gyulafehérvár

Farnas

Alvinc

Szászváros

Németszernye

Oltzakadát

Halmagy

SZAKONYI KÁROLY

CSENDES ÉJ

A mikor Augustus császár összeírási parancsának eleget téve József viselőse feleségével, Máriával Názáretből a júdeai Betlehembe ment, mert illetőségük szerint Dávid házához tartoztak, sehol sem kaptak szállást, s egy városszéli istállóban húzták meg magukat. Pedig azok, akikhez sorra bekopogtak, jól láthaták, hogy Mária mindenórás, de az összeírás miatt akkora jövés-ménés volt már napok óta, annyiféle ember bukkant fel hirtelen, hogy a betlehemiek bizalmatlanok lettek. Meg aztán a jobb helyeket a tehetősebbek hamar elfoglalták, hiszen busás pénzzel a gyanakvás is elaltatható. A názáreti emberpárt afféle ágrólszakadtaknak nézték, s a kapuk mindig becsukódtak. Maradt a rozszant istálló a juhaikat legeltető pásztorok környékén, ahol legalább szalmát találtak a jászlak körül, amelyre a barmok melegének közelében lepihenhettek. Itt szülte meg Mária a Gyermeket, ama üstökös felvillanó fényénél, amely az éjszaka sötét egén tünt fel és világlott napkelet felé. Látták ezt a pásztorok, de látták a napkeleti bölcsek is, akik sietve tudakolták: hol van a zsidók királya, aki megszületett? Mert látni kívánták, hogy tisztelegjenek előtte. Ezt hallva Heródes király *megháborodék*, kifaggatta a bölcseket, s ravaszul meghagyta nekik, hogy menjenek Betlehembe, keressék meg az újszülöttet, s ha megtalálták, jöjjenek vissza a hírrel, mert majd ő is elmegy, hogy *tisztességet tegyen neki*. De a bölcsek, miután a Kisdedet meglették, *álomban megintettek, hogy Heródeshez vissza ne menjenek*, ugyanakkor az Úr angyala Józsefet is figyelmeztette: *Kelj fel, vedd a gyermeket és annak anyját, és fuss Egyiptomba, és maradj ott, amíg én mondom néked, mert Heródes halálra fogja keresni a gyermeket!* És Heródes kereste is, Betlehemben és annak környékén felkoncoltatott minden egy esztendőn aluli csecsemőt. Csak Heródes halála után térhetett vissza a család Izraelbe.

Párizsi ismerősöm azt írja, hogy a lánya nemrégiben néhány napot töltött Budapesten, s a legnagyobb élménye az volt, hogy az utcákon nem jöttek vele szemben felfegyverezett katonák, mert odahaza, a Szajna-parton, a

Szalay Lajos: Háromkirályok

tereken és a bulvárokon szüntelen találkozik az őrjáratokkal. Gyanakvás lengi be a francia fővárost, mondja, a vasárnapi mise előtt a templomajtóban biztonságiak motozzák meg a hívőket, s mindenütt, ahol tömegek fordulnak elő, terrortámadástól tartanak. A franciák mégsem akarnak félni. Az ember nem akar félni, mert nem lehet örökösen rettegni. *Bon courage*. De feszültség van. Párizsban és szerente Európában.

Karácsonykor, ha az éjféli misén a templomokban el is hangzanak az Újszövetségből Máté evangéliumának szavai, felidézve a Szent család Egyiptomba menekülését is érintő szavait, mégis inkább a *Csendes éj* kellemes, gyertyafényes, fenyőillatú hangulata önt el bennünket, s nem a világ (már akkor is és azelőtt is létező) irgalmatlansága. Békkességre vágyunk, *Stille Nacht, Silent night, Douce nuit* szól mindenütt az ének, néhány órára úgy teszünk, mintha valóban békkessége volna a Földön a jóakarátú embernek. Pedig megháborodott Heródesek féltik gyilkosságok árán is hatalmukat, népeket készítenek menekülésre, százezrek halálát követelik a terrortámadások és ádáz háborúk, s az égből nem angyalok szava szól, hanem bombák és

rakéták zuhannak valaha gazdag, évezredek városokra. Az üstökös fénye otthontalanná vált, boldogtalan tömegekre világít, akik befogadást remélnek, követelnek – kopognak, sőt, dörömbölnék a kapukon, a kapun belül levőknek lelkiismereti válságot okozva, hiszen a keresztény ember ismeri az irgalmasságot, de az irgalmasságot gyakorolni nagy próbatétel.

A menekültáradat, amely ellepi Európát, tragédia. Tragédia mindenkinék: a menekülőknék és a befogadásra kényszerülő országoknak egyaránt. Mégis, az emberségesség azt kívánja, hogy legyünk részvétel a bajbajutottak iránt. De lehet-e igazságot tenni ebben az áradatban? Tudható-e, hogy kik a rászorultak, s kik a gonosz szándékkal érkezők? A bizalmatlanság romboló erejű. A gyanakvás félelmet és gyűlöletet szül. Megmérgezi a lelket. A világ lelke, Európa lelke most mérgezett is. Az irgalmassághoz manapság már mérhetetlen elszánás kell. A szent életű Juliánnak is hatalmas elszánásra volt szüksége, hogy befogadja a bélpoklost, s még nagyobbra, amikor az elhaló hangon azt kérte, hogy engedje be az ágyába. *Fázom, jöjj ide mellém! Vetközz, hogy érezzem tested melegét!* És a bélpoklos magához szorította. Irtózat fogta el Juliánt, de a koldus szeme hirtelen csillagfényvel ragyogni kezdett, s minden eltűnt, a szerencsétlen ember helyében pedig egyszeriben ott volt az Úr Jézus Krisztus. Flaubert szép meséje, az *Irgalmas Szent Julián legendája* a feltétlen odaadás és az érte kapott jutalom példázata, ám az ilyen odaadásban ott fészkel a kétség is, hogy nem pusztulok-e bele. Elvárható-e a feltétlen nagylelkűség bárkitől is? Országtól, néptől és az egyes embertől? Pedig ha nincs, lelkünk mélyén örökre ott mardoshat az elmulasztott kötelesség gyötrő érzése.

A betlehemi éjszakán világra jött Gyermekek első útja a menekülés útja volt a gyilkos katonák elől Egyiptomba. A világ Megváltóra várt, de amint megérkezett, máris meg akarták öletni. Aminthogy később meg is ölték. S megölték *azóta* is sokan és sokszor, de karácsony éjjelén újra meg újra megszületik. Megszületik, ha *csendes az éj*. ♦♦

A betlehemi éjszakán világra jött Gyermekek első útja a menekülés útja volt a gyilkos katonák elől Egyiptomba. A világ Megváltóra várt, de amint megérkezett, máris meg akarták öletni. Aminthogy később meg is ölték. S megölték *azóta* is sokan és sokszor, de karácsony éjjelén újra meg újra megszületik. Megszületik, ha *csendes az éj*. ♦♦

VERS KARÁCSONYRA

A téli táj enyhén neuroitikus,
de mégis ilyenkor születik a Kisjézus,
kell is, hogy a szívünkben megszülessen,
véres szemünkből szelíd szemével kilessen,
mert éppen ölni akarunk, agyart, körmöt növesztvén,
szétlőni a világot e szép karácsonyi estén;
köd borítja agyamat, mint kint a téli tájat,
kapkodva kapaszkodok abba, ami még fájhat,
ami még lesz, ha lesz s lesznek benne én is,
s nem ér velünk véget a nagy álmú Genézis,
nem akad torkán, kinek és minek is, a mondat,
mert nincs folytatás, pont helyett egy nagyot robbant;
suttogok hát együgyűn és remegve imádkozom:
legyen rügy a fákon a jövő tavaszon,
legyen szem, amely látja, s világítson a Nap,
záporozzanak ránk a megszárt ibolyántúli sugarak,
s legyen mese is, a régtől fogva közösen koholt:
éjszaka nyájas arcával mosolyogjon ránk a Hold,
legyen szívünkben jószág, gonoszság is – csak legyen,
folytatódjék bent az embert csináló küzdelem,
szikrázzon az elme, bukva is legyen győztes,
mely az épülő házra májusfát tűz, tetőt tesz,
legyen születés és legyen halál is, testünkre szabott,
hogy a végén derűsen búcsúzza emeljünk kalapot,
legyen, aki hisz, és legyen olyan is, aki kétségbeesik,
aki gyógyítja, s aki felmutatja újuló sebeink,
legyen, legyen, legyen, ki elhozza a jövőt,
az idén se szüljünk halott csecsemőt!

ISTENKE, VEDD TÉRDEDERE ÉDESANYÁMAT

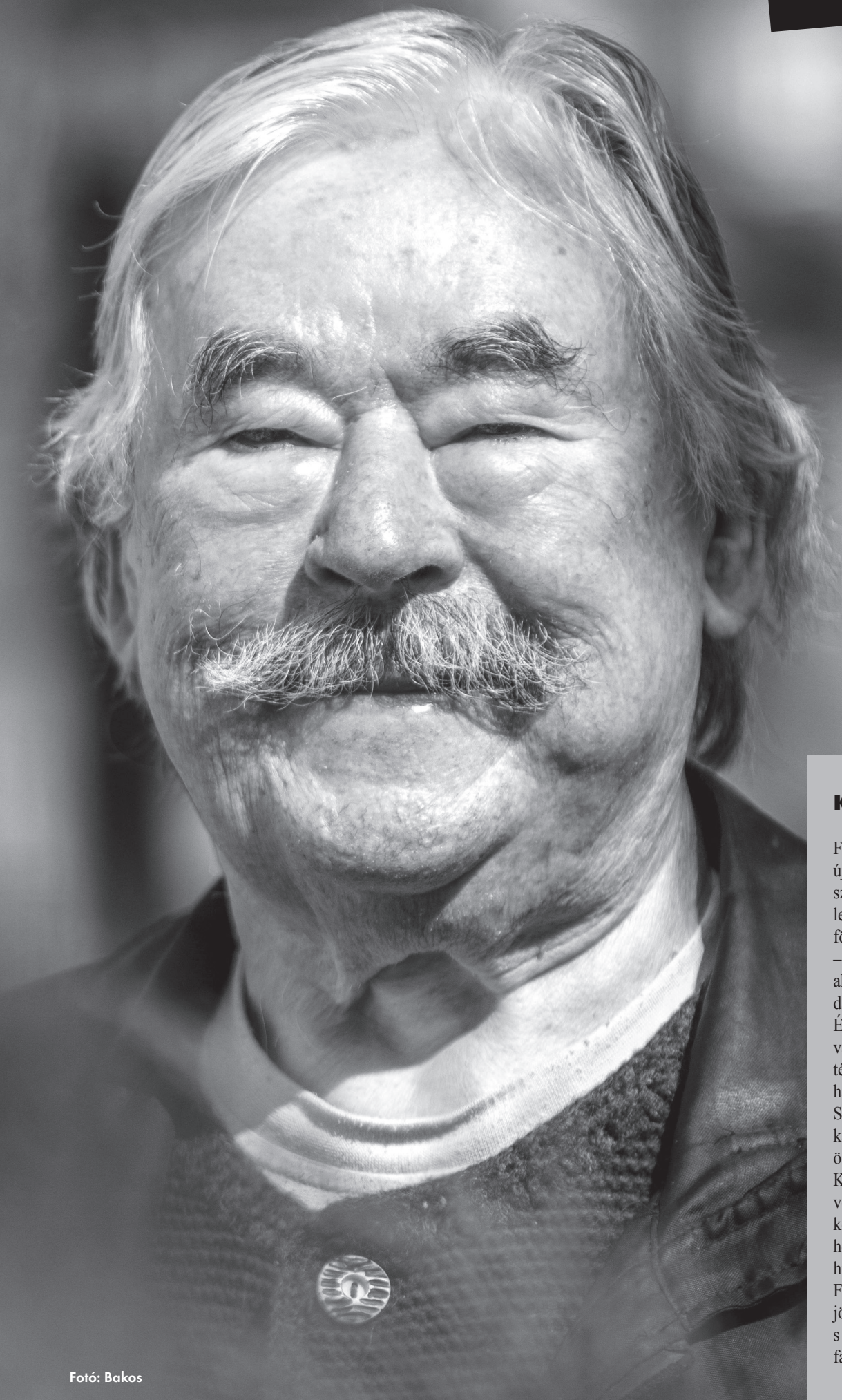
Istenke, vedd térdedre édesanyámat,
ringasd szelíden, mert nagyon elfáradt,
ki adtál életet, adj neki most álmot,
és mivel ígértél, szavadat kell állnod,
mert ő mindig hitt és sose kételkedett,
szájára suttogva vette a nevedet.
Én nem tudom felfogni, hogy többé nincsen,
s szemem gyöngé, hogy a semmibe tekintsen,
hová a fény is csak úgy jár, hogy megtörve:
helyettem nézzél be a mély sírgödörbe,
próbálkozz, lehelj oxigént, tüdőd a lomb!
Nem is válaszolsz, kukac-szikével boncolod,
amit összeraktál egyszer végtelen türelemmel,
csak csont, csak por, ami volt valamikor ember,
mivel nem csak Minden vagy: vagy a Hiány,
magadat operárod e föld alatti ambulancián.
Mi mit nyel el a végén, fásultan szítárod
a semmiből a semmibe a létező világot,
anyát és gyereket, az élő s a holtat,
s mert Te teremtetted, nem is káromolhat,
csak sirhat vagy könyöröghet, hogy adj neki békét,
nem tudjuk, hogyan kezdődött, de tudjuk a végét;
én sem káromllok, hallgasd meg imámat:
Istenke, vedd térdedre édesanyámat!

HOVÁ TŰNT HÚSZ KILÓ

Hová tűnt húsz kiló Csukás István,
egy éve még megvolt, fénykép van róla,
ennyin már érdemes eltöprengeni, hús
a húsból: mennyországba, vagy pokolba?
Mert az is egy nagy kérdés, a legnagyobb:
vajon ment vele arányosan ugyanannyi lélek?
És honnan hiányzik, ha hiányzik,
hogyan mérjem meg, hol van az a mérleg?
És ami eltűnt, hús és lélek, ugyan
a jobbik részem volt, vagy a rosszabbik,
fölösleges volt és azért tűnt el, netán
aki itt maradt, én vagyok fölösleges itt?
Én voltam az a húsz kiló is, hiszen
amit megettem, magammá változtattam át!
De most mi történt, ami tőlem elvette,
az micsoda és mivé hizlalja magát?
A semmi dagad és felcsinált hasában
ott kucorog ez a bizonyos húsz kiló,
várva, hogy végleg megszűnjön, e fordított
születésre e felnőttből készült embrió?
Így múlok el, részletekben, kilónként?
S míg élek, beszélhetek-e múlt időben
magamról? Abbahagyom, még belezavarodom,
mert amúgy maradt ám belőlem bőven!

TÁVMONDAT SZAKONYI KÁROLYNAK

„Emlékszel” – a beszédet egyre többször kezdjük így el,
a múlt megköhögget, mint az első cigaretta reggel,
s lebegtet a füst varázsoló kéklő fátylat,
mitől a szemünk meghatottan könnybe lábad.
Tán jó is így, talán mai szívvel ki se bíránk,
ha az emlékek elmúlt időnket könyörtelenül ránk borítják,
egyedül halottakat lelünk, egyedül vacogva fázunk,
ha megrándul is: leoperált békacombokat galvanizálunk.
Ám ha legalább már ketten beszélünk róla,
zümögve beindul szívünk, mint a villanyóra,
fény is lesz, meleg is lesz, a sok-sok sápadt kísértet
életre kel, arcuk kipirul, elfoglalják köztünk az üres széket,
beleisznak borunkba, szánkából kikapják a szót, fűjják a füstöt,
letörlik arcukról, a mi kezünkkel, a hamuszín ezüstöt.
Félelmünk oszlik, kifejlett gyanakvásunkat láncra kötjük,
s kitarunk ajtót-lelket, mint régen, s a tükröt kiröhögjük,
egymás szemében, mint ifjan, csakis ott látjuk magunkat,
minden más röhögőnivaló, minden más vélemény untat,
hasat behúzzunk, mellet kidöntünk, rázunk esontos öklöt,
a nők ámulva néznek, majd merengve, mint a kölyköt,
megcsapja őket a más égitestről érkező léghuzat,
már nem gyanakszanak a borra, szimatolják az utat,
mely hozzánk vezet és még valahová mögénk,
ahol él, virul egy másik ország, s fölötte egy másik ég,
mely elfoglalhatatlan, kikezdehetetlen és leigázhatatlan,
mert álomból van, s amíg mi élünk, halhatatlan,
mint az ifjúság, s ahová egyre gyakrabban visszajárunk,
mosoly az útleveleink, s a halálfélelem a szárnyunk.

KARÁCSONYI DAL

Faggyúszagával felém leng
újra a karácsonyi gally,
sztaniol cincog, s a lélek
lepedőnyi szárnyaival
fölrepül a mennyezetig
– villanykörte a glória –,
ahonnan leereszkedik
darócban az Isten Fia...
Égbe röpítő, együgyű
varázs, szalma-bélelt jászol;
téli Nap, a nehéz begyű,
havas nádtetőkön gázol.
S apára vígan az udvaron
karácsonyfatalpat farag,
öcsémmel ámulva lessük.
Kölyökkutyánk havat harap,
vérszagot keres borzolva,
kormosszélű tisztásig fut,
hol hajnalban hullt a hóra
hízó torkából szökőkút.
Fedő alatt leves ázik,
jön az angyalhajas alkony,
s a karácsony lehintázik
faggyúszagú fenyőgallyon.

RÖVID ÉLETEMET MEGTOLDOM

Rövid életemet megtoldom hosszú nyári délutánnal, ami szárnyalni akar még belőlem, az itt is szárnyal, hiszen kiderült, mint egy majdnem megfejtett keresztrejtvény, hogy mindenhol megszületik a vers eleve elrendelvé, a többi meg, nos, a többi itt marad lent a földön, ami kimaradt a költeményből, azzal is illik törődnöm, mert mohó és buta, szertelen, s nincs benne semmi szellem, de hát bármily esendő, szeretem, s muszáj egy-két cselet kieszelnem, hogy ne fájjon kicsiségem, s a kurta időn kétségbe ne essem, vagyunk egy páran így e zölden habzó magányos égitesten, amely a koporsónk lesz, de most lustán a nyárba fordul, vele fordul a kert, fényt szűrő a klorofill, majd megbolondul a boldogságtól, dagadt erekkel lüktet a fa, s mintha vándorútra kelne, a szomszédból átkúszik a szederinda, a kutya szőrös, bogáncsos pofájából sárga drágakő világít, elnyel a mámor, s mélyül velem a határtalan öntudatlanságig, bennünk a világ, s mi benne csücsülünk nyakig a világban, mint a rég elfelejtett udvaron a napra kitett gyerekkori kádban, a mostani udvar, mint derűs ripacs, a régire visszajátszik, bár látom a csalást, de vele játszom, most már semmi se hiányzik, ha mozdulok, velem mozdul fuldokló sóvársággal minden énem, aki voltam s akit elhagytam, ahogy az szokás, úton és útfélen, s visszanezhetek megnyugodva, vissza is látok apámig, anyámgig, e kifogyhatatlan nyári délutánból küldhetek nekik is egy sugárnyit, s a többinek is a föld alá, a halottak elporladt szemhéja megremeg, száj nélkül sűg a rög: veled vagyunk, ne félj, mi örökké veled, fordíts hátra bátran, mert szeretnek, s szívemben ne legyen kétely, nyakamban pályva, s ne csak azt merjem, amit más is merészel, súlytalanabb már nem is lehetne, ami végül leránt a földre, futólag pillantok erre-arra, ez volt az egész, kevéske nyári zöldre, és mégis és mégis, legalább próbáltam az öröm ujjhegyén megállni, nincs szebb, mint az élet, és nem is érdemes szebbet kitalálni!

DECEMBERI VÁZLAT

Őrizlek már, futhat a vonat messze veled, vagy billegve csillagokig vihet fel a repülő! Nézem a bontakozó estét, mint régi varázsló, aki nyugtalanul érzi, hogy más jelek nőnek, más látomások, mint a csillag s mint a telihold; mást mutat csontig lehámlott ágak nagy szövevénye, mást a cikanó holdfényben szétburjánzó árnyék – tégedet sejt meg először, aki már e világnak más formát adsz, ujjadat érzi, tudja a szív, s esőködat: bűvös zárként rákapcsolódik a zűrös lélekre, hogy zárva maradjon s újra nyitódjon; de a szédülő máorból felocsúdva, a józan pillanatokban még nagyobb sejtés bűvköre vonz: még csak a rajzoló, csudaszép jövőt látom! Ó, hát légy te velem mindent elrendező szívvel! Most csak az este fonja ezüstös láncait érted, s ezüst lépteidet imitálja a megcsaló holdfény: csillan a tükröket tartó tócsákon, repedésen.

(A szerző
Ételleft a po-
kolba *című*,
Az orr-beszá-
moló a Szép-
völgyi 67-től
a Kolosy térig
című és Az
elmondani
adj erőt *című*
versesköte-
teiből.)

SZAKONYI KÁROLY A KÖLTÉSZET MELEGE

Élég lenne csak annyit írnom, hogy Csukás István nagy költő, mert ebben az egyszerű jelzőben ott van mindaz, amit elmondhatok róla: hogy *kitűnő*, mert az életből szüntelen új és új csodákat tár elénk, hogy *elbűvölő* ritmus hatja át verseit, akár ha koncertteremben hallgatnánk egy virtuóz hegedűművész játékát, mély hangok olvadnak könnyű futamba, majd zengenek, majd átcsapnak szordinóba.

De hiszen Csukásban ott él a zene, bármennyire tagadja is, az egykori, az ötvenes években a Kodály Zoltán segítségével létrehozott békéstarhosi kollégiumban hegedűművészeknek készülő csodagyerek abszolút hallása, a hangok iránti érzékenysége megmaradt a költőben, bár ha az irodalom csábításában hűtlen lett is a muzsikához. Muzikálisak Csukás versei, azért szeretem olvasni őket, mert nemcsak a tartalmuk ragad el, hanem a sorok színes futása is. Nem véletlen, hogy Weöres Sándor is meg Vas István is felfigyelt rá. Meg merném kockáztatni, hogy kisújszállási gyermekkorából, az apja kovácsműhelyéből kihallatszó *tá-tátátá*, a kétféle kalapács szabályos ütemű, felváltott féméles csengése máig ott van a fülében, s amikor verset ír, ez újra és újra megszólal benne. Mondhatnám még *nagyságára* azt is, hogy briliáns egyszerűségű ez a költészet, meghitt beszélgetés az olvasóval, az

a fajta út, amelyen egykor Szabó Lőrinc is elindult bátran, a hétköznapok megénekelésével. Csukás költészete a köznapiság fénylő lírája, az elveszettségre jutható momentumok megmentője. Micsoda pillanatok hullhatnak ki az életből, ha nem venné észre egy gyümölcsfa termő ágát, kutyájának hűséges tekintetét, ha csak úgy végigmenve a Szépvölgyi úton, nem látná meg azt, amit mi észre sem vennénk. Megtanít rá, hogy mindenben van érték, szépség és humor. Árad belőle az élet szeretete, az élet tisztelete, józanul ítél, de elérzékenyül, ha édesanyjára gondol vagy régi szerelmeire. Hűséges ez a líra a teremtéshez, hálás a felkelő napért, a barátságért, az embertársakért és a létezésért.

Csukás István a gyermekeknek írott meséivel, szindarabjaival, az immár klasszikussá vált rajzfilmfiguráival, a bolondos sárkányával meg a többi, a televízióban évtizedek óta látható csodatörténeteivel, játékoságával és gyermeki világlátásával nemzedékeknek szerzett feledhetetlen örömet. Legtöbben így ismerik őt, a Sűsű, a Mirmur meg a Ho-ho-horgász és a többi írójaként. De Csukás István meseírás közben is költő. Költészetet ad a mese burkában a gyermekeknek. Mulatnak a figurák kalandjain, s közben nem is sejtik, hogy ugyanarról hallanak másként, mint a felnőttek a *komoly* versekben. Csak éreznek valami áradó szeretetet. A költészet melegét. ♡

BENE ZOLTÁN

Elhagyatottak

Magasan járt már a nap, amikor felébredt. A feje erősen szaggatott az előző napi, megerőltető gondolkodástól, s talán egy kissé (a gondolatokat serkentető) megivott boroktól is. Zavarodottan tekintgetett maga köré, csak nagyon lassan, apránként tudatosult benne, hogy hol van: egy út menti fogadó istállójában a lovak között hever az almon. A sarokban ülő sötét árnytól először megriadt, ám a következő minutumban felismerte benne azt a furcsán vizslató tekintetű hitetlent, aki tegnap este tudós disputáit mindvégig komoly ábrázattal, odaadóan hallgatta. Most barátságosan mosolygott rá, kulacsot húzott elő valahonnan a háta mögül, átnyújtotta neki. Egy hajtásra kiitta a hűsítő vizet a kulacsból, jóleső érzéssel nyugtázta, hogy nem csupán lehűti, de valami bizsergető erővel tölti fel ernyedt tagjait. A hitetlen rászzegezte szép szemeit, s mindvégig azzal a különös, veséig ható nézéssel fürkészte, miközben így beszélt:

– Elmesélek neked egy történetet, ifjú ember. Az egyetlen valódi történetet mondom el neked, amelyet ismerek. Nagy ajándék ez tőlem, hallgasd hát figyelmesen, s fogadd annak megfelelően!

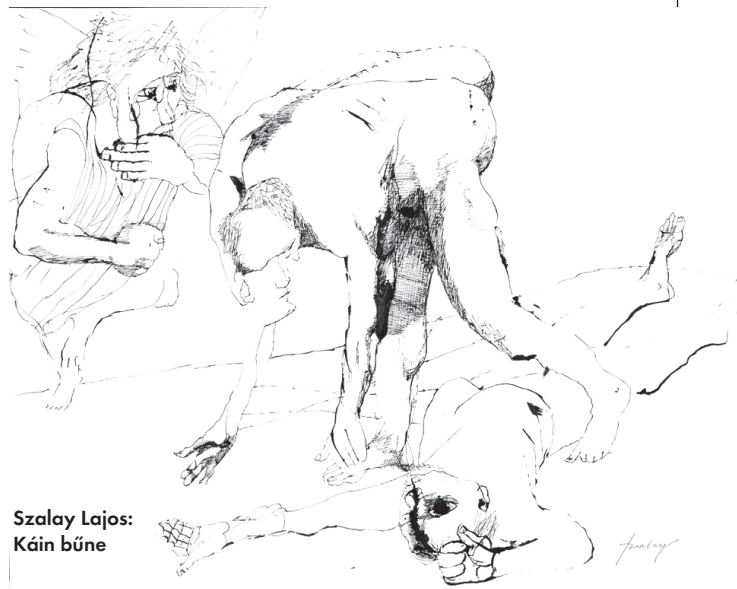
Mivel nem tiltakozott, a hitetlen belefogott a mesébe:

– Az életben egy-egy csekélyke időszelre rendre igen nagy jelentőségre tehet szert. Még akkor is, ha olyan kurtácska, amilyen rövidke pillanat akár egy egyszerű halandó életében is elhanyagolható, nemhogy az emberiség hosszúra nyúló történelmében. Mégis gyakorta fordul elő, hogy egy-egy ilyen lélegzetelállítóan rövid időtartam elegendőnek bizonyul ah-

hoz, hogy egész népek és földrésznyi területek sorsa vegyen új irányt, s emberek ezreinek élete változzon meg teljesen. Így változott meg az élete apródonként, ám kétségkívül egyetlen jól meghatározható pillanat következtében annak a két embernek is, akiről mesélni fogok.

Az alatt a szemvillanásnyi idő alatt, amíg I. Válid kalifa a hidzsrát követő 88., a keresztények időszámítása szerinti 710. esztendőben megparancsolta a Kairuánban udvart tartó Músza ibn Numair helytartónak, Ifrikíja tartomány urának, hogy hódítsa meg az igazhitű muzulmánok számára a nyugati gótok uralma alatt álló Hispániát, a jómódú córdobai Athanagild fegyverkovács éppen egyik oldaláról a másikra fordult pihé-puha ágyában. Abban a pillanatban pedig, midőn a berber lovasok partra szálltak Julia Tarductánál, amelyet manapság Tarifa néven emlegetünk, Athanagild nagy serényen és kéjes nyögdecselés közepette a dolgát végezte éppen kertjének külön erre a célra kijelölt, elkerített részében. S amikor a következő év júliusában, annak is a 19. napján a Tárik ibn Zijáb vezette arab-berber sereg, magát az uralkodót is megölve tönkrevverte Roderich király gótgjait, Athanagild éppen jókedvűen nevetett, hiszen öt teljes katonai felszerelést rendelt nála egy jelentékeny vitéz, aki újabb egy esztendő elteltével majd elesik a Córdoba védelmében Músza ibn Numair szír és arab harcosai ellen folyó küzdelmekben.

A hidzsrát követő 93., Krisztus születésének 715. esztendejében, pontosan azon a napon, amikor Músza ibn Numairt, Andalúzija meghódítóját, a vizigótok legyőzőjét I. Válid kalifa öccse és utódja, Szulejmán kalifa trónra lépése alkalmával

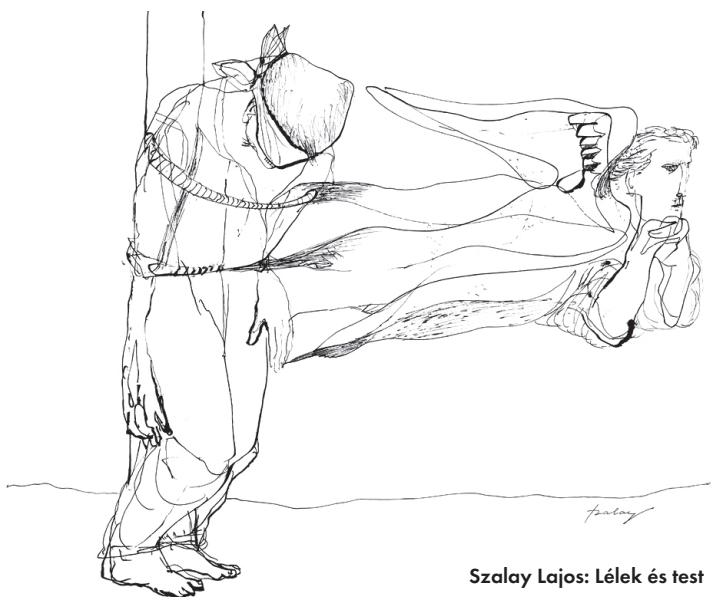
Szalay Lajos:
Káin bűne

késedelem nélkül Észak-Ázsiába száműzte, Athanagild fegyverkovács, a nincstelen rabszolga a tizedik korbácsütést viselte összeszorított fogakkal egykori házának udvarán, Kurtubá városában, amit egykor Córdobának hívtak. Csak a tizenötödik csapásnál sziszszent fel, s a huszadiknál elájult. Ezzel megbűnhődött, többé nem haragudott rá gazdája, a berber Aziz ibn Jahja, egykori házának új tulajdonosa, sikeres kereskedő, az igazhitű országok kalmárai között igen nagyra becsült férfiú.

Újabb évek teltek, amelyeknek során Athanagild mind elismertebb rabszolgájává vált Aziz ibn Jahjának, hiszen a nemes Kurtubában nem élt senki, aki hozzá fogható páncélzatot lett volna képes készíteni. Néhány esztendő múltával a kardokat is olyan megbízhatóvá és kiválóvá kalapálta, mintha csak a messzi Damaszkuszban kovácsolták volna mindahányat.

Mindenek ellenére Athanagild nem volt elégedett ember, végtére is szabad gót kézművesből hitvány rabszolgává süllyedt, s e mélységes szegény miatt önérzetes felesége a halálba emésztette magát. A kovács sem volt kevésbé büszke asszonyánál, viszont nem engedett a kétségbeesésnek, ehelyett élete céljául azt tűzte ki, hogy fiának, a rabszolgasorba kényszerített gyermeknek nevével kívül szakmai tudását és fortélyait is örökölni hagyja. Amikor pedig a hidzsra utáni 100., a keresztények könyvei szerinti 722. évben elhalálozott, a fiú híre-neve már az övével vetekedett.

Athanagild, az ifjú kovács, Athanagild, a rabszolgává lett mester fia egyik reggel arra

Szalay Lajos: Lélek és test

ébredt, hogy már nem álmodik az édesapjával. Ettől megkönnyebbült, s attól fogva olyan remekműveket kovácsolt, amelyekből szemétségét eltátotta mindenki, aki csak megcsodálhatta. Sokan a fegyverkovács mesterség értői közül egymástól függetlenül kijelentették, hogy a fiatal Athanagild tehetségben felülmúlja az apját, sőt, megállná helyét a bagdadi és a damaszkuszi mesterek között is.

Egy este, egy forró nap alkonyán Aziz ibn Jahja személyesen kereste fel rabszolgáját, hogy behunyta szemmel, nagy áhítattal elszavalja neki a Korán huszadik szúrájának tizennegyedik versét: „Én vagyok Allah. Rajtam kívül nincs más isten. Szolgálj hát nekem, s az én emlékezetemre végezd az istentiszteletet!” Miután befejezte a verset, s hangjának rezgései elhaltak a szobában, mélyet sóhajtott, megveregette Athanagild kezét, majd elmesélte, hogy egyesek szerint Omár ibn al-Hattáb, a vallás világossága, a Zajn ad-Din, vagyis a második kalifa is e sorok hallatán lépett a Próféta útjára, holott előtte egyike volt Mohamed legádázabb ellenfeleinek. Erre Athanagild megemlítette, hogy hasonlóképpen áll a dolog a keresztény vallásban Szent Pállal, aki Saulus néven hosszú ideig üldözte Krisztus követőit, de egyszer a Damaszkusz felé vezető úton Isten angyala által felismerte az igazságot, minek következtében később az egyház egyik talpkövévé válhatott. Hozzátette még, hogy ez a történet bizonyosan igaz, mert az anyjától hallotta egykor, de természetesen, esze ágában sincs feltételezni azt, hogy Omár megtérése nem történhetett hasonlóképpen. Aziz ibn Jahja ekkor nagy türelemmel megmagyarázta, miszerint nem akar vitába bocsátkozni a hitről, mégis figyelmébe ajánlja Athanagildnak, hogy ha felveszi az iszlámot, azáltal a szabad emberek ruháját is magára ölti – azzal őszbe vegyülő szakállát simogatva magára hagyta rabszolgáját.

Athanagild egész álló éjszaka töprengett, a gondolatok majd szétrepesztették a koponyáját. Végül arra az elhatározásra jutott, hogy nem hagyja el ősei hitét; gögös vizigót lévén inkább a rabságot és a jogfosztottságot választja, semmint az igaz hitnek hódoljon. Ezt reggel meg is mondta Aziz ibn Jahjának, aki rosszállóan csóválta a fejét ostoba szavai hallatán.

A következő éjjelen Athanagild újra atyjával álmódott, aki hosszasan beszélt hozzá. Elmondta, hogy milyen büszke, amiért fia ilyen állhatatos a hitben, s közölte vele, miként nyerhetné vissza a szabadságát anélkül, hogy lemondana lelki üdvösségéről.

Másnap Athanagild, amint felébredt a rabszolgaszálláson, ama kert mélyén, amelynek sudár fáit egykor apja ültette, felkereste Aziz ibn Jahját a házban, amelyben egykor ő maga lakott egész családjával egyetemben. Amikor gazdája abban a reményben, hogy a fegyverkovács mégiscsak elismeri Allahot az egyet-

len istennek, s Mohamedet az ő prófétájának, fogadta őt, aki megerősítette előző esti elhatározását, amely szerint semmiképpen sem lehet muszlimmá. Ezt követően elárulta, hogy a keresztény szentek közösségének segédelmével képes olyan páncélt készíteni, amely minden bajtól megóvja viselőjét, mert sebezhetetlenné teszi. E mellé pedig ráadásként olyan kardot kovácsol, amely csapásával mindent elpusztít, erejének semmi nem állhat ellen. Azt az ajánlatot tette, hogy szabadságáért cserébe három nap alatt elkészül az említett csodafegyverrel. Aziz ibn Jahja elfogadta az ajánlatot.

Athanagild három napon által megállás nélkül dolgozott, s közben sűrűn fohászzkodott. Mindazt elvégezte, amit álmában atyjától utasításba kapott, semmit nem hagyott ki, semmit másképpen nem csinált. A harmadik napon készen állt a páncél és a kard. Aziz ibn Jahja hosszan gyönyörködött a műremekekben, majd behívta egyik legényét, s utasította, hogy öltse magára a páncélt, vegye kezébe a kardot, s tüstént lovagoljon el a katonákkal, akik északon készülnek harcba bocsátkozni a hitetlen gyaurokkal.

Athanagild és Aziz ibn Jahja egy hónapig várta haza a legényt. A legény azonban soha nem tért vissza Kurtubába, mivel valamelyik keresztény harcos nyílt csatában megölte. Aziz ibn Jahja erre a hírre féktelen haragra gerjedt, s megkorbácsoltatta Athanagildot, mint egykor az apját, aztán eladta egy karavántulajdonosnak, tegyen vele kénye-kedve szerint, amit csak akar, de lehetőleg bánjon vele hitványul, durván, mert megátalkodott, gonosz és alávaló ember, aki nem érdemel kíméletet.

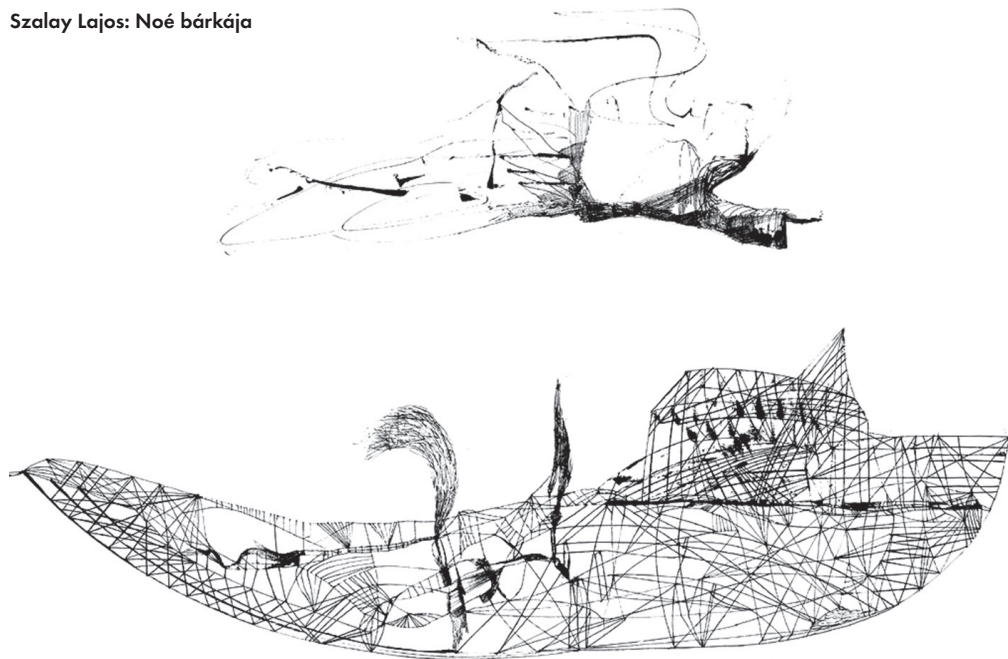
Athanagild csalódott volt és megalázott. Hite is és tudománya is cserbenhagyta. Azt sem tudta eldönteni, hogy melyik fáj jobban, melyik teszi keserűbbé a szája ízét, melyik

miatt hasogat erősebben a szíve. Felmerült benne a gondolat, hogy ha már Jézus Krisztus is magára hagyta és tulajdon apjának lelke vagy szelleme is rászedte, hát inkább a Próféta hitére tér, de megalázottságában is büszke gót természete nem engedte, hogy ezt a kézenfekvő és logikus lépést megtegye. Sodródott csak rabszolgaként szerájról szerájra, Ifrikija tartományon át Arábia forró vidékeire, majd még onnan is tovább.

Ez idő alatt Múza ibn Numair, a száműzött hadvezér kies tájakon tengődött az emberek megvetésétől övezve, porig alázva és testi-lelki megnyomorodva. Koldusként morzsolta napjait, az igazhitűek kegyes adományaiból tartotta fenn magát, cserébe el kellett viselnie megvetésüket, amely olykor egészen a köpködésig, néhanap egyenesen tettelegesséig fajult. Egy aprócska faluban telepedett meg, ahol az alamizsnáért cserébe régi dicsőségéről mesélt a gyermekeknek és az ifjaknak, ám az újabb és újabb nemzedékek egyre kevésbé hitték, hogy ajkairól a szintiszta igazság úszik füleikbe.

Egy napon gazdag kereskedőkaraván érkezett a faluba, tevék hosszú sora, megpakolva a messzi Kína minden kincsével, selyemmel, borostyánnal, porcelánnal és ki tudja még, hogy mi mindennel. A karaván vezetője, nagy potrohú, izzadságszagú férfiú, véletlenül a Múza ibn Numairt hallgató naplopók közé keveredett, s tájékozott ember lévén, azonnal tisztában volt azzal, hogy az a rövidlátó, vénségesen vén koldus az igazat tárja hallgatósága elé, csakis a pusztá, meztelen igazságot, semmi mást. És nagyon elszomorodott, amikor látta a lanyhán figyelő arcokon, hogy mindazt, amiről az öreg koldus beszél, csak kitalált mesének tartják, egy vén bolond szórakoztató, balga fecsegésének. Még szomorúbb lett, amikor annak is tanújává vált, hogy a történet végzetével milyen kevés adománnyal szűrik ki

Szalay Lajos: Noé bárkája

Szalay Lajos: Utolsó ítélet

az egykor oly hatalmas ember szemét – azét, akinek olyan sokat köszönhet a kalifátus, beleértve minden igazhitű muszlimot. Ekkor elhatározta, hogy páratlan ajándékkal lepi meg Músza ibn Numairt: nekiajándékoz egy rabszolgát.

Attól fogva a halála napjáig Músza ibn Numair volt az egyetlen koldus a világon, aki saját rabszolga felett rendelkezett. Pénzzé nem tehetette, mivel a karavánvezető a leghasznavehetőbb keresztényt adta neki, de esténként legalább elbeszélgethetett vele, reggelenként meg elküldhette maga helyett kéregetni – egyszóval valamelyest könnyebb lett az élete.

Azzal is próbálkozott, hogy megtérítse a rabot, csak hogy az makacsul ellenállt minden kísérletnek; nem győzte meg egyetlen érv sem. Egy este például azt a kérdést szegezte a gazdjának, hogy ha már a keresztény vallás tanításaiban sem hisz, pedig egykoron, a szépséges Córdoba városában abba a hitbe született bele, akkor ugyan miért hinne éppen Mohamednek?

Músza ibn Numair erre felkapta a fejét.

– Azt mondd, hitetlen, hogy Kurtubában születettél? – kérdezte.

– Igen – felelte a rabszolga. – Még azelőtt, hogy te elfoglaltad volna, s apámat egész családommal együtt rabszolgasorba kényszerítetted.

– Nem én tettem – válaszolt Músza ibn Numair. – Akiket én rabságba hajtottam, azokat Damaszkuszba vittem a kalifa elé, hogy örvendezzen lelke a látásukon. Boldog is volt, s talán épp e boldogság repesztette meg a szívét, s juttatta a hetedik paradicsomba. Itt meg Szulejmán ült trónusára, hogy szerencsétlenül tegyen engem. Nyilván megérdemeltem a sorsom, bár a te véreid szabadságát nem én, de valaki más vette el.

– Aziz ibn Jahja a neve – világosította fel a rabszolga. – Kereskedőként követte a sereget, hogy az új földön telepedjen le. A mi házuk tetszett meg neki, megvette hát velünk együtt. Különben már ő is a hitetekre akart téríteni. Neki sem sikerült. Jézus és az Úristen szentjeinek erejével akkor páncélt és kardot kovácsoltam, mivel hogy kovács volnék, nem is az utolsók közül való. Olyan fegyverzetet készítettem, amilyen sosem volt még, olyat, ami legyőzhetetlenné teszi azt, aki magára ölti. De az én Istenem elhagyott. A páncél közönséges páncél maradt, a kard egyszerű kard, amilyenből tizenkettő éppen egy tucat. Aziz ibn Jahja erre nagyon megdühödött, s hirtelen haragjában megveretett, utána eladott. Hosszú ideig hányódtam, míg a te tulajdonodba nem kerültem, uram. A legnyomorultabb rabszolga vagyok ezen az istenektől elhagyatott, förtelmes világon, hiszen neked, uram, az én nyomorult gazdámnak rajtam kívül csak a foltozott, foszladozó köpenyed van, amely-

ANTAL BARNABÁS

ANGYALI VÁNDOR

tér és idő értelem és erő
játszik velünk kérdez s felelünk
létünk eleje visszája
léptet homályból homályba
nincs és sehol hamisan dalol
hallásküszöbünk alatt valahol
egy az akol egy a pásztor
világunk töredezett szétszakadt
se hit se bátorság se akarat
nincs ami bennünket összekovácsol

kinyílik a tér s a szél körül áll
sejtelmes határtalan határ
ölel s hív várva várlak
s nem tudunk ellenállni e varázsnak
köpenyünk a szél mennybolt a kalapunk
álombeli tájakon át rohanunk
kétség és remény el s feltűnik a fény
talpunkra tapad szik s televény
ettől szép az utunk e csalóka
jön napra éj éjre nap s fölöttünk nyílik a rózsza

be beburkolózhatsz éjnek idején, a szétnyílt papucs a lábodon meg az elnyüstölt turbán, amellyel kopaszágodat takargatod.

– Szentelen vagy – állapította meg Músza ibn Numair. – Csak hogy én erre azt mondom, kétségkívül én vagyok a leggazdagabb koldus az égbolt alatt, következőképpen valóban te vagy a legszerencsétlenebb rabszolga. Ez is valami ám, ha jól belegondolsz. Hiszen koldusok közt nincs, aki nálam gazdagabb, s rabszolgák közt nincs, ki náladnál szánalmasabb lenne. Mindketten kitűnünk a többi közül, mások vagyunk, mint a többiek. Én koldus vagyok, te rabszolga, de egyikünk sem olyan, mint egy másik koldus vagy egy másik rabszolga. Ez is lehet vigasz, nem gondolod, kovács?

– Vigasznak ugyancsak soványka ez, uram – válaszolta keserűen Athanagild.

A koldus erre kihúzta magát, s így beszélt:

– Én Músza ibn Numair vagyok, egykor nagy hódító és Ifrikíja helytartója, aki legyőztem a gótokat, s a kalifa olyan ünnepséget rendezett a tiszteletemre, amelyet soha nem láttak még az igazhitűek.

A rabszolga lesütötte a szemét, s így beszélt:

– Én pedig Athanagild vagyok, a rabszolga-kovács, akit elhagytak az istenek.

Többet nem beszéltek. Músza ibn Numair egyik pillanatról a másikra az öregek nyugtalan éber álmába süppedt. Athanagild a csillogokat bámulta, s azon töprengett, vajon hol lehet a mennyek országa, ha van olyan egyáltalán. Tűnődött, révedezett, közben pedve várta a virradatot, amikor kéregetni mehet a piactérre, arra a megmosolyogni valóan apró, szűkös helyre, ahol néhány árus büdös halat meg szottyadt fűgét kínál eladásra, s ahol némelyek, igaz muszlimhoz méltón, vetnek egy-két garast neki és általa a gazdjának. A gazdjának, akit elhagytak az emberek, s neki, akit az istenek hagytak el.

A hitetlen elhallgatott, ám szép szemével még mindig őt kémlelte. Képtelen volt állni a tekintetét, a történet fonalát is többször elveszítette a mesélés során, ennélfogva újra csak zavarodottan pislogott maga köré, némán, ujjával a döngölt padlón heverő szalmaszálakat rendezgette. A hitetlen akkor felállt, a lovakhoz lépett, kiválasztott közülük egy hollófekete csődört, kivezette az istállóból, felkapott a mén hátára, s elvágatott a messzeségben gomolygó viharfelhők irányába. Ő is kibotorkált az udvarra, tekintetével sokáig követte a fokozatosan távolba vesző alakot, amely olykor mintha elemelkedett volna a talajtól, ez azonban bizonyára érzéki csalódás lehetett csupán. ☛

Az első aranykor

Az Osztrák–Magyar Monarchia festészete és a Műcsarnok

A budapesti Műcsarnok ezzel a jubileumi kiállítással ünnepli épülete megnyitásának százhuszadik évfordulóját, amelynek létrehozása és felavatása a Monarchia és Magyarország virágzásának idejére esett. Az első aranykor című tárlat e korszak festményrekeiből válogat. Az egykori, duális államhoz tartozó nemzetek festészetét bemutató kiállítás Magyarország és Ausztria mellett Csehország, Lengyelország, Románia és Horvátország múzeumainak és magánygyűjtőinek együttműködésével jött létre, s csaknem kétszáz művel várja a közönséget. A megnyitó dátuma szimbolikus: 2016. november 21., Ferenc József halálának századik évfordulója.

A Műcsarnok megalapításának pillanatától nyitott volt a Monarchia egészének képzőművészetére. Ferenc József uralkodásának ideje a folyamatos modernizáció korszaka volt Közép-Európában, nemcsak a gazdaságban, hanem a kultúrában is. E korban teremtődtek meg a modern társadalom intézményes alapjai a gazdasági és a társadalmi életben meg a művészeti szférában egyaránt. Eltérő ritmusban és eltérő hangsúlyokkal, de mindegyik nemzet politikai és gazdasági elitje aktívan közreműködött ebben a folyamatban. A soknemzetiségű birodalom uralkodójának halálával lezárult korszak szellemi öröksége a mai napig meghatározóan jelen van az európai utódnemzetek kulturális identitásában. Olyan művek születtek ekkor a nemzeti festészeti iskolákban, amelyek nemzetközi mércével mérve is kiemelkedő alkotásai a korszak európai művészetének. Ferenc József kora a művészetek és különösképpen a festészet valódi virágkora volt a Monarchiában. A Műcsarnokot működtető Országos Magyar Képzőművészeti Társulat a kiegyezés után folyamatosan jelentős támogatást kapott az államtól. Az 1896-ra felépült, a változó kiállítófunkciókhoz azóta is sikeresen alkalmazkodó épülettel a kultúrpolitikának kettős célja volt: egyrészt rendszeres bemutatkozási lehetőséget kínált a magyar művészek számára, másrészt ezzel az intézményi háttérrel a magyar képzőművészetet kívánta bekapcsolni a nemzetközi művészeti vérkeringésbe a Monarchián belül és azon kívül.

Az első aranykor című tárlat a párhuzamos, nemzeti festészeti törekvések bemutatása mellett azt a folyamatot is illusztrálni kívánja, ahogy a Társulat tevékenységének segítségével kultúrpolitikuskok, mecénások és művészek együttesen virágoztatták fel és tették a modern magyar kultúra részévé a képzőművészetet. A bemutatott stílusáramlatok megrajzolják a korszak és a Monarchia szellemi arculatát, az ízlés változásait. A jelentős külföldi múzeumok műtárgyaival kiegészített magyar anyag a szakemberek számára is tartogathat újdonságokat: a közvetlen összehasonlítás lehetőségét kínálja az egyes nemzetek közösen formálódó, de egyéni karakterjegyeket mutató festészetének párhuzamba állításával.

A négy és fél évtized festészeti fejlődéséből izelítőt adó jubileumi

Eduard Swoboda: Ferenc József mint magyar huszár ezredes, 1857

kiállítás a fő stílustörekvéseket korszakokra bontva (historizmus, realizmus, modern törekvések szerteágazó szálai) kronologikusan mutatja be, kitérve a magyar mellett az osztrák, a cseh, a lengyel és a horvát festészet jellemzőire. A magyar festészet alkotásait a szomszédos nemzetek művészeinek műalkotásaival együtt szemlélve kirajzolódnak a közös vonások, de a Monarchia népeinek a bécsi premodernitól eltérő karakterű művészete is. A korszak több remekművét felvonultató kiállítás különösen érdekes és látványos fejezete a 3 M-ként aposztrofálható festőfejedelmek: Hans Makart, Jan Matejko és Munkácsy Mihály egy-egy monumentális alkotásának együttes bemutatása. E három nagy festő eltérő történelemszemléletet, világképet tükröző témákat hasonlóan izzó színvilággal feldolgozó képei együtt különleges élményt nyújtanak a nézőknek: érzékelhetővé válik, miért voltak ők a Monarchia historizmusának „festőszárjai”.

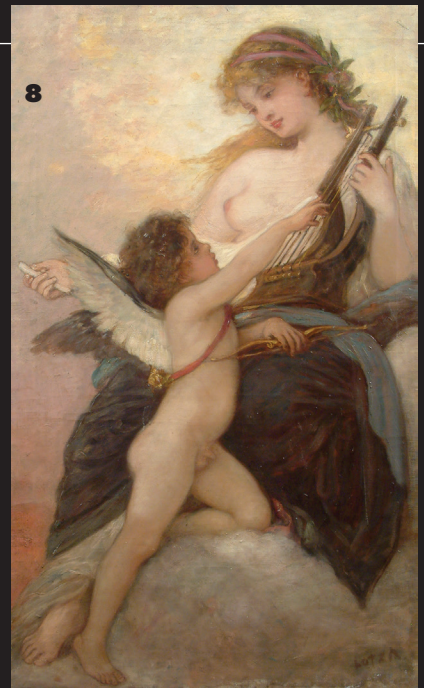
A Műcsarnoknak, a Magyar Művészeti Akadémia intézményének e kiállításához műveket kölcsönző jelentősebb közgyűjtemények: Belvedere (Bécs); Hrvatski Povijesni Muzej – Horvát Történelmi Múzeum (Zágráb); KHM-Museumsverband, Theaternmuseum – Színház-múzeum (Bécs); Moderna Galerija, Zagreb – Modern Galéria (Zágráb); Muzeul Județean Mureș – Maros Megyei Múzeum (Marosvásárhely); Muzeum Narodowe w Krakowie – Nemzeti Múzeum (Krakkó); Muzeum Narodowe w Warszawie – Nemzeti Múzeum (Varsó); Národní Galerie v Praze – Nemzeti Galéria (Prága); Zamek Królewski w Warszawie – Királyi Vár-Múzeum (Varsó); valamint: Budapesti Történelmi Múzeum, Fővárosi Képtár – Kiscelli Múzeum, Kovács Gábor Gyűjtemény, Magyar Nemzeti Múzeum, Szépművészeti Múzeum – Magyar Nemzeti Galéria.

A kiállításához több mint kétszáz oldalas, reprezentatív katalógus készült, amelyben Sármány-Parsons Ilonának, a tárlat tudományos kurátorának tanulmánya mellett Miszlivetz Ferenc, Szegő György és Tóth Ferenc írásai olvashatók magyar, illetve angol nyelven. A kiállítást Dávid Katalin művészettörténész és dr. Sisa József művészettörténész nyitotta meg, majd dr. Sármány-Parsons Ilona művészettörténész mutatta be a közönségnek. ☛

1. August von Pettenkofen: A csók, 1864
 2. Bruck Lajos: Buda látképe, 1885
 3. Pataky László: Vallatás, 1897
 4. Paczka Kornélia: Jászai Mari portréja, 1902
 5. Josef Maria Auchentaller:
 Tündérek tánca, 1898–1899
 6. Zemplényi Tivadar:
 Könyörgés a békéért, 1916

7. Frantisek Kupka: Hullám, 1902
 8. Lotz Károly: Múzsza, 1880
 9. Ferenczy Károly: Dombtetőn, 1901
 10. Poll Hugó: Hazatérés a búcsúból, 1903
 11. Jan Matejko:
 Reytan, Lengyelország eleste, 1866
 12. Josef Maria Auchentaller:
 Tündér a pataknál, 1898–1899

DÁVID KATALIN

A SZÁZHÚSZ ÉVES MŰCSARNOK JUBILEUMI KIÁLLÍTÁSÁN*

A mikor Szegő György igazgató úr felhívott, hogy vállaljak szerepet a százhusz éves Műcsarnok jubileumi kiállításán, olyan könnyen mondtam rá az igent. Nem gondoltam végig, hogy ez nem könnyű feladat. De vállaltam azért, mert fontosnak tartom ennek az intézménynek a múltját, amely magában foglalja a csarnok építészeti értékeit és a programjában megvalósult kulturális szolgálatot. Mindkét dolog méltó kifejtést kap a kiállítás katalógusában, amelyet végigolvasva rádöbbenünk arra, hogy a Műcsarnok valójában részese volt a városkép kialakulásának, mert tükrözte az otthont teremtő polgárság életérzéseit. Nos, ezért nem könnyű egy ilyen, százhusz éves intézmény jubileumán bármit is mondani. De ez nem is tisztem nekem, miután, mint említettem, a katalógus kitűnő tanulmányai teljesítik mindezt. Egyetlen dolog, amelyet ehhez mégis hozzáfűzni szeretnék, jobb megfogalmazás, ha azt mondom, hogy hangsúlyozni szeretnék, amely érinti a Műcsarnoknak a városkép alakításában, a benne kiépült társadalom mozgásában betöltött szerepét.

Adott volt ősidők óta egy uralkodói, királyi, országot irányító központ, a Várhegy, amely kiemelt, tudatosan őrzött *szakrális* pontja a városnak. Emellett természetesen az épülő Pest és Buda, majd az egyesített város gyönyörűen tematizálta polgárait, foglalkozás, származás és társadalmi szerepkör szerint láthatóvá téve a különbözőségeket, amelyek Budapestet lakosságában meghatározták. De ez nem volt elég. A városnak, amely az ország fővárosa, nem csak saját polgárait kellett gondolnia, amikor építészeti formáját kialakította. Kellott egy pont, amely eszmeileg is méltóvá emeli a világvárossá épülő Budapestet, hogy fővárossá legyen. Kellott egy pont, amely az egész országot képviseli, s mint ilyen, ugyanúgy *szakrális* pontja a fővárosnak, mint az uralkodói központ. Tehát nem a napi életnek, se nem a közéletnek ad helyet, hanem ünnepi tér, amely dicsőségében képviseli az egész országot, történetének emel szimbólumot.

Kitűnően választották ki elődeink a pontot a Városliget szélén, a mai Hősök terét. Hogy mennyire tudatos városképi kapcsolat ez az ország népe és az uralkodója között, bizonyítja az innen induló, megcsodálni való elegáns palotákkal alakított Sugárút, amely a Lánchídhöz vezet, s jut el a Várhegyig. Így most már a város építészeti megformálásában kap

Fotó: Korniss Péter

jelentőséget ez a gondolat – az ország népe és a király összetartozása –, mégpedig a két szakrális egység kialakításával. Három építészeti alkotás elegendő volt a Hősök tere megépítéséhez: az Európa kultúrtörténetét képviselni tudó Szépművészeti Múzeum, az élő művészetet reprezentáló Műcsarnok, mindkettő hazánk kultúráját volt hivatott külfölddel összekapcsolni, s egy emlékmű, amelynek feladata, hogy reprezentálja az ezeréves Magyarországot. Ezt a szerepet kapják az emlékműn látható honfoglaló vezérek, a királyok, a hősök és mellettük olyan szoborcsoportok, mint a háború és a béke, a tudás és a dicsőség, a munka és a jólét allegóriái. A térnek, mint együttesnek ez az emlékmű a főszereplője, mert a rajta található témák meghatározzák a tér koncepcióját, s meghatározzák, nem annyira a Szépművészeti Múzeum, amelynek analóg intézményét Európa szinte minden nagy városában megtaláljuk, hanem a Műcsarnok szerepét, amelyhez hasonló rendeltetésű épület szintén jelen volt a kontinens városaiban, de nem ilyen módon, mint itt, ahol a múlt művészete a kortárs művészetet ennyire evidensen egyenrangúnak tekinti. Ezt elegendő csupán az építészeti részéről megvizsgálunk: egyenrangú szerepet töltenek be a tér kiképzésénél, architektúrájuk, méltóságuk társakká emeli őket.

Annak idején sokan a Szépművészeti Múzeum előszobájának tartották a Műcsarnokot: az alkotás, amelyik itt helyet kapott, belépőjegyet szerzett valamelyik múzeumi gyűjteménybe. Ebben van igazság, még ha nem is volt megfogalmazott feladata a Műcsarnok-

nak, azonban a gyakorlat hitelesítette ezt a vélekedést. Mi sem bizonyítja jobban, mint ez a jubileumi kiállítás, amely visszavisz a 19. század végéhez és a századfordulóhoz. Olyan nevek és olyan művek sorakoznak előttünk, amelyek kivétel nélkül részesei lettek a művészettörténetnek. A kapcsolat köztük a közép-európaiság, amely történelmi gyökerekre utal, s utal arra a kultúrát alakító tendenciára, amely gazdagítani igyekszik önmagát Dél- és Nyugat-Európa esztétikai szemléletével. *Ez nem jelent mást, mint a kontinens művelődési egységét megteremteni akaró elhivatottságot.* Ezt abból is láthatjuk, hogy a kiállított művészek országonként különböző hazai irányzatokat képviselnek – hogy példaként csupán a magyar anyagra utaljok, mégpedig csak a neveken keresztül, Benczúr mellett Szinyei, Ferenczy Károly, Karlovsky Bertalan mellett Koszta, Mednyánszky, Vaszary, Rippl-Rónai és Mészöly Géza. És ez a különbözőség határozza meg a többi ország anyagát is – mégis érezzük azt az eszmeiséget, amely Közép-Európát összehangolja. Ez különösen kedvemre való ezen a kiállításon, mert tudom, hogy a modern kultúraszemlélet manapság úgy igyekszik megírni egy-egy ország művelődéstörténetét, hogy ugyanakkor láttassa a többi ország rokon és eltérő tendenciáit.

Nézem a kiállított külföldi mestereket. Az

elmúlt, megközelítőleg majd száz évben, ve-
gyük a húszas-harmincas évektől, csak azok
találkozhattak az itt sorakozó nevekkel, akik
jártak a bécsi Belvederében, a varsói vagy a
krakkói Nemzeti Múzeumokban, akik Prágá-
ban elmentek a Nemzeti Galériába és Zágráb
Történeti Múzeumába, ismétlem, azok talál-
kozhattak, ha nem is konkrétan az itt kiállított
művekkel, de mestereikkel igen. Itthon nem
volt kiállításuk, emlékezetem szerint egynek
kivételével. Ez Hans Makart, aki egy, a negy-
venes évek végén vagy az ötvenes évek elején
Végyvári Lajos által rendezett enteriörtörténeti
kiállításon reprezentatív termet kapott. Rajta
kívül alig látott vendégek alkotásait köszönt-
jük itt ma a Múcsarnokban, ezen a tiszteletre
méltó gondolatot megvalósító és igen nagy
vállalkozást jelentő százhusz éves jubileumi
tárlaton. Hogy ez annak idején Közép-Eu-
rópát összekapcsolva jöhetett létre, biztosan
a királynak, Ferenc Józsefnek köszönhető
elsősorban. Az ő akarata kellett ahhoz, hogy
ezek az államok tiszteletüket tegyék az ezer-
éves Magyarország előtt. Nem tehetem meg,
hogy ezt tudva ne emlékezem meg szemé-
lyéről legalább néhány mondatban a mai ki-
állítás megnyitóján. Én bizony bevallom, nem
tudom, hogy áll a szénája a történettudósok
előtt, azt azonban mondhatom, hogy én tisz-
telettel gondolok rá. Ezt a tiszteletet nem saját
szavaimmal akarom megfogalmazni, hanem
kerestem abból a korból valakit, akire mindig
szeretettel és megbecsüléssel gondolok, már
csak azért is, mert az illető nemcsak kortár-
sam, hanem személyes ismerősöm is volt. A
nemzetközi hírű, szegedi főrabbit idézem,
Lőw Immánuel, aki beszédorozatot tartott
a millennium alkalmával 1896-ban. Az elő-
adássorozat szinte mindegyikében elmondta
a bibliai Áron főpapi áldását mind a királyra,
mind a népre. Én most természetesen abból
a beszédéből idézek, amelyben utal a tárlat-
ra, amelynek ez a mai jubileumi kiállítása.
Tehát idézem: „*Ha meg akarjátok tudni a
királynak gondolkozásmódját, az nem abból
tűnik ki, amit elmondott, mikor megnyitotta
az országos tárlatot, pedig azok is emlékeze-
tes igék voltak... hanem kitűnt a király ben-
ső gondolkozása, lelkülete, amikor meg volt
nyitva a tárlat és a király elindult körútjára...
amikor a király elindult, ott volt a sok ragyo-
gó, csillagzó grófnő, bárónő, és mindnyájan
azt kiáltották: Éljen a király! A király megál-
lott és odaszólt nekik: Éljen a nép! Ez az igazi
királyi gondolat, erre zúg vissza hazaszerte
milliók ajkáról: Éljen a király!*”

Visszatérve a kiállításához. Meg kell álla-
pítanom, hogy kultúrtörténeti és tudomány-
történeti jelentőségű ez a bemutató, ame-
lyen Londontól Moszkváig, Svédországtól
Itáliáig tanulmányozhatják a szakértők a
korszak meghatározó szellemiségét, s ehhez
elegendők a Monarchia itt látható alkotásai.
A kiállítás reveláció Európa szakemberei

számára. Szakmai értékét bizonyítja, hogy
bár tudjuk, kit és mit látnánk itt még szíve-
sen, de így, ahogy van, teljességet hordoz, s
követendő példát mutat a társművészeteknek
és a kultúratörténet egészének: építészetnek,
iparművészetnek, irodalomnak, zenének... A
művelődés kutatói idejöhetnek felfedezni az
ismert és alig megértett szellemiségét ennek
a korszaknak.

Tudnunk kell, hogy rangot jelentett, külö-
nösen az első világháborút megelőző éve-
ben, szerepelni a Múcsarnok kiállításain. Ez
még kitarzott a húszas években is, de a követ-
kező évtized derekától már komoly szakmai
fanyalgások kísérték az itt rendezett kiállítá-
sokat. És ennek volt valami alapja, mégpedig
a következő. Igaz, hogy továbbra is teret kap-
tak a bemutatókon az értékes, a kortárs ma-
gyar művészetet jelentőssé emelő műtárgyak,
azonban mind kevésbé találkozott itt a közön-
ség a legújabb, a művészeti életben mind fon-
tosabb szerepet kapó irányzatokkal.

De ki fogja elhinni nekem, aki bizonyosan
ma a legöregebbként emlékezem vissza 1949-
től az ötvenes évekre, hogy abban az időben
visszavette aranykorát a Múcsarnok. Csak ez
egészen más erkölcsi töltésű aranykor volt,
mint a százhusz évvel ezelőtti. Ekkor nem di-
csőség ragyogta körül az intézményt, hanem
„harctérre” lett. Ez a harc a zsúrikben folyt,
ahol minden egyes kiállításkor művenként
kellett kiharcolni, ha nem is egy tiltott, de le-
galább egy türt művész alkotásának bemutatá-
sát. És a Múcsarnok volt az, amely az 1957-es
Tavaszi Tárlaton, vállalva minden ódiomot,
elsőként hozta elő a műtermek rejtekeiből a
betiltott, a titokban készült és a megsemmisíté-
sre ítélt kortárs magyar művészetet. Nagyon
is emlékszem, hogy milyen felemelő volt újra
találkozni tíz keserves év után az Európai Is-
kola művészeivel és a többi, a nyilvánosság
elől elzárt alkotóval. És ettől az időtől megál-
líthatatlan volt a jövő kibontakozása. Mennyi
kitűnő kiállítást hoztak az elkövetkező esz-
tendő, magyart és külföldit egyaránt. Persze,
nehézségek voltak, támadások voltak, de a
Múcsarnok fokozatosan gazdagított bennün-
ket, s az utolsó évtizedekben kihagyhatatlan-
ná váltak az általa rendezett kiállítások. Ma
ezt nem úgy hívjuk, hogy „aranykor”, hanem
úgy, hogy „na, végre”. Kapnak hideget-mele-
get most is, de a szakmaiság biztonsága min-
dennél erősebbé teszi.

És zárógondolatként az utolsó évekről rö-
viden. Az alapítók örömmel tekinthetnének a
jelenre, mert eredményei, szellemisége és tö-
rekvései kibontakoztatták az intézmény lehe-
tőségeit. Ha idejövök, tudom, hogy okosabb,
hozzaértőbb és többet ismerő lehetek. Tudok
örülni az itt látottaknak, s tudok tanulni belőle.

Születésnap van, a Jóisten éltesse a Mú-
csarnokot! ♦♦

* Elhangzott a Múcsarnokban
2016. november 21-én.

SÁRMÁNY- PARSONS ILONA

Ferenc József, a mecénás és műgyűjtő

Ferenc József osztrák császár–magyar
király örömteli kötelezettségének érezte
a művészetek támogatását. Gyermekként
maga is szívesen rajzolt, s később szívesen
járt kiállításokra. Bőkezűen segítette a jó
festőket: közvetlen megbízásokat is adott
(rendszerint portrék festésére), s jelentős
összegű díjakat alapított. Nemcsak az állami
kötségvetésből juttatott impozáns összegeket
építkezésekre (például ő finanszírozta mind
a bécsi, mind a budapesti Operaház építését),
hanem magánpénztárából is vásárolt képeket.
Magyar királyként 1882-től kezdve rendsze-
resen vett a Képzőművészeti Társulat tárlata-
in festményeket (néha szobrokat is), s a fris-
sen elkészült Budai Vár számára hatvankét
festményt, valamint három szobrot vásárolt.

Ami egyéni ízlését illeti, a realizmus híve
volt, a történeti hűséget és az érdekes, szí-
nes, szórakoztató, mi több, humoros és népi
témákat kedvelte. (Valószínűleg ezért vette
meg Bihari Sándor *Bíró előtt* című képét.)
1882 és 1910 között egy statisztika szerint
kétszáznegyvennégy műalkotást vásárolt
pesti kiállításokon. Ha a festő szórakoztató
társalgó volt, akkor Ferenc József szívesen
járt műterembe és ült modellt a mesternek.
A magyar festők közül különösen kedvelte
Benzúr Gyulát és László Fülöpöt. A fáma
szerint érdekelték a politikai témájú képek is,
így Bihari Sándortól a *Programbeszéd* és
Kernstok Károlytól az *Agitátor*. Igyekezett
az ízlésétől távol álló műveket is megértéssel
kezelni, és soha nem bíralt nyilvánosan ne-
gatívan.

Az áhítat képei

(Csók István: *Úrvacsora képéhez a falra*)

A romantikus és biedermeier festészet ko-
rában kezdtek a festők imádkozó embereket
festeni, elsősorban nőket. Híres irodalmi mű-
vek voltak az inspirációk forrásai (A Faustból
Margit, vagy az Otellóból Desdemona), majd
egyre gyakrabban lett az egyszerű nép, a sze-
gények és a falusiak áhítata a téma. Jó alkalmat
nyújtott a különböző típusok és életkorú
hívők eltérő attitűdjének az ábrázolására. A
templombelsőben megörökített imádkozók
realista megformálása egyre finomabb megfi-
gyelésekre inspirált, a beleérzéssel megfestett
modellek árnyalt ábrázolása hozzájárult az
egyre kifinomultabb lélektani jellemzéshez.

A KURÁTOR FAL- ÉS KÉPSZÖVEGEIBŐL

Sármány-Parsons Ilona, Az első aranykor tárlatának tudományos kurátora munkájába nyerhetünk betekintést az alábbi – fal- és képszövegeiből vett – rövid összeállításunk révén. Részben képelemzések ezek az egyes képekhez, s vannak, amelyek a termék tematikájáról szólnak. Kiegészítő gondolatok a szakmai katalógus tanulmányaihoz.

Wojciech Weiss: Izzó nap, 1899–1902

Mednyánszky László tájfestészete

Báró Mednyánszky László rendkívül gazdag életművének kettős vonulata van, tájképei és figuratív képei, amelyek között nemcsak csavargók, hanem a szegények és elesettek sokféle típusa megtalálható. A festő írásaiban és a naplójában elméletileg is hangsúlyozta a hangulat központi szerepét. 1878 januárjában írta: „Mít keresek a tájban? Bizonyos színvegyületeket és hangulatokat.” Az igazi műértők kezdettől fogva tisztában voltak Mednyánszky képeinek kvalitásával és mágiikus hatásával. A spirituálisan érzékeny, természetimádó mesterek (például Caspar David Friedrich) mindig is érezték a táj szimbólumhordozó képességét. A hetvenes években a plein airből induló, de a poétikus realizmuson is túllépő, a hangulat elsőbbségét sugalló tájakat festő ifjú Mednyánszky az 1880-as évektől a szubjektív tájélmények visszaadása mellett egyre inkább a hangulati táj szimbolizmusba átnövő, látomászerű megragadására tört. A szabadban csak rajzi vázlatokat festett, képei – a kortársak feljegyzése szerint – mind emlékezetből, műteremben festette. A nagyközönség igazán csak az 1896-os, ezredéves kiállítás megkapóan szép téli erdejére figyelt fel, s attól kezdve írtak róla többet a kritikusok is. Mednyánszky végig kiállított a Műcsarnokban, bár néhány-szor adott képeket a Nemzeti Szalonnak is.

Wojciech Weiss

(Képleírás a falra, ahol a Weiss-kép lesz, a Kávéházi jelenet)

Przybyszewski leghívebb, krakkói festő híve Wojciech Weiss volt. Ő is Matejko-tanítványként kezdte, de a karizmatikus „kávéházi filozófus” teóriái megrészegítették, s mámoros örömmel festette a szexualitás démoniságát hangsúlyozó képeit. Przybyszewski szerint a művészet feladata a tudatalatti ösztönvilág, elsősorban a szexuális ösztön és a halálösztön formába öntése úgy, ahogy azt a társadalmi konvencióktól és a racionalitás kontrollja alól felszabadított „meztelen lélek” megéli. Ennek szinte szó szerinti megjelenítése volt az izzó, sötétvörös, lávaszerűen sodródó meztelen párok áradata „Meggzállottság” című képén. A *Démon a kávéházban* viszont a mindennapi valóság drámáját rögzíti, amelyben a nők voltak az áldozatok. Hogy mennyire hatott Weissre a norvég Munch expresszív stílusa, azt a *Lángoló naplemente* című kép illusztrálja.

Vaszary János kísérletezése a stílusdívatokkal

(Összefoglaló faszöveg a festőről)

Talán Vaszary volt az egyetlen, nagy formátumú kísérletező, aki – ugyan intellektuális távolságtartással, amelyben mindig érződik a rejtett ironia – a divattémákat és a divatos manirokat sem utasította el, hogy kipróbálhassa rajtuk önmagát, hogy megtalálja saját egyéniségét. Az eredmény egy bámulatosan sokszínű és folyamatosan változó három évtizednyi stílus kutatás, kísérletezés volt anélkül, hogy saját manieristájává vált volna. Mintha mindegyik képét más festő festette volna; van közöttük modern életkép a finom-naturalizmus stílusában, szimbolizmusnak is tekinthető festmények, az *Aranykor* meg az *Ádám és Éva*, franciás, rafináltan egyedi art nouveau, a *Fürdés után* nő, valamint realista, paraszti zsáner, a *Búcsúsvok*. Virtuóz, a pillanatnyi stílusnak megfelelően mindig változó ecsetkezelés jellemezte, s bár késői vallomása szerint számára a szín volt a legfontosabb, a századforduló körül még sötét volt a színvilága. Képei csak 1906 után teltek meg napfényvel és ragyogással

Emblematikus erejű képeket tudott terem-

teni, de érződik, hogy a ráció állt mindegyiknél első helyen, s az emóció a másodhegedűs szerepét töltötte be. Mindig a maga útját járta, s nemigen keresett szövetségeket. Öntörvényű alkotó volt, de nem megszállott, aki okosan, racionálisan fel tudta mérni, hogy mit igényel a korszellem, s amennyire ez a képek eladhatósága miatt szükséges volt, alkalmazkodott hozzá, de morális kompromisszumokba nem ment bele.

A realizmus hívei

(Az utolsó terem főszövege)

A kilencvenes évek jelentős, modern kísérletezői 1900 után is évekig kiállítottak a Műcsarnokban, ahol kifejezett stílári sokszínűség volt jellemző. Az évenkénti két nagy tárlatról az állam rendszeresen vásárolt nagy méretű, úgynevezett „kiállítási képeket”, amelyek méretüknél és témájuknál fogva feltűnést keltek. Idetartozott 1897-ben Kernstok Károly *Agitátora*, Révész Imre *Mindennapi kenyérünket* vagy Poll Hugo képei. A realizmus megannyi egyéni stílusváltozatában lettek megfestve, de mind a társadalom kisemmizettjeinek életéből merítik témájukat. Nemcsak a szegényparasztság, bár leginkább a föld népe, amelyet megfestenek, hanem a városi szegények is. Úgy 1905-ig kevés kivétellel a fősodrásban levő festők többsége ábrázolta a magyar paraszt küzdelmes életét és szokásait, de immár nem az etnográfia megszépítő lencséjén át, hanem a maga kemény nyersségében. (Fényes, Thorma, Vaszary, Révész, ekkor még Kernstok is, Bihari, Nyilassy, Zemplényi, Koszta és Perlmutter.) Szociális érzékenység és lelki beleérző képesség jellemezte ezeket a komor festményeket, amelyeket magányújtók sose vettek volna meg.

Zemplényi: Könyörgés békéért, 1916

(A kiállítás záróképe)

Zemplényi utolsó, jelentős „áhitatképe” már az első világháború alatt született. Megragadó jelenete az otthon maradottak világának: a mezőn parasztasszonyok és férfiak csoportja fohászokodik papjuk vezetésével a háború befejezéséért. A kora tavaszi égen fényes fehér és rózsaszín, tépett felhők futnak, s vékonyka, csupasz faágak hajlonganak a szélben. A mezőn egy egyszerű, ácsolt feszület előtt térdepelő, sötét ruhás falusiak között megvillan a fiatalok fehér blúza, inge és egy piros kendő. Expresszív, mozgással és színnel teli kompozíció, realista valóságfestés, de tele van nyugtalansággal. Amikor ez a kép született, a Műcsarnok már két esztendeje hadikórházként működött, s a hátszágban mindenki béke után vágyott. ♦♦

GÜLCH CSABA

Isten aranykötélén táncolt

Beszélgetés Markó Iván balettművésszel

„A test csak az őszinteséget bírja” – írta legendás Füveskönyvében Márai Sándor. A tiszta törvényt, amelyet naponta kell újraélni, naponta felfényesíteni a sziklából szakadt kőtáblák parancsait. A mozdulat nem hazudhat, ahogy a csend sem. A csend, amelyből a lélek titka születik. Nem hazudhat az ujjak csókja, nem hazudhat a homlok falára vérrel rajzolt kereszt. Markó Iván Isten aranykötélén táncolt, s tudja ezt.

Tűz ma

LEXIKON: Markó Iván Kossuth-díjas, magyar táncművész, koreográfus, balettigazgató, hazánk egyik legsikeresebb balettművésze 1947-ben született

Balassagyarmaton. Budapesten, az Állami Balett Intézetben végzett, majd a Magyar Állami Operaház tagja, magántáncosa lett. 1972-től 1979-ig a világhírű, francia koreográfus, Maurice Béjart Brüsszelben működő társulatának, **A XX. század balettjének** volt vezető szólistája. A Béjart-féle **Tűzmadár** címszerepét, amellyel debütált, több alkalommal a budapesti Operaházban is eltáncolta. Nemzetközi kritikusok 1974-ben a világ tíz legjobb táncosa közé választották. 1979-ben hazatért, s megalakította a Győri Balettet az Állami Balett Intézet abban az évben végzett balettművészeivel, amelynek

igazgatója lett. Itt első híres bemutatója **A Nap szerettei** előadása volt. 1981-ben megalapította a Győri Tánc- és Képzőművészeti Szakközépiskolát, ennek tíz éven át volt igazgatója.

1985-től a Bayreuthi Őnnepi Játékok állandó koreográfusa. 1991 nyarán szabadfoglalkozású művész lett. 1991 és 1992 között a jeruzsálemi Rubin Akadémia balettmestere és koreográfusa, 1993-tól Bécsben, Párizsban és Sydneyben volt vendégkoreográfus. 1996-ban megalapította a Magyar Fesztivál Balettet. Goran Bregović **József és testvérei** című balettjét 2000-ben mutatták be. Liszt, Xenakis, Sosztakovics-Markó **Jézus az ember fia** című balettje címszerepét maga alakította 2005-ben. Fontosabb díjai: Kossuth-díj (1983); Hűségdíj - Bayreuthi Őnnepi Játékok (1994, 1999); Örökös tag a Halhatatlanok Társulatában (2005); A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje (2007); Jeruzsálem-díj (2007); Radnóti Miklós antifaszista díj (2007); Prima Primissima-díj (2008).

– *A csodákba ágazó fa, az életed milyen gyökerekből táplálkozik?*

– Mindannyian azonos gyökérből növekszünk: szüleinkből. Nekem édesanyám volt a meghatározó, aki kisfiúkoromban semmihez sem hasonlítható szeretettel, sőt, imádatlalt vett körül. Ez ma is valóságos érzés számomra, ma is a legnagyobb segítőm: édesanyám emléke. Szeretete, ahogy rám tekintett, ahogy hitt bennem. Ez óriási erő. A mai fiatalok legnagyobb gondjaként azt tapasztalom, hogy a szüleik vagy nincsenek együtt, így nem kapják meg azt a szeretetet, amely kijár nekik, vagy a szülők napestig gürcölnek a gyermeknek szánt divatos pulóverért, nadrágért és kabátért, miközben elveszik ebben a hajszában az, ami a legfontosabb: a törődés, az odafigyelés és a szeretet. Elhanyagolódik a gyermek. A cipő is fontos, a legújabb módi, de mindennél fontosabb az, ami erőt ad, a szeretet. Visszatérve szüleimhez, ahogy mondtam, édesanyám volt számomra a meghatározó gyökér. Két különböző világból jöttem. Családomban egyszerre volt jelen a tűz és a víz. Anyai nagyszüleim nagyon szegények voltak, apám családja viszont nagyon gazdag. Így két irányból szereztem benyomásokat, élményeket. Ez azért is jó, mert tudom, hogy mi a szegénység. Átélttem ezt az ötvenes évek elején a balettintézetben, ahová végig egy tréningmackóban jártam. Amikor érettségire mentem, akkor volt rajtam először fehér ing és nyakkendő. Jó megismerni a szegénységet, jó, ha az ember a saját bőrén is megtapasztalja, hogy mi az. Nekem legalább is jó volt. Soha nem felejttem el. Éppen ezért akinek tudok, segítek. Nem vagyok gazdag, ezért nem tudom úgy megcselekedni, mintha hatalmas vagyonom lenne, de nagyon odafigyelek. A gyermekkori emlékeim köteleznek.

dár

Ismerem a gazdagságot is, főképp abból a hét esztendőből, amikor Béjart együttesének elsőtáncosaként végigjártam a világot. A felsők életét éltem, ismertem a leggazdagabb százak vagy ezrek lehetőségeit. Bár ez engem különösebben soha nem szédített meg. Engem a tánc és mindenekelőtt Isten vonzott. A legfontosabb számomra, hogy mindig tudjak ajándékozni valamit embereknek. A fiataloknak különösképpen, hisz nekik óriási szükségük van arra, hogy kapjanak. Mégis, miközben az ember megpróbál mindent odaadni, követelni is kell. Ha csak az egyik ad, az a kapcsolat egy idő után torzává válik. Legyen az barátság, legyen az szerelem. A Magyar Fesztivál Balettben olyan fiatalokkal dolgoztam, akiknél a korhatár tizenhét és huszonhárom év között mozgott. Nagyon szerettem őket, nagyon helyesek, tehetségesek voltak, de belül gyengék. Hatalmas küzdelem volt számomra, amikor megpróbáltam átadni nekik, megértetni velük azt, amit természetesen nekik kellett volna önmagukban kifejleszteni, amit nem kaptak meg a szüleiktől, a családjuktól és az iskolától: a belső erőt. Ezt nem tudom szebben mondani, mert így van. Nem tudom, hogy ez miként sikerült nekik. Az ember, ha szakmailag szemlél egy előadást, azt mondja: hihetetlen csapat. Valóban nagyon jók voltak, de amíg oda elkerültünk. Aztán jött egy új előadás, s ismét kezdhettünk előlről. Mert belül más a hajtóerő, az igény, hogy fejjele neki a falnak, átmenni rajta. Megvan a vágy, de az eszköz hiányzik. Mindenért fizetni kell. Ha az az álmom, hogy jó táncos legyek, azt nem adják ingyen. Akkor sem, ha tehetséges, ha fiatal vagyok, s akkor sem, ha jól nézek ki. Nem adják ingyen: dolgozni, kínlódni, szenvedni kell érte. E nélkül sohasem leszek jó táncos, még ha tehetséges vagyok, akkor sem. Számos példát mondhatnék arra, hogy kiváló adottságú emberek elkallódtak, mert hiányzott belőlük a küzdőképesség, az erő. Elbuktak. Egyszerű példa: valamit mondtam az egyik táncosomnak, akkor nem értette miért, de öt-tíz vagy éppen csak két év múlva belátta: igazam volt. Félre ne értsd, nekem ez nem öröm, nem elégtétel, de tudom, hogy igaz, mert évtizedek alatt láttam, kipróbáltam másokon! Nekem az nem öröm, ha pár év múlva azt mondja: a mesternek igaza volt. Az igazi öröm az lett volna, ha akkor és ott tudok segíteni. Hiába, az ember nem Isten! Pótolni egy évtized, a gyermekkor hiányát, amelyet akkor nem kapott meg, nem adták meg neki, nem igazították ebbe az irányba, azt nagyon nehéz rövid idő alatt pótolni, odatenni a tarisznyába. Nekem segítenem kellett őket, ez volt a feladatom, belekényszerítettem a sors. Megpróbáltam! Ha valami gond adódott velük, az sohasem a színpadi minőséggel volt kapcsolatos. Legfontosabb az, hogy amiből ez az erő megszületik, az az övéké, az a sajátjuk lett.

– *A József és testvérei című táncelőadásról*

det, amelyből csodálatos film is készült, fordíthatjuk úgy, mint egy önvallomást? Ahogyan mondtad: neked mindenért küzdened kellett.

– Most is kell, jelen időben is.

– *A József rólad szól?*

– Ha akarom igen, ha akarom mégsem igazán csak rólam, hanem mindenkiről. Nézzük meg, milyen is ez a József! Hihetetlenül elkényeztetették, rendkívül szép és tehetséges. Látszik rajta a fény, amelyet Isten a homlokára írt. Látszik rajta, hogy más. Fénnyel jelölte meg a Mindenható. És mindehhez egy örületesen rossz tulajdonság is lakozik benne: hihetetlenül hiú. Nem tud alázasatosan bánni a szépségével, a tehetségével és az értelmével. Ez hiányzik belőle. Nem tud bánni az adományokkal, ezért a jó Isten megbünteti. Nem gonosz, nem rossz, de nem ismeri, nem gyakorolja az alázasatot. Pedig kellene. Tudni kell szerénynek lenni, s nem úgy cselekedni, amint azt József tette: nem szolgálta a többiekét, hanem odavágta arcukba az Istentől kapott adományait. A tömlő mélyén értett meg mindent. Közbeszólt az elképesztő féltékenységgel és az irigységgel, amely testvérei szívéből fakadt. Meg lehet érteni őket, hiszen szörnyű lehetett érezniük: „Mi is ugyanannak az apának a fiai vagyunk, mégsem úgy bánik velünk, mint azzal az egygyel. Sugárzik a szeméből, hogy arról az egygyel mit gondolsz.” Valljuk be, egy apának ezt a különbséget nem szabadna éreztetnie a többi gyermekével! Így gondolom, így magyarázom én. Mi olvasható még ki ebből a daraból? A családszeretet, amely nagyon fontos, aztán a fenséges erotika, amely Putifárné udvarában, birodalmában eluralkodik. Az aszszony megőrül a rabszolga Józsefért. De természetesen ott lakozik a darabban Isten is. A kemény, az igazságszolgáltató, a jó Isten. Tagadhatatlanul sok közöm van a darabhoz. Azt nem tudom eldönteni, hogy Józsefhez vagy Jákobhoz van-e több közöm, de talán József még mindig bennem él: az a fiatal, aki valaha voltam. Szerettem ezt a darabot.

– *Mit üzen ma József története?*

– Emberséget. Bizodalmat abban, hogy ha gyengeségeink mellett a jó szándékunk és a hitünk erős, akkor az igazság beteljesül. Még akkor is, ha ezért nagyon meg kell szenvednünk. Akkor is, ha tengernyi próbát kell kiállnunk. Akkor is, ha emiatt mélyre merülünk, de csak azért, hogy aztán még magasabban szárnyalhassunk, mert az igazság előbb-utóbb győzedelmeskedik.

– *Többször megszólítod Istent.*

– Hát, igen, folyamatosan. Belül.

– *Nálad nyilvánvalóbban a Teremtőt táncal még nem „mondta” el senki.*

– Ezt én nem tudom.

– *Ezt én mondom.*

– Érzem Őt. Próbálok megfogalmazni a tánc nyelvén és a saját agyammal. Próbálok választ adni arra, hogy ki és mi Ő. Nekem erő. Nincs arra emberi szó, hogy milyen mérték-

ben. Hiszek Isten igazságszolgáltatásában. Úgy érzem, hogy óriási különbség van az isteni és az emberi igazságszolgáltatás között. A két időrend egymástól végtelenül különbözik, egymással összehasonlíthatatlan. Az ember úgy gondolja, hogy ha most valami jót cselekszem, akkor azonnal valami jót kapok vissza. Isten értékrendjében mindez nem azonnal, nem holnap, hanem lehet, hogy csak egy-két év múlva „térül” meg. Ugyanígy érvényes ez a rosszra, a vétkekre is. Isten nem azonnal büntet. Hiszek abban, hogy Ő valóban igazságot szolgáltat, de nem az emberi idő, a földi gondolkodásmód rögtönítélő rendszere szerint. Istennél ez nem így van. Megtápasztaltam, megtanultam. Létezik! Létezik és „működik”, csak másként, mint az embernél. Isten erő és igazság, ha odafigyelünk rá, nagyon sok mindent megérthetünk a világból. És érdemes odafigyelni, de hasonlóan fontos az emberre is figyelni. Nem mondom, hogy a nap huszonnégy órájában, de nagyon oda kell figyelni a másokra. Engem erre Isten tanított.

Jákob a József és testvérei című darabban

Belülről. Nem azért, mert olvasom a Bibliát, hanem belülről. Érzem, hogy ha velem van, vagy vele vagyok. Akkor tanít, megértet velem dolgokat. Olyanokat, amelyeket különben nem tudnék elviselni. Jó párszor történt már velem olyan, amit – úgymond – normál körülmények között nem éltem volna túl. Sem szellemileg, sem érzelmileg, de még fizikailag sem. Segítségével tudok feltámadni. Megkaptam tőle azt a lehetőséget is, hogy nulláról, mínuszról kezdjem újra a harcot. Hálás vagyok, s rendületlenül hiszek benne, mert bebizonyította nekem, hogy nagy küzdelem árán ugyan, de minden lehetséges. A legnagyobb álmok is megvalósulhatnak, ha az ember megküzd, megszenved értük. Nagy szerencsém a szerencsétlenségben, hogy nekem a tánc vallás, szent dolog. A tánc nekem nem jelkép, nem a mozgás, hanem az élet, Isten maga. Ezen az úton végigmenni hihetetlen erő. Az ember bement a próbaterembe, s kezdte bemozgatni a testét. Mindene fáj, s még jó lenne aludni. Aztán egyszer csak átbillen, átjut egy másik minőségbe, ahol ebből a fáradtságból és álomosságból erőt érez. Belső erőt, s elkezd repülni. Repülni anélkül, hogy bármilyen szert bevett volna, olyat, amely később lerombolja, tönkreteszi. Elkezd repülni, mert legyőzte saját magát, tud önmagán ural-

Markó Iván a növendékeivel

codni. Sőt, ezzel képes másoknak is örömet szerezni. Nekem a tánc a teljesség: az élet és az Isten. Egy gyönyörű dolog. Nagyon nehéz, de ettől gyönyörű. Súlya és értéke van. Küzdeni kell érte nap nap után, s igényesnek kell maradni. És sohasem hazudni. Bár nem mindenkivel lehet őszintének lenni. Rossz tulajdonságom, hogy mindenkinek megmondom a véleményemet, pedig néha jobb a csend. Amikor fogni kellene a számat, én akkor kinyitom, mert valami arra ösztönöz, hogy mondjam. És csak akkor hallgatok el, amikor olyan fájdalmat érzek, amelyet nem tudok ki mondani. Akkor eltáncolom.

– *Isten csendjét is eltáncolad. Szeretem a csendjeidet, amelyeket a telefonban néha egy-egy finom háttérhang tör csak meg. Szeretem, ezért érdekelne, hogy mi rejtezik ezekben a hallgatásokban?*

– Az, hogy mondjam, vagy ne mondjam. Mindig attól félek, hogy nem értik meg, vagy félreértik azt, amit mondok. Vagy éppen rosszul fogalmazok. Pedig nagyon fontos az is: ha az ember kinyitja a száját, jól mondja. Ilyenkor mindig bennem van egy igen és egy nem, hogy mit csináljak. És mondom. Sokszor vadul, mert Kos vagyok. Muszáj, muszáj! Mondjam? Ne mondjam? Lépjek? Ne lépjek? Ez van a csend mögött, amelyre kérdezel. Megértik, vagy kirántom az összes kardot magam ellen? Megint lelőnek? Van ennek értelme? Igen, persze, hogy van, de jól fogom mondani? Mit mondjak, hogy lehetőleg ne értsék félre?

– *Min szoktál elgondolkodni?*

– Nálam ez nagyon furcsa, mert látomásos ember vagyok. Annak idején szoktam gondolkodni az együttes dolgain a pénztől a művészetig, mindenben. Ezekben a gondolatokban

sok kényszer volt. A másik oldal sokkal, de sokkal fontosabb. Az az igazi, amikor az ember egy víziót lát, amelyről nem tudni, hogy honnan és miért jön. Látok valamit, belelépek ebbe a képbe, s elkezdem megfejteni, benne élni. Beszélnek hozzám, szólítanak és nem hallom, mert teljesen máshol vagyok. Teljesen a látomásban mozgok és megyek tovább. Közben mondja valaki, hogy a „könyvelést így kellene”, én pedig már réges-rég a lajtörján igyekszem felfelé, vagy pedig az alvilág sötétjében mászkálok. Olyanokba megyek bele, amikbe sohasem próbáltam, fogalmam sincs róluk. Tudok dolgokat, s félek, hogy botorság az, amit kitaláltam. Megkérdem a szakembereket, hogy: van-e ilyen? Azt válaszolják: persze, létezik. Hogy honnan tudom ezt, miként stimmelnek ezek a dolgok? Nincs válasz, ám én ott vagyok ebben a világban, ebben a látomásos képben. Ezt próbáltam meg táncimmal a valóságban létrehozni. Hála istennek, sikerülni szokott! A másik, amin gondolkodni szoktam: az ember és az Isten, az elmúlás és a létezés. Arra keresem a magyarázatot, hogy miért léteünk, s miként lehet segíteni. Hogyan kell viselkedni? Nagyon őszintén: nem vagyok magammal megelégedve. Semmilyen szempontból sem. Szeretnék elégedett lenni, ezért küzdök.

– *Sajátos szerepet kapott darabjaidban a zene: az indiai szitármuzsikától a spanyol flamencóig, a zsidó dallamoktól a görög sira-tóig, Orfftól Bregovicig minden meglehető. Úgy tetszik, mintha a zenét is te komponáltad volna a tánchoz: oda és pontosan ahhoz.*

– Nemhogy a zenét nem, de a koreográfiát sem én csinálom. Hogy miként történik ez? Amit most mondok, azért bevonultatnának a bolondok közé. Létezik egy különös könyv- és

zeneboltlánc Franciaországban. Náluk nincsen lehetetlen, tőlük minden könyvet és lemezt be lehet szerezni. Minden francia nagyvárosban működik egy-két üzletük. Párizsban például vagy három. Én oda gyakran bemegyek. Vegyük mondjuk a Józsefet! Tudtam, hogy valami egyiptomi, keleti zene kell. Beléptem a boltba, a hatalmas polcon négyszáz különböző muzsika. Behunyt szemmel elkezdtem tapogatni a lemezeket. Kivettem egyet, ez az, még egyet, aztán végül ötöt. Kifizettem. Életveszélyes! Hazamegyek, meghallgatom, s mindig benne találok azt az egy zenét, amelyre szükségem van. Előtte sohasem hallottam, akkor és ott tapogattam ki. Én nem tudtam koreografálni sem. Vezetett. Tényleg, Isten vezetett. Számos olyan darabot csináltam meg, amelyhez hasonló az életemben sohasem fordult elő, soha nem láttam. Csak úgy jött. A kérdés, hogy honnan. Az is igaz: túl érzékeny vagyok. Órákon át foglalkozom olyannal, amit más már ötszázszor kinevetett, hagyott volna a csudába. Én pedig képtelen vagyok megszabadulni tőle: nyomaszt, bánt és fájdalmat okoz. Meg kell, hogy oldjam! Néha pedig nagyon fontos dolgokon, fájdalmakon átlépek, mert nekem semmit sem jelentenek. No, ez azért nagyon ritkán esik meg. Főleg a fiatalokkal voltam szívesen. A munka után leültem velük, s nem tudtam abbahagyni. Éreztem, hogy segítenem kell nekik, s nem nyugodtam bele, ha nem sikerült. Egész éjszaka csak rágódtam magamban. Ilyenkor sok mindent megértettem, láttam a gyengeségeiket. Másnap bementem a balett-terembe, végignéztam az arcokon, s pontosan tudtam, hogy kinek milyen napja van, mi a baja. Az életben gyenge vagyok, de a tánc, a munka az teljesen más. Számtalanszor előfordult, hogy azt mondták: érthetetlen, hogy ezzel a gyermekkel miért

foglalkozom. Én mégis láttam benne fantáziát, s biztos voltam abban, hogy ebből az emberből sok mindent ki lehet hozni. Ezért nem hagytam magam. De találkoztam olyanokkal is, akikre azt mondták: milyen kiváló adottságú, milyen ügyes, én mégis azt láttam rajta, hogy ahol tart, azon soha sem tud túllépni, mert belül nagyon hiányzik valami. A művészi érzék legkisebb szikrája sincs meg benne. Alapvető kérdés, már az elején, hogy adni, vagy kapni akar valaki. Aki először kapni akar, abból sohasem lesz igazi művész. A legfontosabb azt megérteni és megtanulni, hogy először adni kell. A művésznek az a dolga, hogy felmenjen a színpadra, s kínálja fel, ajándékozza oda az embereknek azt, amije van. Ezért szeressék őt, ezért legyen sikeres, s ne azért lépjen porondra, hogy behabzsolja a sikert.

– *Gibran szerint két szíve van a nagyembernek. Az egyik áldást oszt, a másik pedig türelmes. Legyen ez a mondat tükör előtted!*

– Most hadd toljam odébb ezt a mondatot. Márai írta ezt a kemény és elképesztően jó gondolatot: a bátorság türelem nélkül csak idegesség. Nagyon nehéz azt a mércét megállapítani, amelyet úgy hívnak: értelmes türelem. Hol ez a mérce, hol ez a mérték? Én nem vagyok türelmes ember, de gyermekkoromban például mindennap este nyolctól éjfélig a fekete politúros szekrényünk előtt a legfavágóbb gyakorlatokat csináltam, mert az volt az álomom, hogy jó táncos legyek. A balettintézetbe az első évben, de a másodikban sem vettem fel, csak harmadik alkalommal, akkor is csak protekcióval. Elhatároztam: én leszek a legjobb, de nem ingyen. És megcsináltam. Miközben azt mondom, nem vagyok türelmes, a másik oldalon viszont fát lehet vágni a hátamon, ha hiszek valamiben és nagyon szeretném. Nemcsak magammal vagyok így, hanem a táncosaimmal is így voltam. Nagyon nehezen nyugodtam bele abba, hogy valakit otthagyjak, s ne tudjak neki segíteni. Ugyanakkor senkire semmit, se jót, se rosszat nem akarok ráerőszakolni.

Milyen is hozzám az Isten? Amikor vadul mélyben voltam, s már én is azt mondtam, hogy ezt nem lehet kibírni, akkor egyszer csak adott mellém egy kutyát. Olyan volt, mint egy angyalszemű, nagy maci, s ha ránéztem, a legvadabb állapotomból is egy másodperc alatt kiemelt, mert mondjuk tele szeretettel vágott egy kaján pofát, s én megsimogattam. Sugárzott belőle az erő, az életkedv és a humor. Valakit tehát kaptam segítségnek. A másik ilyen segítség a zene, amelyet ha bekapcsolok, lemos rólam, kimos belőlem minden rosszat, fájdalmat. Vannak mellettem barátok, akiket szeretek, érzékenyek, rendesek és segítőkészek, s vannak az őseim, akik bennem élnek.

– *Mit jelentenek számodra az ünnepek?*

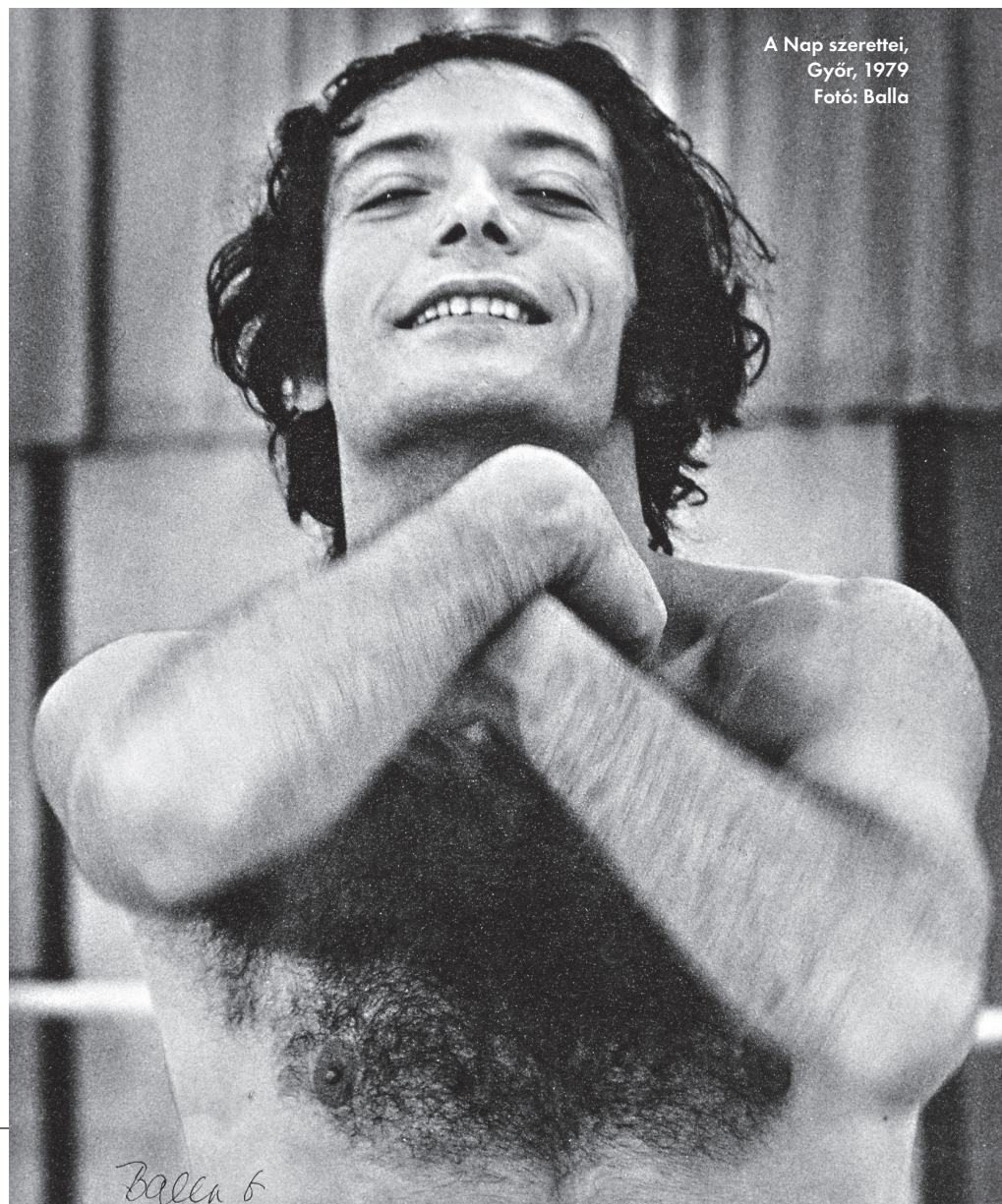
– A legnehezebb, legmélyebb napomon is azt érzem, hogy az élet ajándék, fantasztikus lehetőség, csodálatos ünnep. A legszörnyűbb

nap is a létezés esélyét adja, hogy valamit csináljunk, lássunk, kapjunk. Az ünnep maga a lét. És ünnep volt mindig az előadás. Több száz, ezer ember figyel rád, megveszi a jegyet, felöltözik és várja, hogy mit kap tőlem, tőlünk. Megtisztel, odafigyel. Fontos vagy neki, s az is, amit adsz. A leggyönyörűbb az volt, amikor az előadás végére a színpad és a nézőtér eggyé vált, s a székeken ülők közösséget vállaltak veled. Megtörtént az, aminek történnie kellett: a csoda. Ha csak ámulunk azon, hogy a táncos milyen remekül ugrik és forog, az kevés. A történet nem erről szól, hanem a gondolatról, a hitről, az érzelemről, az emberről, az igazságról és a hitelességről. Az életéről és a halálról együtt. Ha erről szól a színpad, akkor teljesíti a küldetését, az üzenetet. Ha csak az ugrásokat látja a közönség, akkor azt gondolja: „Ezt én is meg tudnám csinálni.” De ha az előbbieket, akkor azt érzi: „Ez én vagyok, én is tudok küzdeni, ölelni.” Ilyenkor magáénak érzi a darabot. Nem a tánc a lényeg, az csak eszköz. Az ember a lényeg, akit a táncal megmutathatunk.

– *Ha azt mondom Jeruzsálem, mit válaszolsz erre?*

– Másfél évet éltem ott. Félelmetes és egyedülálló. Ha valaki oda eljut, s bemegy

a városba, rádöbben: még egy ilyen nincs a világon. Sehol! Mert a kövekből, az olajfákból, a felhőkből, a csillagokból és a Holdból valami olyan erő süt, amely Isten jelenlétéről tesz bizonyosságot. És rettentően látszik, hogy az emberek erre milyen méltatlanok. Amikor a Jézus keresztre feszítésének helyén emelt templomba belép az ember, teljesen elvarázsolódik, s repül, majd elmélyül, aztán egyszer csak azt érzi, hogy valami „lézersugár” fűródik a nyakába. Megfordul, s mögötte csuklyában, fekete szemekkel ott áll egy kopt pap. És „szúrkál” a szemével. Ad egy gyertyát, de a szem az más mond. A szem olyan, mint az ördögé. Elveszed a gyertyát, meggyújtod, beleteszed a tartóba. Érzel valami törést, valami fordulatot, hiszen ez a pap szép gesztusként adott neked egy gyertyát. De amikor belenézel a szemébe, az ördögöt látod. Hogy is van ez? Az ember ezt megpróbálja elhessegetni, mert hisz nem ezért jött ide. De ismét érzi nyakában a „lézert”, megint megfordul, s látja a szemet, amely bök. Odabök, ahová akaratlanul is fordítod a fejed. Ott van egy kis persely, amelybe az ember zavarában beleteszi a pénzt, majd kitámolyog a levegőre. A másik hasonló élmény a Sírátófal, amely a világ egyik legnagyobb ereje. Az ember oda-

Loósz Krisztinával a Romantiáda című darabban

áll, odateszi a fejét, a kezét, s figyel. Megérți, megérzi, hogy miről van szó. Nagyon nehéz visszajönni és elengedni azt a tapadást. És akkor ismét elkezdik hátulról bökdösni. Az ember azt érzi ilyenkor, hogy hagyják békén, várjanak, húsz méterrel odébb van egy rács, majd ott. De nem, odahajol, s pénzért tartja a kezét. Hát, ez a kettősség. A csoda, ahol Isten jelen van, s az ördög, aki szúr a szemével, s pénzt tarhál. Jeruzsálemben az a csodálatos, hogy utazhat oda az ember bárkivel: szerelmével, gyermekével, feleségével vagy édesanyjával, ott mégis mindenki egyedül van. Mert Isten előtt az ember egyedül van. A megmérettetés, az önmagával való szembenezés csak egy személyre szól. Ezt nem lehet megosztani senkivel, még a legközelebbi emberrel sem. Azt egyedül kell vállalni, abban senki sem tud segíteni. Mi marad meg, mi épül belénk? Amit megélünk. Ez nagyon fontos. A legfontosabb, amit magamból kiolvasok, s megküzdök érte. Ebből tudok adni, ezzel lehet továbblépni. Ha kinyitom magamban az ajtókat, akkor mindig találok valamit, s beljebb még valamit. Bölcs áramlatot érzek ilyenkor a lelkem és az agyam között. Ezt tudom megfogalmazni, ezzel tudok segíteni igazán. Mert belőlem való, s nem kaptott tudás, amelyet esetleg elfelejthetek. Arra nekem kell rájönnöm, hogy mit írtak belém.

– *Különleges könyvet írtál A magány mosolya címmel, amelyben feltáruł életed és pályád. Őseidnek, találkozásaidnak és történéseidnek állítottál fotókkal „hitelesített”, sajátos emléket.*

– Az emberek többsége életében vagyona törekszik, arra, hogy valamiféle tulajdona legyen. Mindenkinek vannak szülei, sokaknak gyermekei, szerelmei és barátai. Ezekhez ragaszkodik, fontosak számára, szereti őket. Én pedig azt mondom, hogy az embernek egyetlen igazi tulajdona van: önmaga. A gondolatai, az érzései, a teste és utoljára, de mindenekelőtt a saját hite. Az élet vége felé az ember számba veszi, s a tulajdonairól végrendelkezik. Nekem nincs ilyen, ám van egy testamentumom. Ez a könyv. Amely a velem

történekről szól, amit érzek, amit hiszek, s arról a vágyamról, amellyel szerettem volna megfelelni az embereknek és a Jóistennek. Ez a könyv személyes összefoglalása mindannak, ami én vagyok. Amivé lettem, lehettem az őseimtől kapott életpéldák, szeretetük révén, azon találkozások révén, amelyeket aján-dékba kaptam. Ez a könyv azokról a történe-sekről is szól, amelyek hol megvérezték, hol pedig megsimogatták az arcom, hol a porba tapostak, hol pedig az égig emeltek.

– *Megdolgoztál vele, hiszen több évig készült a kötet.*

– Hét évig írtam. Az egész sugallat, kész-tetés váratlanul jött egy küzdelmes, nehéz, mégis boldog időszak után. Eltelt hét év, s persze nem tudtam folyamatosan papírra vetni a gondolataimat, mert közben tizen-két darabot koreografáltam is, dolgoztam az együttessel, szolgáltuk a közönséget. Ami a könyvből fejezetenként elkészült, azt mindig hangosan felolvastam magamnak, mert nem-csak a tartalma, hanem a zeneisége is érdekelt a szövegnek, ahogy meghatároz ez a koreo-gráfiában is. Volt, amikor egy-egy szó-nál megakadtam, máskor meg ömlött belőlem. Az a mondat irányított, amely végül a testa-mentumom, *A magány mosolyának* a mottója lett: *Az igazság és az ítélet a Jóistené, nekünk esendő embereknek egy lehetőségünk van, az őszinteség.* A bennem megszületett gondolato-kat, mondatokat a könyv végén fotókkal is hitelesítettem. Azt tartom, hogy ha az ember kinyitja a száját vagy éppen tollat ragad, soha ne hazudjon. Mindenkor az igazat szolgálja. Ilyenkor is mindig bennem van egy igen és egy nem, hogy mit csináljak. És mondom.

– *Különleges a kötet címe. Egyszerre fáj-dalmasan őszinte és derűsen bölcs metafora.*

– Ebben foglaltam bele az életem esszenciá-ját. Egyszer valaki a fejemhez vágta: „Mindig magányos maradsz!” Mindenki magányos, még azok is, akik, mondjuk nagy családban élnek, szeretnek, ragaszkodnak. Amikor oda-állunk a Jóisten elé, akár az életünk egy-egy pillanatában, akár a végén, az elszámoláskor, rettentően egyedül vagyunk. Kettősség rej-tezik a címben, miként az életben minden-ütt. Szerintem az életnek egy nagy titka van: hogyan tudunk a semmiből aranyat csinálni? Hogyan tudjuk a legrosszabból is a legjobbat kihozni? Ettől lennének emberek, nem igaz? És attól a fundamentumtól, amelyet hajda-nán Mózes kapott a Tízparancsolattól. Mi is a Tízparancsolat? Értékrend, amelyet szinte le-hetetlen betartani. Akkor mégis miért fontos? Ha befejezünk egy napot, s hazaérve a fotelba süppedünk, s átgondoljuk a velünk történte-ket, aznapi önmagunkat és cselekedeteinket, akkor van mihez mérni magunkat. Akkor is, ha nem tartottuk be, akkor is, ha jót tettünk. Ha jót cselekedtünk, akkor ebben megerősít, továbbsegít a másik napra is, ha hibáztunk, netán bünt követtünk el, akkor azt ennek tük-

rében másnap ki tudjuk javítani, mert van mi-hez hasonlítani magunkat.

– *A könyvedből is kiderült, hogy sok keserű, fájó emléket őrzöl.*

– Igen. Ami a legjobban megviselt a könyv írásakor is és most is, az a családom, az őseim története. Nagyon nehéz erről őszintén fogal-mazni, még ha az ember ezt a gyönyörű, szen-vedélyes és egyedülálló magyar nyelven teszi is, akkor is. Idő kell, nagyon sok idő ahhoz, hogy leülepedjenek bennünk az érzések és a gondolatok.

– *Jegyzetek alapján dolgoztál?*

– A jegyzetek a szívemben, a hitemben van-nak. Néha már-már túl nagy mennyiségben is.

– *A könyved alapján hangoskönyvet is ké-szítettél, s magad olvasod fel a szöveget. Az ötórányi hanganyagot három hónap alatt elég bizarr körülmények között vettétek fel.*

– Hát, igen. Úgy alakult, hogy egy lerob-bant zuglói pincében, egy kihalt munkásszálló aljában vettük fel az anyagot, ami azért volt nyomasztó számomra, mert az őseim életének eseményei gyakran játszódtak pincében, sú-lyos körülmények között. Amikor elkezdtük a munkát, azt hittem, ó, könnyen fog menni, aztán már az első alkalommal, úgy két óra után leestem a székről, annyira elfárasztott, annyira nehéz volt újra átélni az egészet mé-lyen és hitelesen. De azért három hónap alatt, napi ötórás alkalmakkal mégis elkészült. Hi-hetetlenül megviselt, hogy újra vissza kellett mennem a múltamba, s felzaklatott, amikor az a hangokban újrászületett.

– *Úgy látszik, most békesség lakozik Markó Ivánban.*

– Valóban, békesség van bennem. Nagyon szeretek élni, akkor is, ha jó, akkor is, ha rossz az élet. Az ember számára az igazi csoda, a tu-dás tudása az, hogy miként képes a rosszat jóra fordítani. A saját életemből tudom, hogy ez lehetséges. Nem könnyű, de lehetséges. Hála istennek, nekem gyakorta sikerült. A békesség mellett fájdalom is bujkál bennem. Hatalmas fájdalom, mert elveszítettem a hozzám egyik legközelebb álló embert, Gombár Juditot. Minden igyekezetem és elszántságom elle-nére sem tudtam segíteni. Tehetetlen voltam. Még nagyon friss a seb. Ritkán adatik meg az ember életében, nő–férfi kapcsolatban, hogy tiszta szívvel azt mondhassa, irhassa: a másik-ban nem a feleségét, nem a szeretőjét vagy a barátnőjét, hanem a társát találta meg. A szö-vetségesét az életben és az alkotásban is. Az ötévnyi, életéért vívott közös küzdelemben ez a szövetség nemhogy megszakadt, inkább még tovább erősödött. Nehéz szembenézni azzal a fájdalmas ténnyel, hogy az ember porszem, esendő és kevés ahhoz, hogy életben tudja tar-tani a másikat. A Mindenható, az egyedüli Úr az, aki a létezését a kezében tartja. ☛

SZAKONYI KÁROLY

A SZERETET BILINCSÉBEN

(Gyurkovics Tibor 1931–2008)

Először úgy emlékezünk rá, mint költőre, mert bármit csinált, mindent áthatott expresszív lírája, költői szenvedély vitte nemcsak a különböző műfajokba, hanem megnyilvánulásai is, ha beszélt, ha előadott, ha szellemes vitát provokált, mindig az a tűz lobogott benne, mint amely a verseiben. Rendkívüli egyéniségével, humorával és műveltségével mindenkit lenyűgözött, a barátság és a nők iránti rajongás volt életető eleme, hitt a szeretet mindenhatóságában, de tudta, hogy az ember a földön megválna. S noha valóban a költészet volt az igazi terrénuma, tehetsége nem ismert határt, novellát, tárcát, publicisztikát, regényt, drámát és gyermekeknek szóló könyvet egyaránt írt, színészi hajlamát pedig saját darabjában a színpadon is kiélhette. Orvosnak készült, de a polgári származású, piarista diákok csak a Gyógypedagógiai Főiskolára vették fel, ahol aztán tanított is Kozmutza Flóra tanársegédéként, de elvégezte az ELTE-n a pszichológiát, s a Weöres Sándor „áldásával” verseket író, végtelen empátiával bíró fiatal ember a sérült lelkek ápolásának menedékében vészelte át azt a korszakot, amellyel világnézetével és írói szemléletével nem értett, nem érthetett egyet. Csak harmincévesen, 1961-ben léphetett a világ elé *Grafit* című verskötetével, de látnia kellett, hogy a kritika kívülállónak tekinti, s ez majd csak a hetvenes évekre változott meg, amikor a *Ne szeress, ne szeress*

című kisregényének megjelenése után állását otthagya teljes életét az irodalomnak szentelte. Nagy erejű és hatású líráját sokan ismerik, s emlékezhetnek drámáira is, a Madách Kamaraszínházban bemutatott elsőre, az *Estére meghalsz* címűben Domján Editre és Mensáros Lászlóra, de a Pesti Színházban sorra színre kerülő abszurdokra, *A Csóka családra*, *A Fekvőtámaszra*, a nagy sikerű *Nagyvizitre* meg a számos többire, amelyek nagy népszerűséget hoztak írójuknak. Regényei közül különösen az *Isten nem szerencsejátékos*, egy tragikus helyzetű paptanár története keltet szélesebb körű érdeklődést. A fiatal pap a diákjait barlangszatra viszi, ott az egyik fiú rosszul lesz, a mentés késik, a balesetért a tanárt vádolják. Ugyanő egy másik, balatoni kiránduláson, a hirtelen támadt viharban a felborult csónakból vízbe esett diáklányt pánikos állapotában cserbenhagyja, de a lány szerencsére megmenekül, mert éjnek évadján átúszik a túlsó partra, de a papnak bűnhődnie kell. Színdarab átiratban, a Madách Színházban be is mutatták. Kispróza munkáit, javarészt a Magyar Nemzetbe rendszeresen írt tárcáin és publicisztikáin kívül, elfedte gazdag termésű költészete, így a novelláit alig ismerik. Gyurkovics gazdag életművéből itt most tehát szokásunkhoz híven novelláival foglalkozunk, mert fontos helyet foglalnak el az *oeuvre*-ben. Már jó ideje publikált, amikor a novellái még mindig csak kéziratban léteztek, csupán szűk kör ismerte őket. Ugyanis megjelentetésükre alig számíthatott, mert nemcsak az irodalompolitikától, hanem a kor tematikájától, ahogy mondták, a „mai magyar valóságtól” is idegenek voltak. Története mintha nem itt játszódnak volna az ismert társadalmi közegben. Minthogy a folyóiratok legtöbbjét elutasították, igazán csak a későbbiekben megjelent kötetekben kerültek az olvasók elé, az irántuk való érdeklődés azonban már nem nöhetett a versek fölé. Visszanézve a hatvanas évekre, Gyurkovics idegenséget árasztó novellái voltaképpen a diktatúra légkörét, a rendszer által mindenüvé beszivárgó szorongást mutatták meg, amelyben az ember talajtalannak érezheti magát, bezárkózik a maga szűk világába, s minthogy írónk éppen elég időt töltött el az idegklinikán, részben a női zárt osztály, részben a munkaterápia pszichológusaként, jól ismerte a psziché rejtelmét, a paranoia, a magány, az emberi kapcsolatok, a szerelem és a beteljesíthetetlen vágyak okozta szenvedést. Később, már a hetvenes évektől kezdve, amint írói hírneve növekedett, novellái is otthonra találtak a folyóiratokban, de még ekkor sem versenyezhettek költészetének fogadtatásával. Pedig mély világot tár fel bennük, azt, amelyik a verseiben aztán felizzik, az emberi kapcsolatok végtelen változatai, amelyek emitt olykor elégikus hangulatúak, ott sűrítetttségükkel szinte robbannak. A kötetek címe is jellemzi örök mondandóját, a szeretet bilincseiben élő, abból szabadulni akaró, de máris újabb szeretetbilincset kívánó, bilincsből és bilincs nélkül egyaránt szenvedő embert. *Elcseréljük egymást*, *Öngyilkosság receptre*, *Az utolsó karácsony*, *A bitoros*, *A reménytelen kalifa*. Gyurkovics novellisztikájában, ahogy egész életművében a magányba taszított vagy társakkal összecsapó ember nem érdekesen megragadható téma, de a legfőbb mondandó az emberi életről. Az öröm és a bánat, a megoldott és a megoldatlan élet az egyén és a kis közösség szféráján áttör a nagy közösség, a társadalom kozmoszába, nem nézhetünk hát egyetlen sorsot sem közönnnyel, mert akár az egyetlen is meghatározhatja a többiekét, valamint a többiek sorsa az egyetlenegyét.

Gyurkovics Tibor ennek az esztendőnek a decemberében, tizennyolcadikán lenne nyolcvanöt éves. Munkássága egyik részének, novelláinak felidézésével emlékezünk rá, olvassuk újra! ➡

GYURKOVICS
TIBOR

Apám szeme zöld volt.

Én akkor a nagyanyámnál laktam – apám költöztetett oda. Nagyanyám eltörte a combnyakcsontját vagy combcsontnyakát – azóta sem tudom megmondani –, nagyon elesett volt, durcás, nehéz teremtes, kőkék szemekkel, széles szájjal átkozódott. Szidott engem, pedig én szerettem. Hogy rendetlen vagyok, hogy rágom a körömöm, hogy ócska állásban dolgozom, egy pincében biciklialkatrészeket rakosgatok havi ezernyolcszáz forintért, pedig többre vihetném, mert eszem van, de makacs vagyok, s csak a magam élvezetét keresem (egy kórusban énekeltem, igaz), s hogy nem lesz belőlem ember. Alig tudott felkelni az ágyából, de a botjával fenyegetett, hogy élek, hogy kevés parizert tettem a vajás kenyérré (ami egyébként nem volt igaz, minden reggelire tizenöt dekát vásároltam a saját pénzből, mert ő eldugta a magáét, de féltem, hogy éhen hal, nem is tudtam pontosan, mennyi kell egy embernek), szidott, hogy későn járok haza, hogy barna a hajam.

Vásárnaponként fölbukkant az apám, teli lábosokkal, madártej-jel, paprikás csirkével, rántott szeletekkel, hogy megetessem a nagyanyát, az anyját. Megsimogatta a fejemet, hogy ki kell bírni, tudja, hogy nehéz – zsortlódott és kedveskedett nagyanyával, s elviharzott.

Nos, karácsonykor is ott járt. Később tudtam meg, telefonon. Ilyenkor karácsonykor elindult, volt egy budai otthona, onnan indult el, jókor, délelőtt. Fölrohant a nagyanyámhoz háromnegyed tizenegykor, májgombócossal vitt meg rántott pulykamellet, mákos gubát és narancsot, ételhordóval jelent meg, hozott ajándékokat, egy flanel hálót, egy lengyel sótartót, citromos tortát, két kék teáscsészét, a csillárra akasztható ünnepi szalmagömbvirágot, s a tizenöt centiméteres karácsonyfán, amelyen volt két kék szaloncukor

Az utolsó karácsony

meg egy habkarika, s a régi díszekből egy törött ezüsttemplom lógott, meggyújtott két gyertyát, s kicsit beszélgettek.

– Nem szeretem a lányodat – mondta a nagyanyám.

– Anya, anya. Tudod, hogy ő segít rajtad.

– Köszönöm ezt a segítséget.

– Most is idekésztette neked a vajás kalácsot, a sajtot, a kávé, a sonkát, a leves a tűzhelyen...

– Most is elment.

– Hazament a testvéreibe.

– Nézd meg a cipőit, szanaszét a szobájában!

– Anya, hát karácsony van... Próbáld megérteni, te is!

– Nem akarom megérteni! Nem akarok karácsonyt!

Apám hátrasimította a haját. Összeszedte nagyanyám cók-mókjait, fel is öltöztette, botosan kibandukolta a lifthez, s leszálltak a földre. Taxit kerített, s átevicckéltek a városon. A járőkelők boldog arccal rohantak ajándékok után, s a megritkult utcán utolsó kis karácsonyfát cipeltek magányos, öreg férfiak.

A nagybátyámékhöz rohantak. Ott is karácsonyoztak, nagyanyám végre egy fotelben ült, mérges szemmel nézegette a rokonokat és apámat, aki zöld bársony kabátban sürgött-forgott. Elénekeltek egy-két kis dalt, apám körszakállt hordott, egy kicsit Jézusra emlékeztetett. Alig evett a délutáni halból, rohant tovább.

Földalattira szállt. Ott állt magányosan a hazasiető utasok közt, kezében a batyukkal. A táj havas volt, a föld peremén vékony fehérség húzódott, apám utazott.

Nem tudom pontosan kideríteni azt a délutánt. Apám rohant. Következtetésem szerint először egy nőhöz szaladt, akinek fekete kardigánt vásárolt az ünnepre. Az Ulászló utcában lakott ez a nő, apám szerette. Ennek a nőnek volt egy gyereke – nem apámtól, egy svéd mérnökhallgatótól, aki aztán továbbállt a gazdag Svédiába. Apám fölszaladt a második emeletre, leadta

a csomagját, a fiúnak is vitt egy játékaútót, de azok már vidékre utaztak a nő szüleihez. Így csak a házinéivel beszélt, aki szidalmazta a nőt, hogy ide szült neki egy gyermeket, pedig csak albérlő. Apám kavargatta a teát az idegen, idős asszony szobájában, aztán átjött a szomszéd öregasszony, konzervhalat bontottak, ittak egy korty vörösbort.

– Maga is mással adhatná öszsze magát. Ennek albinó gyereke van.

– Hát, igen. Kicsit szöke.

– Igyon még egy teát! Maga komoly ember. Láttam egy-két írását a Tükörben. Ne szeresse ezt a nőt! Nem méltó rá.

– Nem vagyunk méltók rá, hogy szeressenek. Nem azért szeretnek.

– Maga így el fog veszni.

– De karácsony van, gondoltam, egyedül vannak...

– Egyedül? Ezek – soha.

– Azért én szeretetem, nem? Én becsülöm. Igazi ember.

Az öregasszony nevetett, apám szaladt tovább. Behúzott nyakkal törtetett a havas úton, köhögött. Mindig köhögni szokott. Az emberek utolsó bebugyolált csomagjaikkal siettek hazafelé.

– Hány karácsony van? – néha azt kérdezem.

Ő egy budai villába ment, ha jól sejtem. Barátai gyűltek ott egybe, akik szerették. Előcsomagolta szerény ajándékait, amelyek nagyon is gazdagok voltak, aztán megbeszéltek a világ sorait és a szakma gondjait. Azt hiszem, a palesztin állam sorsáról is szót ejtettek, talán csak azért, mert Jézus is élt Palesztinában. Vagy ott nem volt állam? Már nem emlékszem. Apám ekkor már nagyon gyűrögette a szakállát, ideges lehetett. Még két karácsony állt előtte? Vagy három?

A Bajcsy Zsilinszky utcába tartott. Átjött a negyvenkilencessel a hídon, fölment az első emeletre. Vörösbarna nő lakott ott, egyedül. Plafonig érő karácsonyfát vásárolt, teleaggatta díszekkel, csokoládés szaloncu-

kkal. Apám egy aranyláncot vitt a nőnek, aki csinos volt, harisnyában járt le s fel, valószínűleg arra számított, hogy apám agyoncsókolja, szeretgeti. A nő harisnyás lábát az ölébe tette, már hárommegyed hat volt, apám mosolyogva nézte.

– Szép fát vettem?

– Szépet.

– Neked.

– Nekünk.

– Ugye, szeretsz?

– Mindenkit szeretek.

– De ne így... Mondd, hogy szeretsz!

– Persze, tudod.

– Akkor csókolj meg!

– Megcsókollak, de mennem kell.

Körülbelül így jutott apám hozzánk. Agyonszeretve, csomagokkal a kezében. Mi is ünnepeket tartottunk, mi, az ő három gyermeke, rengeteg ajándékot hozott, két kofferre valót. Néztük arcán a gyertya visszfényét. Körszakállán csillogott az ezüst. Elénekeltek a Kis karácsony, nagy karácsony, töltött tojás volt, főtt sonka – még csodálkoztam is, hogy fér be apámba ennyi étel, ennyi ingyenc szeretet? Hogy győzi? Még az ételeket csak beletukmálta magába, de a szereteteiket? Hova fér? Nem fél attól, hogy belehal ennyi szeretetbe? Majd megy át a havas hídon – egyedül, mert apám egyedül volt, ezt állíthatom –, már senki sincs az utakon, de ő csak lohol és lohol tovább, új karácsonyok, új ünnepek, anyák, szeretők, testvérek, barátok, gyermekek, nyomorultak felé, hogy bekopogjon, ajándékot hozzon, lihegjen, fulladozzon. Megy a lucskos hóban, új háztól új házig – az utcákon senki sincs, hiszen ilyenkor mindenki otthon van –, beesik a nyakába a hó. Nagy ember volt az apám. Berobbant az ajtón, örömet, színt hozott, élénkséget, millió ötletes ajándékot – és ott volt a béke. A jó szagú, istenteremtette béke – s ő maga zakatolt belül, zöld zakója alatt, mint egy túlfeszített motor.

Úgy hurcolta a szeretetet házból házba, mint egy kuli. De ki bír ennyi szeretetet cipelni?

Mi, mint egy elhagyott család, körülvettük őt. Nem a szemrehányásunkkal – bár arra is lett volna okunk, hiszen kisgyermekek voltunk, amikor elhagyott bennünket. Magunk maradtunk anyákkal, négy nőleány, akik áhítozták a férfiszagot, az emberiszagot. De gondoskodott rólunk, és sűrűn megjelent, s itt volt ez a karácsony.

Ahogy ette nálunk kiskanállal a majonézt – két kisebb testvérem is figyelte őt –, láttam, hogy siet. Továbbisiet. Még el kell mennie, újabb karácsonyt tartani, az előszobában, kis batyukban újabb ajándékok várták, beteljesíthetetlen ígéretek – egy istennek is sok volna. Még játszott velünk, mintha ráérne. Pedig már várták, este tizenegykor.

Nem tudom, miért jut mindez eszembe. Hazament akkor családjához, egy asszonyhoz és egy másik gyermekhez, akik nagyon szerették őt, s ő is nagyon szerette őket. Megkarácsonyoztak. Rengeteg szín pompás ajándékkal, igaz, félig alvó szemekkel, már alig bírták kivárni. Villanyégők voltak a fán, karácsonyi lemezt hallgattak, apám még rendesen evett a rántott halból. Hogy hogyan bírta? Mindez tizenkilenc évvel ezelőtt történt. Apám akkor azt mondta, jár egy negyedórát, olyan szép, havas idő van. Csak úgy földobta magára a barna kordfelöltőt, rövid csizmában ment ki a lejtős útra. Halkan füttyörészett, igaz, ott ivott még két pohár Tihanyi Cabernet-t. Azt mondják, a kis kerti vaskapuból visszaintett. A kutya a bozontos havat rázta ki a bundájából. A lábnyomai meglátszottak a hóban, ameddig elkísérte.

Azért közlöm ezt az írást az ausztráliai, dél-amerikai, új-zélandi, fokföldi, párizsi, japán és budapesti lapokban, hátha valaki ráismer. Zöld szeme volt, erre minden bíróságon meg merek esküdni. ☛

Nakonxipán zenéi

Gulácsy Lajos (ez a különös, tragikus sorsú, csodálatos festőművész), akárcsak Kodály, 1882-ben született. Az ő képzelt világa: Nakonxipán. Nakonxipán utcái, városrészelei és mesebeli figurái – a képek sugárzásában – velünk vannak. Tudjuk, hogy milyen az, ha Nakonxipánban hull a hó.

Élete egyik legszebb versében írta Kormos István:

*Világokat varázsolok
amikor akarom
szemem hunyom s belső faláról
elém nyüzsög Nakonxipán
orrom előtt datolya, kókusz
zeppelinforma marcipán*

Károlyi Amy és Weöres Sándor társaságában született meg a képzettársító játék. A modern magyar költészetben szinte szimbólummá emelkedett, s költői átváltozások sorával története van már e motívumnak. Juhász Gyulától kezdve Károlyi Amy és Weöres Sándor költeményeiig, valamint Kormos István egy-élegetűen monoton zenéjű, üde víziók áttűnésével teli, fanyar és sziporkázó balladájáig.

*van jó orgona szappanom
zsebembe dugta nagymama
Szent István király ünnepén
buborékait elfuvintom*

*buborékaim szállanak
fényüket menny kékjébe issza
egy isten töpreng valahol
pitypang eső vagy hó legyen*

*mondhatnám legyen meteor
lábam elé letoccsanó
azt gondolom lehetne hó
s mire kimondom hull a hó*

*Nakonxipánban hull a hó
csibéim nem hülyéskedek
datolyán, pálmán, kókuszon
zöld hópihéék fehérlenek*

*ülök a sárga homokon
homok püspöklilába csap
ujjai közt leskel a hold
kormos üvegen át a nap*

Egy régebbi tévéműsor (*Csak a derű óráit számolom*) percei éledtek fel e későbbi rádióműsorban – évekkal Kormos István halála után. Hangja betyárosan derűs és mélységesen szomorú. Gergő fiam öt éves volt, amikor Kormos Pista barátjaként, együtt kuporogva

a zebegényi vasútállomáson megállapodtak: házuk lesz a hegyoldalban a falu fölött lebegő temető és kápolna magasában. Naphosszat hevernek majd a ház tetején, lesve, hogy mikor köt ki a hajó. A házban valószínűleg Vackor lakik még velük.

Kormos Pista már idézett, százhusz soros versének zárószakaszait is elmondta a *Nakonxipán zenéi* című rádióműsorban.

Milyenek is lehetnének a Gulácsy ihlette Nakonxipán zenéi? Debussy-muzsikán vibráló verssorok. *A boldogság szigete* című zongoradarab gyakran felvillantotta e műsorban lázas ritmusait és színeit:

*NN mandula izeit
mentettem volna fogkefémre
Vackorral azonosított
a mesebeli medveboccsal*

*ki tengermélyből hangtalan
szóval halántékomra csattant
elhallgatta a mondhatót
kikotyogta a mondhatatlant*
„Nakonxipánom, szigetem” – mondja ki végül, s a finálé:

*poharamban a jég elolvad
meleg megmondommi a szóda
aki nem ismer még jöhet
jelentkezzen az idióta*

*de gyorsan, mert szemem nyitom
nincs-ajtom pedig kulcsra zárom
hajnali fél négy csak elalszom
ha isten is akarja álmom*

A vers címe „plágium”, persze, hiszen Gulácsy adta ezt a címet egyik képének. Nakonxipánban hull a hó, azt hiszem – mondta Kormos –, ez a legszebb magyar képcím. Nakonxipánt nagyon régen olvastam én, diákkoromban Juhász Gyula versében, abban, amelyet Gulácsy Lajoshoz, barátjához, vagyis már csak barátja emlékéhez írt. Akkor bukkant fel előttem ez a Nakonxipán szó. Gulácsy-képet akkor nem láttam még, sőt, akkor sem, amikor Weöres Sándornak *Dalok Nakonxipánból* című, gyönyörű versét olvastam. Aztán úgy adódott, hogy az ostrom alatt a mellettünk levő ház kigyulladt. Egész nap égett a ház. Mi a pincében csak arra vigyáztunk, hogy ne terjedjen át a tűz a mi házunkba. A két háznak a pincéjét nagy vasajtó kötötte össze. Mi vizet locsoltunk egész nap a vasajtóra, s a tűz nem jött át. De évekkal később Keleti Artúrtól, Gulácsy Lajos barátjától megtudtam, hogy abban a házban (egy orvos lakásában) negyven Gulácsy-kép égett meg a falon. Olyan képek, amelyek-

ről reprodukció sincs, fénykép sincs. Gulácsy saját álomvilágában élt, Nakonxipánban, s úgy éreztem, hogy ott a falon Nakonxipánból sok minden megégett, ezért a saját életembe loptam át nemcsak a Gulácsy-kép címét, hanem egész Nakonxipánját is. Ez jelenik meg a szerelmeimre emlékező öregkori versemben. A verset különben Fodor András lakásában írtam. A családjá Balatonon nyaralt, nyugodtan írhattam, egyedül voltam. Bandi hazajött éjjel, látta, hogy a szobában dolgozom, hogy verset írok. Ő a tanúja, hogy valóban fél négykor fejeztem be az írást.

*

Eléggé önkényes dolog, hogy a Debussy-darab és a Gulácsy-kép légkörét rokonítottam. Mégis, erre valami megfoghatóbb is biztatott: Juhász Gyula néhány (a nagyváradi éveket felidéző) sora, azokból derül ki, hogy Gulácsy mennyire szerette Watteau képeit!

*Lajos, emlékszel, Váradon tavasszal
A kis csapszékben, hol Watteau lakott,
Lerajzoltál vén márkit, vaskalappal,
S tegnapnak láttad már a holnapot.
A Köröst néztük és láttuk Velencét,
A kávéházban Goethe ült velünk...*

Debussy *A boldogság szigete* című zongoradarabját Watteau-kép (*Indulás Cythere szigetére*) inspirálta.

Károlyi Amy tűnődve – mely nála a benső figyelem odaadó, finom jelenlétével társul – szólalt meg.

– Watteau. Erre sohasem gondoltam, de most, ahogy kapcsolatba hozza Gulácsyval, úgy hiszem, tényleg van rokonság köztük. Ahogy visszaemlékszünk Watteau-képekre, a művészettörténeti könyvek illusztrációi mint ha hidegnek és cifrának mutatnák őket. Valójában nem azok. Álomvilág az is; talán van valami díszletszerű benne, mint ahogy Csontváryban is van, de ez nem olyan masztixszagú színpadi díszlet. Ez az álom díszlete.

Gulácsy nemcsak festett, hanem írt is meséket. (Szij Béla könyvében olvashatunk ezekről is – néhány közülük már a festő nagyváradi éveiben megjelent nyomtatásban.)

*„Piripiri nagyherceg, édes-fagyókér ország
ura vígan piruettezett a pogácsából épített
kastély előtt. Háromszögletű kalapocskáját
emelgette. Holdkifli kisasszony vígacskán üd-
vözölte a paprikapiros torony mögül.*

*Minden fonák volt itt, bolondos fák, bolondos
emberek, hupikékek a felhők és kacskaringósak
az utak, mint a kis emberkék csalafinta agyve-
leje, akik itt éltek ebben a mesevárosban.”*

Hol is? Gulácsy szerint valahol Japán és a Hold között lehetett *Na conxy pan*.

Nakonxipáni szótárt is szerkesztett, de nyelvével csak ő értette. A szótár nyelvét nem, a képekét már értjük: az ébrenlét álmait, ezeket a kedves víziókat, e játékos és naiv világot.

Kosztolányi Dezső írása illik még ide; a novellamagot sejtető történet a Pesti Hírlapban jelent meg 1922 szeptemberében. Kosztolányi történetéhez Alban Berg hegedűversenyét tárítottam, a mű befejező részét. Requiem ez a versenymű, egy angyal emlékének szánt zene. A szimbólumok nyelvén novellarészlet, kép és zene talán jól rezonál egymásra.

„Azt mondják, az az ember próbája, milyen részeg korában. Az örület, mely az önfejelem teljes bomlása, még nagyobb próba. Micsoda pipogya részek vannak, s micsoda józan, szürke örület. Ő azonban finom, szertartásos nemes úriasságát nem veszítette el. Most tetszik ki, e dicső romok közt, hogy mindig természetes, nem szenvelgett finomság volt ősi lényege.

Amint mosolyog furcsán – nem furcsábban, mint egykor –, és meghajlik, érzem, hogy költő és úr, ki az utolsó etikettől nem feledkezett el.

Ez a költő, ki ecsetjével verseket festett, és céhbéli volt az írók között is, valamikor, ifjúságának éjszakáján, elmondott nekem egy történetet, mely annyira megható és jellemző, hogy átadom azoknak, kik az ő egyedülvaló, regényes életét írják. Firenzében, nagyon fiatalon bonctant akart tanulni. Vajmi kevés szüksége lehetett rá, öneki, ki mindig látomásait pingálta, de belekezdett. Verlaine is elolvasott talán egy verstant.

Engedélyt kért a bonctani intézettől, hogy időnként bejárhasson, és a reneszánsz festők módján a hullákat tanulmányozza. Egy este – köd volt, gyertyagyújtás után – elindult. Végighaladt egy nyirkos, sötét folyosón, melyben kongottak a léptei, s hahotázott a visszhang. Azután a boncterembe ért.

Itt egy öreg, közönyös szolga tett-vett az alacsony bádogasztalkák között. Az egyikén egy leány feküdt. Leült melléje, elővette vásznát, ecsetjét, és munkához látott. Az izmok vonalát festette, a csontot és a húst figyelte, az arányokat, összeszorított szemmel, pontosan, a szakember érdeklődésével.

Sokáig dolgozott. A szolga közben kitakarított, eltűnt valamelyik ajtón, s ő a lobogó éjszakában, a gázlángok alatt, egyedül maradt az ismeretlennel, a legtürelemesebb modellel, ki órákig, napokig, évszázadokig nem mozdul. Fölkelt, és mintegy társaságot keresve közelebb ment hozzá. Tizenhét-tizenennyolc éves gyári nő lehetett, vagy egy kósza lány, ki virágokat árult a virágok városában, s aztán – nem tudni, miért – megölte magát. Szőke haja glóriájában aludt. Talpán – gombostűvel odatűzve – egy cédula, rajta a neve, csak ennyi: Aurelia.

Luigi, a magyar piktor, hosszan bámulta Aureliát. Egyszerre aztán áborzongott rajta a gondolat, hogy ezzel a szegény lánnyal soha senki nem foglalkozott annyit, mint ő e pár perc alatt itt, a firenzei boncteremben,

Gulácsy Lajos: Nakonxipánban hull a hó

és szeme elfátyolosodott. Ha valaki életében ily figyelemmel, gyengédséggel néz rá, csak egyszer is, akkor bizonyosan nem kerül ide, nem hal meg. Ő volt az első és utolsó. Ettől az érzéstől megriadt. Összecsomagolta holmiját, és aznap nem tudott többé dolgozni.

A költő vette ki az ecsetet a festő kezéből. Máskor pedig, gyakrabban, ez a költő nyújtotta oda neki, hogy fessen.”

Igaza volt Kormos Pistának: Gulácsy gyönyörű címeket adott képeinek. Köztük leggyakrabban a kert motívumai térnek vissza.

A jázminoknak dús illata fáj,
porladó álmok nyílnak ki a kertben –
írta Juhász Gyula is, *A szűzek kertje* című versében.

Fák és kertek, hány és hány változatban. Régi kert, Zárda kert, Don Juan kertje, San Servolo kertje, Édeskés délután egy régi kertben, Görög kert...

Károlyi Amy Gulácsy-versei közül, ime az egyik: *Görög kert*.

Itt mindig rőt a fény
és rozsdás a harmat
és búcsúznak, kik sohasem találkoztak.

A barkák hegyén
jácsepp
megfagyott könnyek, le nem hullnak,
a szemek sarkán meglapulnak.

A kertek ihletésében szólalt meg (itt Nakonxipán zenéjeként) Stravinsky *Dumbarton Oaks* koncertója. A brandenburgi versenyek Bachját vállalja ez a darab inspirátorának, de ihletője a kert is. A szerző *Dumbarton Oaks*ban vendéglátói kertjét csodálta, s valamiképp hatott művére a kert mértana és légköre. Azt a részletet emeltük ki a zenéből, amelyet Fodor András szavaival tudunk csak a hangzást kárpótlóan felidézni: a vonóskar ringatózó mozgásából óhatatlanul a kivirult erdő pompáját érezzük: a fojtott zsongást, a fagott komótos menetei fölé hirtelen csak kiszökik a fuvola madárfüttyként feszülő, eleven cifrázatokkal, fájdalmas szépen visszahajló íve.

Azután Mozart *Don Giovanni*-nyitányának

felcsapó és visszahulló skálamenetei, a zene fájdalmas és vonzó örvényei szólnak, miközben magunk előtt látjuk Gulácsy *Don Juan kertje* című képét. Éjszakai kert ez: Don Juan egy bájos és ruhátlan nőt ölel széles ívben lebbenő, kacsaringós köpenyébe. (Nemcsak Wagnert szerette Gulácsy, hanem egyik modelljét megkérte, hogy a készítendő kép festése közben a szomszéd szobában Mozartot zongorázzon.)

Ideillik talán az a vízió is, amelyet Kierkegaard fogalmazott meg a múlt század közepén.

„Nézd, ott áll az árnyas erdőben, egy fához támaszkodva, gitáron kíséri énekét, és lásd, ott egy ifjú lány tűnik fel a fák között, félve, mint a felriasztott vad, de ő nem siet, tudja, hogy a lány őt keresi.

Hallgasd meg élete kezdetét: mint ahogy a villám kiválik a viharfelhő sötétjéből, úgy tör elő a komolyság mélyéből, sebesebben a villámnál, nyugtalanabban is nála, és mégis oly magabiztosan; hallgasd hogyan veti magát az élet sokrétűségébe, miképpen rohan neki kemény gátjának, hallgasd ezeket a könnyű táncú hegedűhangokat, hallgasd az öröm hívását, hallgasd a mámor ujjongását, hallgasd az élvezet ünnepi boldogságát; hallgasd a vad menekülést, önmaga mellett rohan el, egyre gyorsabban, egyre nyugtalanabban, hallgasd a szenvedély féktelen vágyódását, hallgasd a szerelmes sugdolózást, hallgasd a kísértés suttogását, hallgasd a csábítás örvénylését, hallgasd a pillanat csendjét – hallgasd, hallgasd, hallgasd Mozart *Don Juan*ját!”

*

Gulácsy *Menüett* című képén pedig Hoffmann életre kelt bábuja, e romantikus mese robotlánya kezdi éppen finom és csábító táncát. Persze, hogy megszólalt Offenbach zenéje, a Hoffmann meséinek néhány, ismerős dallama is. Hiszen Gulácsy szikrázó ceruzarajza a gonoszul varázsló Miracle doktort sejteti.

A zene, a boldogság szigetének akusztikus hátterével végül Weöres Sándor olvasott fel három epizódot az említett húsz közül.

Dalok Na Conxy Pan-ból

4. Hol lila fák közt lankadoz a lélek,
ott alszik a huszonnégy nagy madár
kővé vált párnán. Azt hinnéd, nem élnek,
de csőrükön az álmuk ki-be jár.

12. Szép városodban tévedezve jártam,
aztán a Hét Harangvirág Terén
leheletednek szobránál megálltam
s homlokod titka átömlött belém.

20. E vers is valóság: akár az álmod.
Az élet: szív és kés egy szín alatt.
Szemeddel az egész tengert halászod
s horoggal mit fogsz? Egnéhány halat.

RÓMER FLÓRIS TERV

Az Országos Széchényi Könyvtárban rendezte meg a Miniszterelnökség Kulturális Örökségvédelemért és Kiemelt Kulturális Beruházásokért Felelős Államtitkársága 2016. december 6-án és 7-én azt a kétnapos konferenciáját, amely a magyarországi és a Kárpát-medencei műemlékvédő szakemberek részvételével zajlott. A Rómer Flóris Terv – Megújuló magyar műemlékek a Kárpát-medencében című műemléki szimpózium elsődleges célja az volt, hogy ismertesse az egy évvel korábban létrehozott Rómer Flóris Terv 2016. évi eredményeit, s ugyanakkor lehetőséget teremtsen a Kárpát-medence különböző vidékein dolgozó szakembereknek a találkozásra, az előadásokat követő konzultációkra és szakmai vitákra. A Rómer Flóris Terv közreműködő partnere a Teleki László Alapítvány.

ORBÁN
VIKTOR

*(A miniszterelnök
köszöntője
a Rómer Flóris Terv
honlapján)*

A névadóhoz méltón

Magyarország kormánya azért hozta létre 2015-ben ezt a programot, hogy az Alaptörvényben leírt kötelezettségének eleget téve feltárja, megmentse és megóvja a magyar épített örökséget a Kárpát-medencében. Hiszen ahogy felelősséggel tartozunk minden magyar emberért, ugyanúgy történelmi kötelességünk az is, hogy megvédjük az anyaország határain kívülre rekedt értékeinket.

Délvidéken, Erdélyben, Kárpátalján vagy épp a Felvidéken barangolva még mindig gyakran bukkanhatunk olyan történelmi jelentőségű, de ma már romos épületekre, amelyek méltó részét képezik nemcsak a magyar, de az európai kulturális örökségnek is. Valódi és sokak által nem is ismert kincseket rejtjenek a Kárpát-medence szemünk elől elzártabb területei: ezeréves múltunk és összetartozásunk tanú- és emlékjeleit. Olyan történelmi épületeket, amelyeket ma nekünk kell megmen-

nünk és megőriznünk, ha azt akarjuk, hogy még unokáink is láthassák őket. A magyar kormány ezért kötelességének tartja, hogy a határon túli magyarság épített kultúráját is a közös nemzeti emlékezet részeként gondozza, hiszen e templomok, kastélyok és kúriák felújítása nemcsak kulturális értékeink megmentését, de egyúttal az ott élő magyar közösség megerősítését is szolgálja.

A Rómer Flóris Terv tehát névadójához méltón egy valódi történelmi küldetést teljesít általa, hogy összefogva a határon túli magyar egyházakkal, önkormányzatokkal és

civil szervezetekkel megóvja, tudományos igényvel feldolgozza, valamint e honlap segítségével minden érdeklődő számára bemutatja ennek a munkának az eredményeit. Azt remélem, hogy e kezdeményezés segítségével mind több és több határon túli magyar közösséget ösztönözhetünk arra, hogy csatlakozzon ehhez az értékőrző munkához, ahogy abban is bízom, hogy közös nemzeti múltunk itt bemutatott értékei például arra ösztökélik majd e honlap látogatóit, hogy bakancsot húzva személyesen is felkeressék a magyar épített kultúra emlékhelyeit. Kívánok minden látogatónak kellemes és hasznos barangolást! ♣

LEXIKON: *Rómer Flóris* (teljes nevén *Rómer Flóris Ferenc*, Pozsony, 1815 – Nagyvárad, 1889) régész, művészettörténész, festőművész, egyetemi tanár, a Magyar Tudományos Akadémia tagja. A magyar régészet atyja. Szülei papnak szánták, így 1830-ban Benedek-rendi szerzetes lett. Mint bölcsészeti doktor 1839-től Győrben, majd 1845-től Pozsonyban tanított. Ekkor jelentek meg első tudományos cikkei, amelyeknek révén elismertséget vívott ki magának. Ezek után bízták meg József főherceg nevelésével. A szabadságharc alatt utász közlegényként, majd bátor tetteinek elismeréseképpen honvédtisztként harcolt. Ott volt az 1849. április 10-én vívott váci ütközetben, valamint Buda visszafoglalásánál 1849. május 21-én. A szabadságharc bukása után börtönbüntetést szenvedett. 1854-ben közkegyelemmel szabadult, de csak 1857-ben térhetett vissza a győri, bencés gimnáziumba. 1860-ban Simor János győri püspök régészeti tanszéket állított fel, amelynek előadójává őt nevezte ki. Itt indította Ráth Károly levéltárossal a Győri Történelmi és Régészeti Füzetek sorozatot. 1860-ban végezte kutatásait az Árpás és Mórchida közötti román kori Szent Jakab-apolto-templom történelmével kapcsolatban, s az erről szóló művében kifejti nézeteit a kolostor- és rendtörténet módszertanáról. Ebben az évben lett a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, majd 1871-ben rendes tagja. 1861-ben kivált a bencések kötelékéből, s Pestre költözött. Előbb az MTA kéziratárnoka, majd gimnáziumi igazgató lett. Ekkoriban hozták létre azokat az intézményeket és folyóiratokat, amelyek a magyar régészet tudományos alapjává váltak. 1864 és 1873 között az Archaeologiai Közlemények szerkesztője. 1867-ben részt vett a párizsi ősrégészeti és embertani kongresszuson. 1868-ban az egyetemen az archeológia tanára lett. 1877-ben nagyváradi kano-nokká nevezték ki, ahol újabb múzeumot alapított. Alapító tagja volt a Magyar Történelmi Társulatnak. Mint elkötelezett kutató, bejárta az országot és Európa nagy részét. A műemlékvédelem első kezdeményezői közé tartozott hazánkban.

ÉRTÉKŐRZÉS ERDÉLYBEN, KÁRPÁTALJÁN, A VAJDASÁGBAN...

(Barangoljunk hát ezeken a tájakon Sarkadi Márton útvonalát követve, vagyis inkább az ő utcéjaiból válogatva, hogy fotográfiai és leírásai révén valamelyest megismerhessük a közös kincseinket óvó munka mértékét és fontosságát!)

SARKADI MÁRTON

ALVINC

Az egykori, szász mezőváros a Maros partján fekszik. A település hajdani jelentőségét érzékelteti, hogy a 13. századi eredetű mai református templomon kívül egy domonkos kolostor is állt itt. Az utóbbit később főúri rezidenciává alakították, s Martinuzzi Fráter György kezébe került, akit e helyen gyilkoltak meg. A kolostorból átalakított palota helyén Bethlen Gábor hatalmas, reneszánsz várkastélyt építtetett. A Szent Katalin tiszteletére szentelt plébániatemplom a 16. században került református kézbe. Hosszája eredetileg háromhajós volt, főhajója a maihoz hasonlóan síkfedésű, és szentélyét minden bizonnyal félkörös alaprajzú apszis zárta. A 15. században szentélyét új, nagyobb, sokszögűen zárt, boltozott, ablakkal megvilágított szentéllyel váltották fel. Az újkorban a lakosság számára nagynak bizonyult templomot folyamatosan egyre kisebbítették, lebontották oldalhajóit, főhajójának nyugati részét leválasztották. A 19. század végén felmerült a Maros áradásai által minduntalan veszélyeztetett templom lebontásának javaslata is. A település védettebb részén Kós Károly tervei szerint szándékoztak templomot építeni. Végül nem bontották le, ám a templomot a második világháborút követően már nem használták, állami vállalat raktára volt, majd üresen állt. Az 1990-es években úgy látszott, hogy végképp pusztulásnak indul: ablakait és ajtóját tönkretették, tetőfedését és földemdeszkáit elkezdték elhordani, szöszékét lerombolták, falait bemocskolták. Az áldatlan állapotnak Gudor András gyulafehérvári lelkész vetett véget, megindítva a templom tetőzetének javítását, majd a budapesti Ágoston Sándor Alapítvány önkéntesei segítettek éveken át az épület gondozásában. Végül 2012-ben magyar kormányzati segítséggel, a Teleki László Alapítvány közreműködésével megtörtént a belső felújítás: a nyílászárók újrakészítése, a szöszék újjáépítése, a portikusz beomlott boltozatának újralfalazása, a földemdek és a falak javítása meg festése. Ennek köszönhetően újra rendszeresen istentiszteletnek ad otthont az épület.

FARNAS

A kis méretű, egyhajós, sokszögű szentéllyel ellátott, torony nélküli, református templom Kalotaszeg egyik legteljesebb templomi berendezését rejt. A döntően 18. század derekáról származó bútortzat java része Umling Lőrinc műhelyének munkája. A cinterem kerítéséhez simulva fa harangláb áll, a kerítésbe illesztett kiskapura – vélhetőleg a haranglábát is datáló – 1748-as évszámot faragtak. A templom tetőzetét

a 20. században újjáépítették. Egy 1912-ben készült fényképen még megfigyelhető a magas, gótikus jellegű tetőszerkezet, amelyet, sajnos, alacsony hajlásszögű, jellegtelen tetőzettel váltottak fel. A kalotaszegi tornyokra jellemző, sarkokon elhelyezkedő négy fiatorony egykori létéről ma csupán a gerendákon megfigyelhető szerkezeti kapcsolatok tanúskodnak. A harangláb zsindefedését az 1970-es években készítették újra. Napjainkra a fedés előregedett, hiányossá vált, beázott. 2016-ban megvalósulhatott a zsindefedés felújítása.

ALSÓTÖK

Az erdélyi, református templom a 14. században épült, egyhajós, torony nélküli szentélye négyzet alaprajzú. Hajóját festetlen, kazettás mennyezet fedi, szentélye egykor boltozott volt, ma szintén síkfedésű. Befalazott nyugati és használatban levő déli kapuját gótikus kökeret ékesíti. A templom nyugati homlokzata előtt fa harangláb áll. Magas, messziről feltűnő tetőzete gótikus jellegű. Nem ez a templom első tetőszerkezete, egy régebbi, talán az építés idejéből származó szerkezet maradványai a padlástérben találhatóak. Az épületet jelenleg fedő, valószínűleg 17. századi tetőt az 1960-as évekig zsindef borította. Az akkor rákerült műpalafedés mára előregedett, veszélyezteti a templom épségét. A padlástérben freskómaradványok kerültek elő, jelezve, hogy egykor a földem magasabban húzódott. Hamarosan megindulhatnak a restaurálási és a kivitelezési munkák.

GIDÓFALVA

Kovácsna megyében található település. Első, okleveles említése az 1332-es, pápai tizedjegyzékben fellelhető „villa Guidonis” név. Református temploma a 13–14. században épült. Ebből a korszakból maradt fenn viszonylag nagy méretű hajója, déli oldalán szűk résablakokkal. Jelenlegi, a hajóval azonos szélességű, sokszögzáródású szentélye a 15. században épült a régebbi, keskenyebb félköríves szentély helyére. A templomot a 15. század végén ovális alaprajzú védőfallal erősítették, amelynek délnyugati oldalán egy valaha védelmi célokot is szolgáló kapu- és harangtorony áll. A 19. században az addig nyitott tornácos torony újabb emeletet kapott. E torony felújítása a közelmúltban történt meg. A templomhajó déli, nyugati és északi falain középkori falképtörödékek – Szent László-legenda, a Királyok Imádása és más töredékek – kerültek felszínre. Az északi és a nyugati hajófal teljes feltárása 2016-ban a Rómer Flóris Terv keretében valósult meg. Ekkor sikerült a jelenetek teljes beazonosítása: a nyugati hajófalán a Szent László-legenda falképciklusa látható. A töredékes felületeken felismerhető a kivonulás Váradról, az üldözés és a pihenés jelenetei. Az alsó regiszter falképei szinte teljes mértékben elpusztultak. A nyugati és az északi falon egy-egy későbbi vakolat-törödéken 18. századi, fekete betűkkel írt magyar nyelvű felirattörödékek maradtak fenn. A restaurátori beavatkozások első üteme során, a feltárással párhuzamosan, a falképeket is rögzítették.

GYULAFEHÉRVÁR

Gyulafehérvár hosszú évszázadokon át volt Erdély egyik legfontosabb központja. A református templom 1757 és 1761 között épült. Az épület nem követi a római katolikus templomok megszokott alaprajzi elrendezését, amelyet sok református templom építésénél is átvettek. Építésze a református vallás igényeihez jobban igazodó centrális teret hozott létre. Az épületbe az egyik hosszoldalához csatlakozó torony alatti bejáraton jutunk. A belépővel szemben a szószék áll, középen az úrasztala. A téglány alaprajzú templomteret mindkét végén félkör alaprajzú, karzattal ellátott térrész bővíti. A folyamatos használatnak és karbantartásnak köszönhetően kívülről elfogadható állapotúnak látszó épület 2016-ban valójában sürgős beavatkozást kívánt.

HALMÁGY

A dél-erdélyi, 12. században német bevándorlók által benépesített területre ékelődve fennmaradt néhány magyarlakta település. Egyikük Halmágy, amely megerősített hely volt, s II. Endre király nem akarta átadni a német telepeseknek. Az Olt völgye feletti magaslaton ma háromhajós, jelentős méretű bazilika áll, erődítésnek nincsen nyoma. A templom több pusztulást megért falai egykor kimagasló színvonalon épültek, olyan mesterek keze munkája által, akik a kerci ciszterci monostor építésén dolgoztak, s onnan vitték szerte kimagasló mester-ségbeli tudásukat számos más, elsősorban barcasági és mezőségi templomon dolgozva. Az evangélikus templom háromhajós hosszaházának nyugati végéhez eredetileg toronypár csatlakozott volna, ez azonban vélhetőleg nem épült ki teljesen. A templom főhajójának megvilágításáról, a kerci mintát követve, kör alakú ablakok gondoskodnak. A belsőt finoman faragott fejezetekkel és konzolokkal ékesített támaszrendszer tagolja. A mellékhajókat élkeresztboltozat, a főszentélyt hat-süveges, bordás boltozat fedi. A kicsiny, száznál alig több lelket számláló gyülekezet erejét meghaladó igyekezettel törekszik fenntartani a kimagasló értékű templomot. Ennek ellenére állapotát számos olyan tényező veszélyezteti, amelyeknek elhárítása csak tetemes külső segítséggel oldható meg.

NÉMETCSERNYE

Csernye középkori eredetű helység a Vajdaságban. A település a török hódoltság idején is fennmaradt, azonban 1696-ban a közelben a törökökkel vívott ütközetet követően elnéptelenedett. A 18. század második felében román és szerb telepeseket költöztettek ide, majd a terület új földesura, Csekonics József katolikus németeket telepített itt le. 1808-ban az ő jóvoltából jött létre a római katolikus plébánia, s épült fel a templom is, amelyet vélhetőleg a későbbiekben kisebb mértékben átalakítottak, de – a hagyománnyal ellentétben – nem építettek újjá. Az épület egyhajós, főhomlokzata előtt torony áll, szentélye téglány alaprajzú. Belső terét cseh-süveg boltozatok sora fedi. A templom legjelentősebb értékei a bravúros ácsmesteri tudással megépített tetőszerkezete és fából készült, de L'Orme-rendszerű álboltozatai, valamint a 19. század derekán készült, a szentély teljes hátsó falát betöltő romantikus főoltára.

A második világháború végén a település lakosságának többségét adó németeket meggyilkolták, elhurcolták vagy elűzték, s a falu plébániáját megölték. Az épület kétségbeejtően rossz állapotban van, ugyanis a második világháború óta érdemi karbantartást nem végeztek rajta. 2016-ban indult el a helyreállítás a Rómer Flóris Terv keretében.

NYÁRÁDSZENTLÁSZLÓ

A falu Marosvásárhely mellett, a Középső-Nyárad mentén, a Nyomát-patak torkolatánál fekszik. 1332-ben Sancto Ladislao néven említik először. Nyárádszentlászló unitárius temploma a vidék egyik legkiemelkedőbb építészeti alkotása, amely a ma ismert értékes építészettörténeti emlékanyaga mellett számos olyan régészeti leletet rejt, amelyeknek a feltárása nagyban segíti majd a kora középkor erdélyi eseményeinek értelmezését. A templom szentélyében végzett régészeti kutatás egy, a 12. század végére vagy a 13. század elejére datálható háromhajós, bazilikális elrendezésű, feltehetően nemzeti monostornak szánt templom építésének elkezdését bizonyítja. A munkálat már a 13. században megszakadt, elképzelhető, hogy a tatárjárás okozta pusztítás miatt nem tudták ezt a nagy léptékű építkezést folytatni. A templomot talpfára ácsolt, zsindelezett kerítőfalon nyitott, térszerkezettel támasztott, magas toronysüvegű cinteremkapun keresztül lehet megközelíteni. A hajót a 18. században készült egyszerű, festetlen, kazettás mennyezet fedi, a boltozott szentélyt falfestmények díszítik. A nyugati, gótikus záródású kapu elé a 18. század végén kis, ácsolt portikusz épült. A Rómer Flóris Terv keretein belül elkészült a még nem rögzített, elvált vakolatfelületek injektálása és az elvált vakolatszélék visszaragasztása. A szakemberek rögzítették a porlékony festékréteget, valamint esztétikailag is helyreállították a falképet.

OLTSZAKADÁT

A Nagyszeben vonzáskörzetében található, egykor döntően szász többségű települések közé ékelődött Oltszakadát magyarok által alapított helység, ahol kicsiny, magyar közösség él együtt évszázadok óta a többségbe került román társadalommal. A falu központjában állnak a magyarok lakta házak és a 13. század elején épült evangélikus templom. Az utóbbi eredetileg háromhajós bazilika volt, ám oldalhajóit lebontották. Főhajójához nyugat felől zömök, erős torony csatlakozik. Értékét leginkább oszlopbélletes, nyugati kapuzata jelzi. Az épületet több pusztulás érte, a 18. század derekán jelentős felújításon ment át. Ekkor újjáépültek boltozatai, s új tetőzetet, valamint értékes berendezést kapott.

SZÁSZVÁROS

A fontos gazdasági központnak számító városban a 14. század végén impozáns méretű, új templom építésébe fogtak. Rendkívül hosszú, szerzetesi, illetve káptalani templomokra emlékeztető szentélyének felépítését követően a háromhajós hosszház építését is megkezdték, ám a kezdődő török betörések következtében egyre gyengülő városnak nem maradt ereje a befejezéshez. Az épület csonkán maradt, hasonlóan a szászsebesi templomhoz, a szász városok egymás közötti versengésének emlékműveként. A mellékhajók torzón maradt falai soha nem épültek ki, a főhajó helyén a 19. században emeltek tornyot és közösségi tereket magában fogadó épületrészt. Ténylegesen templomi célra a főszentélyt használják. Az evangélikussá vált német közösség a 19. század első felében új templomot emelt a református kézbe került épület mellett. A templomtól keletre az 1990-es években végzett régészeti kutatások során különösen fontos lelet került elő: egy kétszintes, nagy méretű kőkápolna maradványa. Az alsó szintet kör keresztmetszetű középpillérré támaszkodó gyűrűs dongaboltozat fedte, feltehetően temetkezési célokat szolgált, talán karnier lehetett. A német nyelvterületen elterjedt kettős kápolna erdélyi megjelenése nem meglepő ugyan, de hasonló méretű párhuzama nem ismeretes.

KISZSOLNA

A Királyföld északi részén, a Maros és a Beszterce folyók között terül el Beszterce vidéke, központja Beszterce város, amelytől hét kilométerre fekszik Kiszsolna. Zsolna, németül Senndorf, szász dialektusban Solna. Az első fennmaradt, írásos említés IV. Orbán pápának 1264-ben az ifjú V. István királyhoz írt levele, amelyben említi Zolosim települését, amelyet a kutatók Kiszsolnával azonosítottak. A templom, amelynek titulusa Szent Péter (Heilige Petrus de Kathedra), a falu délnyugati részén épült. Jelenlegi állapotában sok minden már egyáltalán nem lehet fel abból, amit a szakirodalom leír. A mai templom a 15. század első felében kőből épült, egyhajós, torony nélküli, gótikus épület. A templom évtizedek óta használaton kívül, romosan áll, azonban még ma is jelentős értékekkel bír, amelyek közül kiemelkedők a falfestményei. Miután az újkorban a falképeket többször is lemeszelték, létezésükre csak a legutóbbi időkben derült fény annak következtében, hogy a templom folyamatosan romló állapota miatt a későbbi meszelések elkezdtek lehullani róluk.

A közelmúltban a romos, középkori templom falán Giotto di Bondone egy elpusztult mozaikjának a hű freskómásolatát találták meg az örökségvédők. Az eredeti Giotto-mozaik 17. századi megsemmisülése miatt a másolatok különleges értékűek. A Giotto-mű elkészülte utáni száz évből eddig csak három ilyen ismertek: egyet Firenzéből, egyet a hozzá közeli Pistoiából és egyet Strasbourgból. Közülük egyedül a firenzei az, amelyik nemcsak alapvonásaiban, hanem részleteiben is másolta Giotto képét, pontosan úgy, ahogyan a most előkerült, nagyjából a firenzeivel egyidős, kiszsolnai falfestmény is.

TÜR

A Küküllő déli partján, Balázsfalva szomszédságában fekvő település középkori eredetű temploma kicsiny, torony nélküli, egyhajós épület. Szentélyétől keletre zsindefedésű, fa harangláb áll, amelynek egyik talpgerendájába 1745-ös évszámot róttak. A falu főutcájára szolgáló kerítésbe 1727-ben faragott kaput állítottak, amelynek védelmére 1866-ban kicsiny sisakkal fedett építményt emeltek. A rendkívül kicsiny református gyülekezet példásan gondozza templomát. A harangláb zsindefedésén azonban hibák keletkeztek, s hiányzik róla a villámhárító. A Rómer Flóris Terv keretében ezt pótolják, a zsindefedést kezelik és javítják. Aztán a kerítésbe épített kapu konzerválását, valamint a templomtérben szondázó kutatás révén ismertté vált, reformációt követően készült díszítőfestés feltárását és bemutatását végzik. ☛

Petőfi és Jókai barátsága

Kimeríthetetlen ez a téma, mert több szempontból is feldolgozható. Maradhatunk annál a szakasznál, amely Petőfi Sándor életének lezárulásával befejeződik, s ekkor közös életrajzi áttekintést készítünk. Ha ellenben figyelembe vesszük, hogy Jókai hosszú élete során milyen sokszor írt Petőfiről, nemegyszer önmagának ellentmondóan is, akkor viszont terjedelmes Petőfi-értelmezésbe bonyolódunk. Úgy döntöttem hát, hogy megpróbálom mindkettőt tömören összefoglalni.

Adatok a költő és az író kapcsolatáról

Petőfi Sándor a nála két évvel fiatalabb Jókai Mórral Pápán ismerkedett meg, ahol a katonaságtól való leszerelése után tanulmányait folytatta. Ez az időszak 1841. októberétől 1842. július végéig tartott. Később Kecskeméten is sokat találkoztak, ahol Petőfi színészkedett, Jókai pedig ügyvédbojtár volt. Barátságuk ott alakult ki. Nélkülözhetetlen számunkra az a leírás, amelyet Jókai ad Petőfi külsejéről *Az én kortársaim* című munkájában, bár ezt nem kötötte meghatározott időponthoz, így talán egész ismeretségük idejére vonatkoztatható: „Halvány szikár arcza letörölhetetlen dacz kifejezését hordta magán mindig, semmi más árnyalat fölvetelére nem volt képes; rendbeszedhetetlen sűrű haja felállt az ég felé; orra római szabású volt, de kissé hegyes; szemei bátrak és szögezők, homloka nyílt, ajkai szépek; csak mikor nevetett – és nevetése olyan volt, mint egy kínzotté, még a hangja is hozzá –, olykor tűnt ki egy a sorból kiálló hegyes fog felülről, mely valami démoni kifejezést adott arcának: mikor megbosszantottam valamivel, ezzel a hegyes foggal szokta a fejemet megszurni.”¹ Ez a kiugró fog később a XX. századi szakirodalomban a szibériai legendával kapcsolatban szerepel. Ez azonosítható volna Petőfi koponyáját, amennyiben tényleg az övé került volna elő.

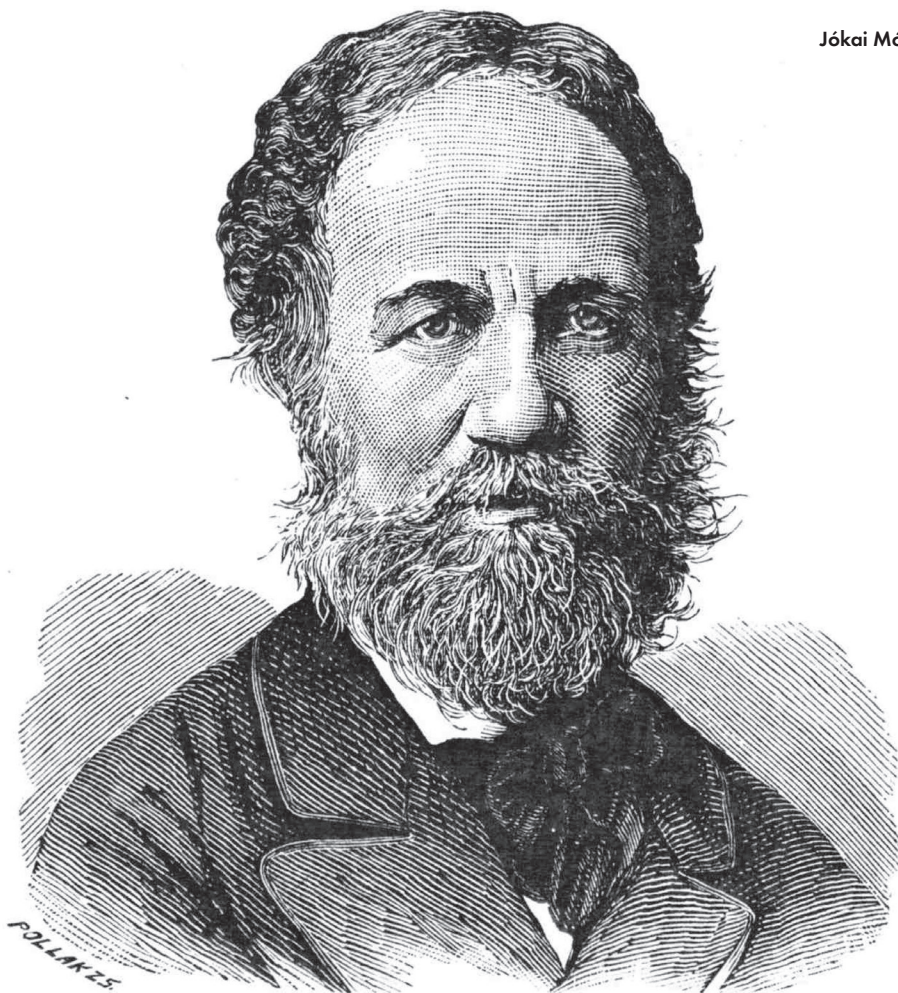
Petőfi és Jókai Pápán először az utcán találkozott. Petőfi kurta gallérköponyeget viselt, s mint mindig, rohant. Jókainál olvashatjuk: „Fizikus diák voltam Pápán, mikor először megláttam az utcán, kopott, fekete gallérkö-

penyegben, gyűrött kalapban, mezítelen nyakkal. Szobatársam, akivel együtt mentem fel a kollégiumba, már ismerte s rákiáltott: 'Jó reggelt, bús magyar!' Ez volt a tréfás gúny neve. Mindenkinnek volt. Engemet úgy hittak, hogy 'jámbor'. – Nem fogadta a köszöntést, mindig olyan léptekkel járt, mintha távgyalogolna.”²

Együtt vettek részt az önképzőkör összejövetelein, ahol verseket és novellákat olvastak fel, s értekezéseket tartottak. Munkáikkal pályáztak is, a pályaműveket a Magyar Tudományos Akadémia tagjai bírálták el. Ekkoriban Pápán tanult Petőfi másod-unokatestvére, Orlai Petrics Soma (előzőleg Orlay Petrich), ők Jókaival 1841–1842-ben másodévesek voltak a pápai Református Lyceumban, míg Petőfi el-

sőéves. Nem az órákon találkoztak főképpen, mert Petőfi sokszor távol volt ezekről, inkább verseket írt, vagy szövegeket másolt, hogy fedezni tudja tanulásának költségeit. Noha nem jártak egy osztályba, volt közös órájuk. Petőfi Orlaival lakott egy szobában, de hamarosan Jókai annyit tartózkodott náluk, mintha ő is szobatárs lett volna. Orlai és Jókai sokat rajzolt és festett. Élt a romantika nagyszerű szokása, a több műfajúság, s ennek már a kezdő művészekre is volt hatása. Tarczy Lajos tanár úr felismerte Petőfi költői tehetségét, s a másik két fiúban ugyancsak látott valamit. Petőfi pápai diákkorában nyert el két aranyat a *Szin és való* című versével, Jókai pedig hármat az *Istenitélet* című novellájával.³

Jókai Mór

Petőfi Sándor

Petőfi öltözködéséről sok mindent megtudhatunk Jókai írásaiból. Idézem: „Petőfi is kezdett magának új divatokat. Egyszer Csokonai prémes mentéjét vette fel, s viselte világ bámulatára; másszor eszébe jutott virágos atlaszból varratni atillát, hozzá mondvacsinált hallatlan formájú, pörge, de mégsem pörge kalapot tenni fel, úgyhogy Pálffy egyszer azt mondá róla: 'Mikor ez a Sándor elénk jön, mindig van rajta valami, hogy az ember vele álmodik.' – csakhogy ez a különcség öneki mind illet, mert nem kérkedett vele, nem tolakodott: az ő ízlése volt, nem erőltette senkire.”⁴ Ugyanebben az írásában írja Jókai, hogy „Ő volt az egyetlen ember, akinek soha cylinder a fején, frakk a testén nem volt.” Ebben az érdekes, hogy volt Jókainak egy festménye Petőfiről 1843-ból, sajnos, már nincsen meg, amelyen épp ő frakkban jeleníti meg barátját. Erről olvashatjuk Adrovitz Anna katalógusában: „A Kecskeméten készült miniatűr festmény Petőfit a hétköznapi és színpad jelmezként egyaránt viselt violaszínű frakkjában ábrázolja.”⁵ Van szövege is Jókainak, amely ellentmond az előbbinek. Hja, az emberi emlékezet nem mindig pontos!

Petőfi pápai tanulmányainak idején, 1842. július 10-én elmondta Vörösmarty *Szózatját*,

mégpedig tót dialektusban. Erről írja kisöccse (Petőfi nevezte őt így), Jókai Móric: „Csakhogy ő azt a nemzeti buzdítót nem úgy szavalta el, a hogy tudta volna, hanem úgy, mint Tallérosy Zebulon: árvavármegyei kiejtéssel. A tréfa kellemetlen benyomást tett. S azt sokáig el nem moshatta az emlékekből Petőfinék költői ere.”⁶ Itt tehát a Vörösmarty iránti tisztelettről lehet szó Jókai és mások részéről. Petőfi ezt akkor humornak szánhatta, Jókai sorai szerint nem annak sült el. Az adat azért is érdekes, mert utalás lehet a tót dialektusra, ámbátor az is lehet, hogy csak a magyar nyelv nyelvjárási sajátosságait utánozta az előadó. Jókai nem tartotta Petőfit jó színésznek, azt hiszem, hogy ebben nem tévedett. Láthatta színpadon többek közt már Kecskeméten is. Verseket előadni azonban, különösen a sajátjait, nagyon jól tudta.⁷

Petőfi és Jókai barátságának bizonyítéka, jele, nyoma, ahogyan támogatták egymást, illetve hát először a korábban a fővárosi irodalmi életbe belépő a két évvel fiatalabbat. Erre csak egy-két példa: Petőfi lemásolta Jókai drámáját, *A zsidó fiút*, hogy barátja mielőbb beadhassa egy pályázatra. A kézirat most is megtekinthető a Magyar Tudományos Akadémia kéziratárában⁸, s többnyire szerepelni szokott

a névadóról szóló állandó kiállításokon is. Jól tudjuk, hogy Petőfi otthagyta Pápát, nem fejezte be tehát, manapság így mondanánk, középiskolai tanulmányait. Túlságosan felnőtt volt már hozzá. Kisebbit kitérők után a fővárosban 1844-ben álláshoz jutva először a Pesti Divatlapnál az értelmiségiek életét élte. Jókai Mór ügyvédnek tanult, az ő útja is Pestre vezetett, 1846-tól a Tizek Társaságában a két jó barát újra együtt volt. Ezekre az időkre vonatkoznak a társaság tagjainak olvasmányairól szóló Jókai-adatok: „Valamennyien franciák valánk! Nem olvastunk mást, mint Lamartine-t, Michelet-t, Lous Blanc-t, Sue-t, Hugo Victort, Béranger-t, s ha egy angol vagy német költő kegyelmet nyert előttünk, úgy az Shelley volt és Heine, magok is nemzeteik kitagadottjai, s csak nyelvökre nézve angol és német, de szellemökben franciák.”⁹

A magánéleti és a közös, szakmai élmények egyaránt összetartották barátságukat. Petőfi 1846 őszén ismerte meg leendő feleségét, Szendrey Júliát. Egy év kellett hozzá, amíg érzelmeik megerősödtek, választani tudtak. Gondoljunk meg, Petőfi számára 1846 novemberének közepén zajlott Debrecenben a Prielle Kornélia szerelmi epizód, s majdnem elvette a színésznőt Debrecenben! Erre is van Jókainak egy utalása, illetve válasza: „Násznagyod leszek, de ismétlem: szív ügyében, szerelemben tanácsot se ne kérj, se ne adj.”¹⁰ Ezt a tanácsát, amint látni fogjuk, Petőfi nem tudta betartani Laborfalvi Rózával kapcsolatban. Nemcsak hogy tanácsokat adott, hanem egyszerűen beavatkozott Jókai szerelmi életébe. 1847 őszén azonban Petőfi Sándor és Szendrey Júlia összeházasodott, s a pesti Dohány utcába költöztek. Minthogy a lakás drága volt (Egressy Gábor színészt bízta meg a költő a megfelelő fővárosi bérlemény felkutatásával), Jókai Mór albérlőként odaköltöztették. Igazi, értelmiségi életmód. Mindannyian olvastak, élményeiket rögvest megbeszélhették, s írtak. Írásaikról azon melegében kikérhették egymás véleményét. Jókai Mór írja később barátságáról: „Én megvallom, hogy nem találtam olyan szépnek, mint aminőnek Sándor versei megörökítették: alacsony termete volt, egészséges arczszíne, de férfias metszésű szája; mindegyik szeme szép volt külön, de a kettő közt nem volt összhangzás [azt hiszem, erre mondjuk, hogy bandzsított – R. R.], a mellett rövidre nyírott haját viselt; s épen úgy tudott ember nem viselte divatokat kitalálni, mint Sándor.”¹¹

Jókai a *Petőfi eszmecsírái* című írásában megörökít egy kedves történetet, amely mindhármuk barátságát jellemzi (Petőfinére utalok itt.) „Épen pünkösdi vasárnapja volt; tartós eső után szép, derült nap. Estére ziva-

tar lett. De nem az égben, hanem ideleln a városban. Egy olasz császári ezred fellázadt a magyar kormány ellen. Tisztjei bujtogatták fel. Megtagadták az engedelmességet a magyar hadügyminiszternek, a ki őket másnap Verbász alá akarta küldeni a lázadó szerbek ellen. Az olasz katonákon kívül még volt egy magyar önkényes zászlóalj is a Károlykaszárnyában, csakhogy ennek nem volt fegyvere. A fellángolt olaszok és magyarok között verekedés támadt: az olaszok bezárták a kapukat. Az utcákon riadót vertek a nemzetöröknek. Én is nemzetör voltam, siettem haza a szuronyos puskámért. Petőfi otthon volt. Mikor tőlem meghallotta, hogy a katonaság fellázadt s a nemzetörséget dobolják össze, azt mondta, hogy ő is velem jön s bement a szobájába a fegyvereiért. Volt egy kécsövű vadászpuskája, meg egy tenyérnyi széles kardja, a mit guillotinnak hívtunk. Én hamarabb készen lettem a fegyverbeöltözéssel; mikor kiléptem a szobából a közös ebédlőbe, ott találtam Juliát. Rémület kifejezése volt az arcán; megfogta a kezemet jéghideg reszkető kézzel s azt mondá: – Az égre kérem önt, siesen! ne várja meg Sándort. Zárja be a lépcsőajtót s vigye el magával a kulcsot.

Csak egy kulcsunk volt a lépcsőhöz. Ezért az egy szóért örökké becsültem Petőfinét. Ez volt az igazi képe. Tehát erősebb a szerelem, mint a dicsvágy. „Amor” a hím, „gloria” a nő. Amazé a megmentő erő!

Én sietve haladtam le a lépcsőn, annak a rácsajtóját bezártam s aztán ki a kapun. Mire kiértem az utcára, már akkor Petőfi a felnyitott ablakban állt. Rám kiabált dühösen, hogy ereszem ki, nyissam ki az ajtót s hogy rá sem hallgattam, szidott, németnek, pecsovicsnak, kamarillának nevezett, fenyegetett, hogy meglő! Szerencsére az utca görbül, én elosonhattam.¹²

De térjünk vissza egy előző eseményhez, amelynek fejleményei a két barát kapcsolata megrengette! 1848. március 15-én este a Nemzeti Színházban olyasvalami történt, ami

felborította a köztük levő harmóniát. Jókai megismerkedett Laborfalvi Rózával, a nála nyolc évvel idősebb színésznővel, akinek volt már egy gyermeke Lendvay Mártontól. Egymásba szerettek, s Jókai Mór feleségül vette az asszonyt. Petőfi próbálta „védeni” kisöccsét, s eközben elítélendő dolgokat cselekedett. Értesítette Móric barátja édesanyját Komáromban, hátha meg tudja akadályozni a szerinte is rossz választást. Úgy gondolom, hogy akkor reprezentálható legjobban a történet, ha Petőfi levelét özvegy Jókai Józsefnéhez teljes egészében közlöm.

„Tisztelt Asszony néném!¹³

Pest, septemb. 6. 1848.

A küldött egyetmást szíves köszönettel vetük. Laborfalvi Móricról nem sokat tudok, a régi barátság tökéletesen ketté szakadt köztünk és örök időkre. Móric olly nemtelenül, olly gyalázatosan viselte magát irányomban, hogy rá sem nézhetek többé soha. Midőn meghallottam, hogy megjött faluról már mint férj, oda mentem Emődihez¹⁴, s kihivtam őt (mint azelőtt szokásom volt, mert L. Rózához soha nem mentem be) de Móric, a helyett hogy kijött volna, azt üzenté ki nagy gorombán, hogy menjek be, ha dolgom van vele, s én erre boszankodva haza jöttem. Másnap legényemet küldtem oda, hogy jöjjen hozzám, mert igen fontos végezni valóm van vele, s erre a tennapi pimasz gorombasággal ismét azt üzenté: én is csak annyira lakom tőle, mint ő én tőlem, ha dolgom van vele, sétáljak hozzá. Láttam, hányadán vagyunk, s egy levelet írtam neki, melly utósó levelem hozzá az életben¹⁵, s mellyben keserűen szeméremre hánytam irántami silány magaviseletét s különösen bizalmatlanságát, hogy házassága ügyében soha egy őszinte szót nem hallottam tőle. Ő e levelemért s különösen azért, hogy akkor a városban és a hegyek között kerestem őt, hogy állott rajtam boszút? csufondárosan! hírem és tudtom nélkül egy komisz cikket írt ellenem az Életképek utósó számában, mellyben engemet többek közt Vörösmarti

iránti háladatlansággal vádol stb. pedig Móric sokkal több hálával tartozik nekem, mint én Vörösmartinak. Isten neki, már mindennek vége van, s ő bánja meg a dolgot, nem én, mert nekem, azért hogy ő elhagyott, még maradtak barátim, de neki én voltam az egyetlen igazi barátja. Én Móricot gyöngé embernek ismerem, de elnézéssel viseltem iránta, mert ezen hibáját fiatalságának tulajdonítottam, s abban a hiszemben voltam, hogy majd megemberedik idővel; gyöngé embernek ismertem őt, mondom, de azt nem tettem föl róla, hogy alávaló, pedig íme világosan kimutatta, hogy az. Ezentúl ne kérdezősködjék felőle Asszony néném én nálam, mert én semmit, de semmit nem tudok, nem is akarok tunni felőle. Nem érdemi meg, hogy figyelmemet csak egy pillanatig is rá fordítsam. A contractusunk december végén telik ki, addig már nem hagyhatom el az Életképek szerkesztését, de akkor tüstént el fogom hagyni. Szomorú vi-

Szendrey Júlia

Lábjegyzetek:

¹ Jókai Mór *Összes Művei*. Nemzeti Dísziadás XCVI. kötet. *Életemből I. Az én kortársaim*. Budapest, Révai testvérek, 1898, 172.

² Jókai Mór: *Petőfi emléksobránál*. Emlékbeszéd. 1882. okt. 15. In: Hatvany Lajos: *Így élt Petőfi. I.* Budapest, Magvető Könyvkiadó, 1967, 359.

³ Többek közt lásd Jókai Mór: *Petőfi Sándorról*. Várdai Béla bevezetőjében. Budapest [1902].

⁴ *Az én kortársaim*. 172–173. Továbbá Petőfi öltözködéséről, izléséről lásd a *Beszélt tárgyak* című kötet egyik, általam írt bevezető tanulmányát. Petőfi Irodalmi

Múzeum, Budapest, 1997, 2006.

⁵ *ARCpoetica. Petőfi Sándor életében készült képmásai*. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2012, 106.

⁶ Jókai: *Életemből. Az én kortársaim*. 171.

⁷ Jókai Mór: *Petőfi mint színész*. In: *Petőfi eszmecsírái és egyéb feljegyzések*. Szerkesztette: Baros Gyula. Révai kiadás, é. n.

⁸ MTA K. 522. A jobb alsó sarokban – Petőfi kézírásával – a kettős jellege: „Improbe amor, quid non mortalia pectora cogis! Virg... Quid non mortalia pectora cogis, auri sacra fames! Virg. [Bűnös szerelem, mire nem viszed a lelkünk, kárhozatos kincsesség]!

Vergilius] Lásd Jókai *Összes Művei*. Szerkeszti: Lengyel Dénes és Nagy Miklós. Drámák I. (1843–1860). Akadémiai Kiadó, Budapest 1971, 737.

⁹ Jókai Mór: *Az én színpadi életem*. 85.

¹⁰ Jókai Mór: *Petőfi eszmecsírái*. 9.

¹¹ Jókai Mór: *Életemből I. Az én kortársaim*. 188.

¹² *Petőfi eszmecsírái*. 17–18.

¹³ Petőfi Sándor *Összes Művei*. VII. Petőfi Sándor levelezése. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964, 167–168.

¹⁴ Emődi Dániel, Petőfi és Jókai közös ismerőse, egy házban lakott Jókaiékkal a Hatvany utcában.

Sajnos, ez a ház sincs már meg.

¹⁵ Petőfinék ez a levele nem őrződött meg.

¹⁶ A szöveget Hatvany Lajos könyvéből közlöm: *Így élt Petőfi I–II*. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1967, II. köt. 691.

¹⁷ Lásd uo. 855.

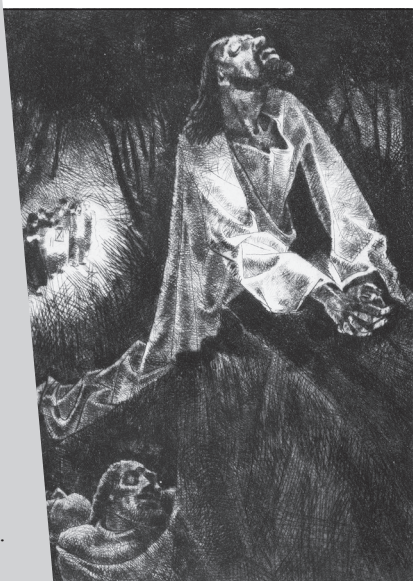
¹⁸ Jókai valószínűleg Petőfi századosi kardjára gondolt, amely bekerült a Petőfi Ház ereklyéi közé, s így most a Petőfi Irodalmi Múzeum művészeti tárában van. Az utolsó csatában nem volt rajta egyenruha és nem volt nála fegyver.

¹⁹ Jókai Mór: *Petőfi*. Pfeifer Ferdinánd Budapest, 1879, 114.

²⁰ Uo. 115.

TÓTH ÉVA ODAÁT

Lesznek-e majd odaát fasorok az utak mentén? Lesznek-e utak erdők mezők kietlen vagy kies helyek hegyek kösziklák patakok fenyő szomorúfűz platánfa jegenyé hársfa akácfa tölgy nyír és nyár tiszafa gyerekrajzon kis ház kéménye füstölög ajtaja ablaka nyitva fala fehér felette fellegek kék az ég süt a nap fúj a szél virággal tele a temető egyszerre támad fel mindenki aki élt színről színre látjuk mind akit szeretünk.

Szalay Lajos: Krisztus az Olajfák hegyén

gasztalás, de én egyébbel nem vigasztalhatom Asszonyénémet, mint azzal, hogy elvesztette ugyan a fiát, de igen igen rossz fiút veszített, ki után nem méltó bánkódni. Feleséggel együtt tisztelven kedves Asszonyénémet, maradok őszinte jóakarójuk

Petőfi Sándor”

Nem könnyű kommentálni ezt a levelet. Kezdjük azzal, hogy mintha Petőfi tudomásul se vette volna, hogy egy anyának írja meg a fiáról a véleményét! Az emlékezésekből tudjuk, hogy heves természetű, gyakran meggondolatlan ember volt. Könnyen összebarátkozott a vele egyívásúakkal vagy éppen a nem egyívásúakkal (lásd gróf Teleki Sándor), de igen hamar össze is tudott veszni bárkivel.

Barátságuk megromlásának azonban nemcsak a Laborfalvi Rózával kötött házasság volt az oka, hanem amint arra a fentebb idézet levélben is van utalás, Petőfi *Vörösmartyhoz* írott költeménye is. Ebben a költő mélyen elítéli, hogy a hadsereg megszervezése ügyében 1848. augusztus 21-én folytatott vitában (t. i. hogy az országgyűlés által felajánlott magyar újoncokat a császári-királyi hadseregbe sorozzák-e, amelynek a forradalom iránti hűsége megkérdőjelezhető, vagy újonnan szervezendő nemzeti haderőt állítsanak fel), a költő egykori mentora a többséggel, az elsőre szavazott. A vers az *Életképekben* jelent meg, amelyet akkoriban Petőfi és Jókai együtt szerkesztett, de ekkor Jókai nem tartózkodott a fedélzeten, mert magánélete szervezésével volt elfoglalva, így a közlésről nem tudott. Amikor Jókai értesült a vers közléséről az *Életképekben*, a folyóirat szeptember 3-ai számában egy nyilatkozatot tett, amelyben mélyen elítélte szerkesztőtársa döntését. A megnyilatkozásra Petőfi egy vitriolos című válasszal reagált: *Első és utolsó fölszólalásom egy igen piszkos dologban*. Érdekes, hogy kettejük hadakozásában nem a hadsereg-szervezés lehetőségeinek megfontolása, nem a

nemzetgyűlési vita tárgya játszik szerepet, ezek tulajdonképpen meg sem említődnek, hanem a költői pályák, az indulások: Petőfi és Jókai és az ő támogatóik iránti kötelezettségeik. Köztudott, hogy Vörösmartynak óriási szerepe volt Petőfi első kötetének megjelenítésében, amit ő meg is köszönt az *Összes Költemények (1842–1846)* Vörösmartyhoz írott mottójában két kiadásban is. Jókai írói indulását pedig Petőfi támogatta hozzá írott verssel, munkájának lemásolásával, az írói világba való bevezetéssel. Mindenesetre mai szemmel úgy látjuk, mindhárom érintett követett el hibát, amelynek nyilvánvalóan a forrongó politikai légkör ugyancsak oka, nem pusztán a benne részt vevők indulatossága. Egy költőnek megítélni a helyes politikai döntést egyáltalán nem könnyű.

Petőfi és Jókai utoljára 1849 tavaszán, Buda visszafoglalásának ünnepén találkozott a Nemzeti Múzeumban tartott banketten. Jókai megírta a következő történetet: a vacsorán sorban hangoztak el a tósztok, ő maga a következőt találta mondani: „Én poharat emelek azokra a hősökre, akik a szabadságharc alatt még ezután el fognak esni.” A Magyar Nemzetben megjelent visszaemlékezés szerint ekkor a vele átellenben ülő Petőfi kocintott vele, s ezt mondta: „Köszönöm pajtás, hogy rám köszöntötted a poharad.”¹⁶ A szöveget kommentáló Hatvany Lajosnak igaza van abban, hogy nem vall Petőfi ez a szituáció. Nem várta a halálát, nem akart meghalni, ezt bizonyítják, vagy legalábbis valószínűsítik az utolsó óráira utaló visszaemlékezések, például Gyalokay Lajosé, aki menekülni látta.¹⁷

Jókai Mórt mélyen megrendítette Petőfi halála. Alig akarta elhinni. Valójában az ő hitetlensége bizonyára másokra is hatással volt. Ezért bátran mondhatjuk, hogy ha tudományosan semmi alapja nincsen, érzelmileg azonban van a szibériai legendának. Ebben a kérdésben Jókai nem hadtörténészként te-

kintette a kérdést. És akkor még finoman fogalmaztam, hiszen Petőfi katonai rangjával sem volt tisztában. A hadtörténészek adatokkal igazolták, hogy a szabadságharc bukása után az oroszok nem vittek hadifoglyokat Magyarország területéről Szibériába. És most vizsgáljuk meg Jókai egy-két írását Petőfi halálával kapcsolatban!

Harminc évvel barátja halála után írja: „Ha elesett Petőfi, valami emlékének meg kellett lenni azoknál, a kik eltemették. Erdélyben jártom alatt román birtokosok megmutogatták nekem azon öltönydarabokat, gyűrűket, miket Vasváry Pál viselt, midőn a Bihar gerinczén elesett. Ez ereklyéket híven őrzik még most is. [...] Petőfi is hordott magával ily ismertető ereklyéket; különösen kardja és kardtokja oly sajátzerű volt, hogy olyat más katona nem viselt. Tréfásan mondták róla, hogy az nem is pallos már, hanem guillotín. Ha egyébként nem, ennek a kardnak meg kell lenni, mert az nem volt értékesíthető; a mester ki Pesten készítette bizonyosan ráismerne.”¹⁸ Jegyzetei is bizonyosan voltak Petőfinek. Ezekről vagy bárminő emlékekről, melyet magán viselt, amely nem tűnhetett el a föld felszínéről, meglehetne győződni, hogy valóban ott azon a csatatéren bevégző fényes pályakörét.”¹⁹

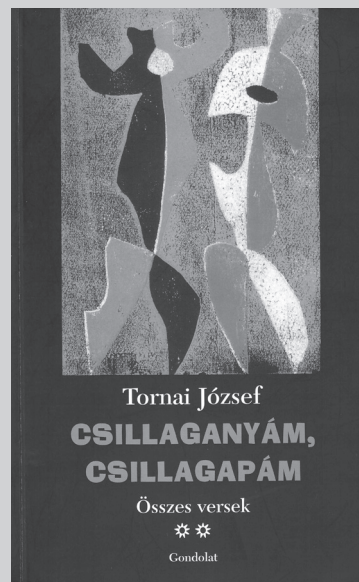
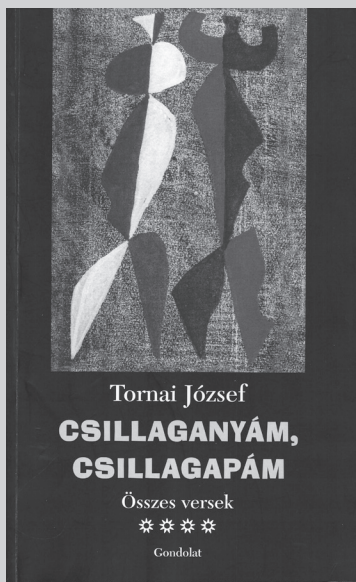
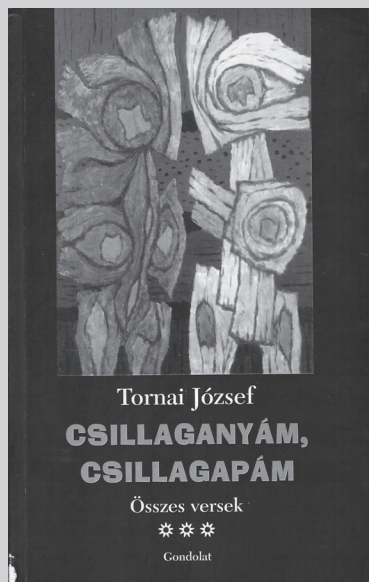
Kissé lejjebb: „Felhívást kellene előterjeszteni Segesvár környékén. Ha ez nem volna sikereses, akkor a kormány feladata volna tudakozódni az orosz kormánytól. Azután legkülönösebben azt kellene megtudni, ki volt azon lovas csapat parancsnoka, mely Petőfit állítólag utolérte?”²⁰ Attól kellene megkérdezni; nem esett-e élve foglyul Petőfi” stb. Ez megtörtént, hiszen Heydte jelentésében szerepel egy feltehetőleg Petőfiről szóló adateírás. Különös, hogy Jókai Szendrey Júliával ezen évtizedekben nem beszélt, hiszen az alapvető, vagy mondjuk így, akkor lehetséges utánajárásokat az özvegy második házassága előtt megpróbálta elvégezni. Most folytatom az előbbi Jókai idézetet: „Személy-leírása annál könnyebb, mert megjegyzett dolog volt, hogy az egyenruházati szabályokkal daczolva, nyakravalót soha sem viselt, a mi minden katonatiszt előtt felöltövé tette. És végül, hogy nem vitétt-e a leírt alak fogságra Oroszország belsejébe? S nincs-e ott most is?”

1989-ben volt a szibériai expedíció, amely természetesen nem Jókai írása nyomán indult el, hiszen azt a régészek (Kiszely és társai) és az újságírók meg a finanszírozó Morvai vállalkozó úr feltehetőleg nem ismerte. Egy, már a sajtóban többször szóba hozott, első világháborúból visszatért hadifogoly újságcikke és fotója alapján kezdődött el a minden komoly tudományos alapot nélkülöző utazás és feltárás. ☛

ALFÖLDY JENŐ

ECSET, VÉSŐ – ÍRÓGÉP, LAPTOP

Veress Pál festményei Tornai József költeményeiben

Költő és festő lelki rokonságáról rengeteg tapasztalatunk van a művészetek hajnala óta. Harci és szerelmi jelene-tek szoborcsoportjai, istennők, félistenek és hősök márvány- és bronzalakjai, vázáképei, reneszánsz és barokk festményei, majd filmjei tették láthatóvá a homéroszi eposzokat. Összeszámlálhatatlanok azok a műalkotások, amelyek megjelenítették a bibliai személyeket és jeleneteket a különböző korok stílusában, latba vetve a művészek egyéniségét. Ugyanez áll az ősi kultúrákban a kőből faragott, csempékből kirakott eposzi kimerákra, állatistenekre. Valószínű, hogy a legrégebb vadásznemzések ősi barlangképeinek falairól is ütemes sámándalok szavai, szókezdeményei visszhangzottak a varázsszertartásokon. A múlt században itthon is bőséggel láthattuk a rokon lelkű alkotók együttműködését. Illyés Gyula életműsorozatához Borsos Miklós készített fekete-fehér rajzokat, s olykor a költő arcképével is ékesítette a fedéllapot. Emlékezetes Nagy László és Kondor együttműködése. A festő rajza látható a *Menyegző* versválogatásának címlapján, s az ő remeke díszíti a költő műfordításait a *Darázs királyon*, vizuális élménnyé avatva az „adakozva eltulajdonító” versátültetés fenséges gondolatát. Hosszan folytathatnám a sort – Pilinszky és Shaár Erzsébet közös húrjának

zengése, Juhász Ferenc és Kass János csodaszarvasa sem maradhatna ki.

És itt egy kis bemutató a hazai költő–festő együttműködés egyik legszebb változatából. Tornai József 1970-es válogatott verseinek (*A bálványok neve*) előlapján láttam először Veress Pál (1920–1999) egyik vörös hátterű, még éppen figurálisnak mondható női idollját. Képzelt utánézését sejtem benne az ősi kultúra ki tudja hány ezer éves totemének. Emberi alakot ennél elvontabban a művészet aligha képes ábrázolni. A felfedezés örömeiből a remek versek közé illesztett fekete-fehér linómetszeteknek is jutott. Megtudtam: amikor Tornai *A bálványok neve* című válogatott verseinek kéziratát nyomdába akarta adni, megfelelő címlapképet keresett a fedélre. Véletlenül tévedt be Veress Pál akkoriban megnyílt tárlatára, s azonnal felismerte benne a rokon lelket. Ismeretségükből baráti együttműködés lett, s később még számos Tornai-köteten feltűnt a festő valamelyik ábrája. Talán túlzás, de nekem úgy tetszik, hogy aki még nála is elvontabban alkot, az már nemcsak absztrakt, hanem nonfiguratív festő. Veress Pál 1999-ben bekövetkezett halála után néhány évvel kezdte kiadni a Gondolat Kiadó Tornai teljes költői életművét. Jelenleg a negyedik vastag könyvnél tart a sorozat, s

mindegyiknek a borítóján egy-egy színes krétával készült Veress Pál-grafikát láthatunk. Könyvtáram legszebbjei közé tartoznak ezek a kötetek. Mielőtt kinyitom valamelyiket, egy hosszú pillantással szemembe szívom a képet, amely a festőével rokon világlátású Tornai-verseknek nemcsak a hangulatát, hanem a gondolatvilágát is előkészíti. Az emberszerű alakok egyúttal fatörzsek, mákgubók vagy más növények, égitestek, netán a Nap – Tornai verseiből is kiderül, hogy az ember a mindenség része. Hozzá énekelt a sámán, Ekhnaton és Szent Ferenc.

Tornai itt olvasható verseinek mindhároma a művész halála után keletkezett. Van, amelyik a jó barát elvesztése utáni gyászban keletkezett, s van, amelyik évekkal később idézi fel a mestert. A képeket nem jellemezhetném pontosabban, mint ezek a vallomások. Közös bennük: mindegyik a lélekben ekvivalens két gondolkodó művész hajdani párbeszédét folytatja. Ha létezik filozófiai költemény, amely egyúttal mélyen személyes, mint a beszélgetőtársak eszmecseréje, akkor ez a három költemény – egymást erősítőn – ilyen. Megtudhatjuk belőlük, hogy miként gondolkodik a világról, emberről, szerelemről és halálról az ecset és a véső, illetve az íróvessző és a betű egymásra hangolt művésze. ☛

Veress Pál munkái
és Torna-kötetborítói
Veress festményeivel

TORNAI JÓZSEF FÉLIG-ISTEN, FÉLIG-BÁLVÁNY ŐSÜNK

Tudod, Pali, olyan dolgokat sejtettem meg a halálról, nemcsak most, mikor te... de már két évvel ezelőtt is, midőn (emlékszel?)... , hogy megszűnésünk vezeték valamibe, valahova, talán a Mindent-Magába Merítőbe, és ha most a fehér menyasszony-ruhás akácokat csodálom vagy a jázminéval keveredő illatukat szűröm magamba, nem túl sok

kétségem marad: mind rád hasonlít (*tat tvam aszi*)*, akár a bálványaid a könyveimben és -en, illetve itt a szoba falán az ablak mellett; a *Naptánc* például, ez az agyunk peremeit tapogató nagymozdulat; szóval, Pali, búcsúzásod

sötéttségében fuldokolva, a rövid föl villanásba kapaszkodom, hogy amilyen természetes az ilyen áramszünet, olyan botránnya öntudatomnak, amiért nem ülhetsz mellettem estefelé

a Vadgalamb-tisztás tüzénél, és nem hallom alig-raccsoló hangodon az érveidet kifejezőeszközeink (ecset, véső, hangjegy, betű, logika) értelme mellett és ellen. Ostobán azt kérdezem: te most sehol se létezel? Pedig éppen a kérdésem

világít meg azzal a nem fizikai (és nem is pánikos!) fénnel, hogy itt vagy az „ikertársadban”, a lányaidban, a cseresznyefád padra-hajlásában, és (nem kerülhetem el a színvallást!) abban a semmiségben, melyen minden emberarc átlebeg,

mielőtt a Megmaradás tengerpartjára félig-isten, félig-bálvány őszünk, a Szfínx, villás nyelvvel a sós vizet csettintgetve kimászik.

(1999)

* *Tat tvam aszi* (szanszkrit), szó szerint: „Az vagy te is.” Utalás a háromezer éves brahmanizmus ama tételére, amely szerint (mint minden és mindenki) „azonos vagy a Világtörvénnyel, Brahmával”.

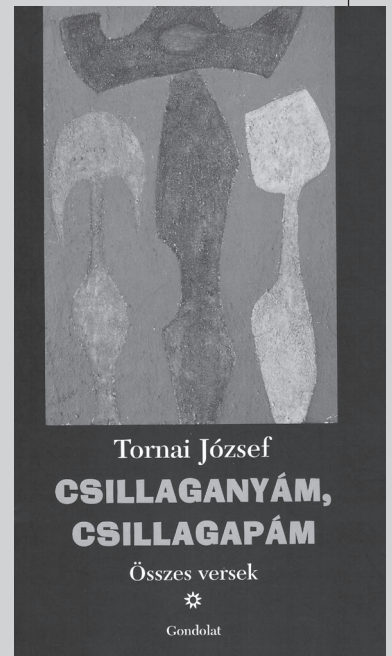
VERESS PÁL FESTŐ, DE SÁMÁN

Te már halott voltál, képzeletben én még szeretkeztem egy fekete bozontos lánnyal a gyalogakácok alatt. Te egy asszonnyal védted magad egész életedben, én tízzel is bajba-bűnbe kevertem magamat.

Pali, micsoda érdemtelen különbség ez köztünk: te csont, hamu a mélyben, én meg szerelmes hús a napon? De tudod, az én üstököm is régen beleöszült száz betegségbe, gondba, gyászba? Nem sorolom.

Szerelem, öregség, igazságtalan kínok: nem bánám, csak ne hagytál volna végleg elsodorva itt a sziklás-tüskés szomorúság folyóágyán

mindnyájunkat, kit szerettünk s bámultuk boldog képeid! Szellemtestvérré lett barátom, festő, de sámán, ártatlan gyermekszívnek lennünk most már ki segít?
(2001)

VERESS PÁL

Nem tudtam, hogy ő az őseember, olyan, akit én keresek, magamban is és az időben, mikor még isten lehetett

a homo sapiens. Ezért varázsolhatott salakból eleven bálványokat. Olyan volt, mint az ausztrál sziklarajzok vadásza. Vagy még boldogabb.
(2009)

SZAKONYI KÁROLY

Ifjúságunk fészke

Krónika az Új Írásról

Máig sem tudom pontosan, hogy mikor, melyik nap volt az, amikor a leendő főszerkesztő már működő szerkesztőségében, a belvárosi Dorottya utca egyik házának emeletén néhány meghívott író társammal együtt ott ültünk a lap kinevezett szerkesztői előtt, s hallgattuk elképzeléseiket és megtisztelő kérésüket, hogy adjunk kéziratot az *Új Írás* első számába. Farkas László visszaemlékezését, az idén nyáron megjelent *Deres március* című kitűnő és – ahogy mondani szokták – hézagpótló könyvét olvasva úgy számítom, hogy valamikor 1960 decemberében történhetett, mert akkor indultak meg a szerzőket felkutató levelezések a lap előkészítését jelentő, szorgos időkben.

Akármikor volt is, napos délelőtre emlékszem, de arra már nem, hogy milyen úton-módon kerültem a meghívottak közé, hiszen még nagyon a pályám elején voltam, ugyanis 1958 telétől jelentek meg novelláim. A Pártközpont Kulturális Osztálya elhatározásából a Kortárs mellé létrehozandó második, központi irodalmi lap kijelölt vezérkara: Illés Lajos, Pándi Pál, Váci Mihály és az Ecserről szerkesztőnek közük hívott, általános iskolai magyartanár Farkas László fejében miként is fordulhatott meg nevem, de tény, hogy attól a naptól kezdve az *Új Írás* szerzője lettem.

A fiatal írók és költők számára teremtődött a fórum, de egyben a publikálásba 1956 után visszatérítendő idősebbeknek is lehetőséget kínálva. Farkas László, kiváló emlékezőtehetségére és sok, abból az időből megmentett kisebb-nagyobb dokumentumra támaszkodva idézi fel az indulás meg az első esztendő történéseit, nem titkolt nosztalgiával, de pontosságra törekedve. S noha dokumentum, de a szerző olvasmányos stílusával előadva izgalmas história. Meglehet, nekünk, akik szerzői letünk a lapnak, akik fennállásának harminc esztendeje alatt naponta kapcsolatban voltunk vele, különösen lebilincselő ez a könyv, de azt hiszem, hogy az irodalmat szerető olvasóknak is, továbbá mindazoknak, akik a forradalom utáni korszak (irodalom-) politikáját szeretnék megismerni. Különös idők voltak azok. Jeles írók, mint Déry Tibor, Örkény István, Tamási Áron és mások még hallgattak, vagy nem publikálhattak a forradalomban való részvételük vagy az érte kapott börtönbüntetésük miatt, de a laphoz meghívást kaptak. Hol Pándi Pál, hol Váci Mihály, hol a főszerkesztő Illés Lajos kért tőlük telefonon vagy levélben írást, de – például Örkény vagy Déry esetében – nem akármilyet, hanem olyat, amelyben hitet tesznek a megtérésükről, a szocializmus iránti hűségükről, vagyis amellyel bebizonyítják, hogy méltók a visszatérésre. Ezt, persze, nem az *Új Írás* szerkesztői találták ki, hanem a felsőbb körök, Pándiék csak szorgalmazták a megjelentetést. Mi, fiatalok azonban rögtön otthon érezhettük magunkat a lapnál. Az első szám 1961. március 1-jén jelent meg, Galambos Lajos, Csurka István és Gerelyes Endre mellett ott volt *A fogoly* című elbeszélésem, de novellát vártak Szabó Istvántól, Galgóczi Erzsitől, Moldovától, Csák Gyulától, aztán Cseres Tibortól, Rákos Sándortól, Fodor Andrásztól és másoktól. Illyés Gyulától hiába, mert a szerkesztők fájdalmára, nem az ő akaratukból, az első számból ki kellett hagyni a verseit. Tanulságos, amint Farkas László felidéz és megírja ezt a kettősséget: a jó szándékú igyekezetet a szerkesztőbizottság részéről, hogy a tehetséges írók értékes műveit közöljék, ám a külső és megfon-

Farkas László

Deres március

Az Új Írás születése
és első esztendei

tolásból a belső „cenzúra” ezt megátolja. Így aztán két tűz közé kerülve magyarázkodni kell, ügyelve az írók érzékenységére, s értésükre kell adni, hogy bár jó az írás, de a megjelenése talán bajt hozna nemcsak a lapra, hanem a szerzőre is. Máskor pedig úgy oldották meg, hogy mást, újabbat kértek. Illyéssel is így jártak el. Illyés nagyvonalú volt, s a következő közlésig írt egy „megfelelő” verset is az előzőkhöz, a *Vetőgéppel* címűt. De mindezek ellenére a lap egyre több fontos, remek művet közölt, közölhetett, így Lengyel József gulágnovelláit is. Az írói tábor egyre bővült, s az *Új Írás* lett egyre növekvő példányszámú a legolvasottabb irodalmi folyóirat.

Farkas László könyvében *csak* az első esztendőket veszi sorra, de már ekkor is felsereglenek a hatvanas évek írói, némelyek kezdetben talán nem voltak különösen figyelemre méltó alkotók, de később nagyszerűen kibontakoztak, mások te-

hetségesen indultak, majd pályát módosítottak, mint Makovetz Imre vagy Czeizel Endre. Mindketten költőként jelentkeztek, aztán más pályára kerülve messze kerültek a versírástól. Farkas László idézetekkel illusztrálva mesél bánatokról, sérelmekről és békülésekről a szerzői körökben, ütközésekről a politikai fennhatósággal, sikerekről, belső vitákról és a felfedezések örömeiről. A történet során egyre nagyobb tere lett szerkesztésben, költőkkel és írókkal tárgyalt kéziratokról, sokszor a közeli Gresham Kávéházban ült össze a szerzőkkel, s még ott, helyben elolvasta a verset vagy a novellát. Maga is csodálkozott, amikor Ercsiből a minisztériumba hívták, s közölték vele, hogy a leendő lap munkatársa lesz, s a nebulókat odahagyva egyszeriben az irodalmi élet közepében találta magát. Pándi Pál javasolta, nála vizsgázt az egyetemen. Pándi jól választott. Pedig nem tudhatta, hogy egész életre szóló megbízást javasolt, s azt sem, hogy majd ez a fiatal ember lesz az *Új Írás* krónikása, aki emlékezetével megmenti az időnek az *Új Írás* kulisszatitkait.

Micsoda tárháza ez a könyv az akkori irodalmi életnek! Megint csak azt mondom: nevek, nevek és nevek, jó, remek vagy közepes tehetségű írók serege, akik itthon, a forradalom utáni valós vagy álságos konszolidációban létrehozták egy korszak értékes műveit. Műveket, amelyekben tükröződik a magyar társadalom valós élete. Sok közülük az *Új Írás*ban látott napvilágot. Pándi alapos és bátor szerkesztő volt, Váci lánglelkű, Illés Lajos óvatos, de a lehetőségek felismerője és a békeesség megteremtője. Farkas ír a főszerkesztő óvatosságáról, a kompromisszumokról, amelyeket jó szívvvel elfogadni ugyan nem lehetett, ám az írók és a lap érdekében szükség volt rá. De hát ilyen volt Magyarország! És a lap élt, gazdagodott és gazdagodott általa a kulturális élet. Az *Új Írás*ban megjeleneni rangot jelentett. És egyben biztonságot is adott, otthont a szerzőknek. Különösen nekünk, fiatalabbaknak. Ifjúságunk fészke volt, s maradt akkor is, amikor már erre-arra szárnyra keltünk az irodalom széles világában.

Farkas László nemcsak emléket állít ebben a könyvben egy jelentős, irodalmi fórumnak, hanem nélkülözhetetlen forrást is ad a filozok kezébe. Doktori értekezésnek is beillene, s minthogy erre nem törekszik, adjuk meg neki mi, az *Új Írás* régi barátai a *Krónikairás doktora* címet!

◆ (Anonymus Kiadó, 2016)

Kondor Béla gyűjteményes kiállítása

JELET HAGYNI

címmel rendezte meg *Kondor Béla* gyűjteményes kiállítását a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány 2016. november 27-e és 2017. február 12-e között Hódmezővásárhelyen, a Tornyai János Múzeumban.

Kondor Béla (1931–1972) a magyar képzőművészet második világháború utáni nemzedékének egyik legfontosabb alkotója, akinek munkássága csak olyan stílus-teremtő mesterekhez mérhető, mint Csontváry Koszta Tivadar, Gulácsy Lajos, Vajda Lajos vagy Tóth Menyhért. Nem kötődött semmilyen irányzathoz vagy iskolához, művészetének ihlető forrása az európai festészet egyetemes öröksége, amelyből saját motívumrendszeren alapuló magánmitológiát teremtett.

Művészete elbeszélő, amely a múlt tradícióihoz kapcsolódik, ám saját korának kérdéseire reflektál. Dürer, Rembrandt és William Blake mellett a szürrealizmus és Hieronymus Bosch vízionárius művészete hatott rá elsősorban, de képes volt a hagyomány vállalásán túl saját korának legegységesebb és egyben legelőremutatóbb életművét létrehozni.

Bukás

GÜLCH CSABA

REGE

(*Szarka Tamásnak*)

Az a szarvas messziről jött,
Nappal, Holddal ágai közt,
bús szemében muzsikával
rengetegek rég bajával.

Az a szarvas szerte örül,
tölgyek törzsén élt köszörül,
éltet, szépet, regét, árnyat,
angyaloknak zengő szárnyat.

Az a szarvas messziről jött,
dobbantással hoz örömet.
Toppant egyet, fújtat kettőt,
fűzfá köré szép kesergőt.

Az a szarvas messzi herceg,
büszke nyakát ne öleld meg,
eltörik a szép fensége,
elrepül a csillag égbe.

Az a szarvas Istenhez jött,
térdre rognyi trónja előtt.
Tartani az utat hozzá,
megmutatni hol az Ország.

Kondor életműve alig több mint másfél évtizedet tesz ki, így művészetében nem lehet szigorúan vett alkotóperiódusokat, korszakokat vagy stílusokat elkülöníteni. A kiállítás ezért tartalmi szempontok szerint, motívu-

mok, sorozatok és témák alapján épül fel: a klasszikus művészetre visszautaló angyalok, szentek, próféták és történelmi események mellett megjelennek saját korának izgalmas témái is, mint a repülés, a gépmonstrumok vagy az ember fokozatos elidegenedése az egyre inkább széteső világban. A kiállítás külön érdekessége a művész murális munkáit felvonultató terem, ahol az első vázlatoktól a végleges változatig együtt láthatja a közönség Kondor Béla szinte minden jelentős falfestészeti munkáját.

Kondor életművét csaknem kétezer festmény és grafikai lap alkotja, amelynek nagyobbik része (több mint kétharmada) a Magyar Nemzeti Galériában, a Petőfi Irodalmi Múzeumban és más, főleg vidéki múzeumokban (Ferenczy Múzeum – Szentendre, Hermann Ottó Múzeum – Miskolc, Munkácsy Mihály Múzeum – Békéscsaba, Janus Pannonius Múzeum – Pécs, Szent István Király Múzeum – Székesfehérvár stb.), kisebb része magángyűjtőknél lelhető fel.

A kiállítást dr. Hoppál Péter kultúráért felelős államtitkár nyitotta meg, s 2017. február 12-éig látogatható. ♦♦

Szent Péter
és egy nő

A Martinovics- legenda*

Az 1848-as év forradalmi szellemében született *Vérmező* című Petöfi-versben olvassuk: „*Martinovics apát, Hajnóci, Zsigray, / Laczkovics és a szép ifjú Szentmarjay, / Ezek és több mások összeszövetkeztek, / Széttörni rabláncát a magyar nemzetnek...*” A Szentmarjay nevéhez kapcsolódó „szép ifjú” arra utal, hogy a kor – talán Kazinczy nyomán – részletesen ismerte a kivégzettek történetét. Bihar vármegye lelkes követe, Beöthy Ödön nemzeti „sérelemnek” nevezte a Bécsből indított és vezényelt pert. Újságcikkek és naplók szólnak a „Martinovics-nótájaként” ismert dal népszerűségéről, amelyre különösen jól lehetett magyar táncot jární. A születő Martinovics-kultusz mellett arra is érdemes figyelni, hogy az ezerhétszázkilencvenes évek elején felizzó nemzeti remények szimbolikus terébe tartozó „magyar zene, magyar tánc és magyar ruha” kultusza ismét divatba jött.

Nem meglepő tehát, hogy maga a „nagy hazafi”, a „turini száműzött”, a függetlenségi harc és a forradalom hőse, Kossuth tiltakozott, amikor a *Századok* 1878-79-es évfolyamában Fraknoi Vilmos először közzétette Martinovics-kutatásainak az eredményeit. „Psychológiai lehetetlenség” háborodott fel Kossuth, hogy a nemzet „mártírját” besúgónak minősítsék. Emlékei szerint apja jelen volt Martinovics degradációján (az egyházi rendből való kizárásán), s azt említette, hogy az apát a lealázó szertartás keretében is megőrizte emberi méltóságát. Kossuth ugyanakkor tisztában volt vele, hogy 1793-ban más-ként gondoltak a francia eseményekre (és a jakobinusokra), mint előtte és jóval utána. A kezdeti lelkesedést döbbséget rémület szorította vissza. A terror borzalmainak hírei kevesekre maradtak hatástalanok. Magyarországon nem is volt összeszövetkezés.

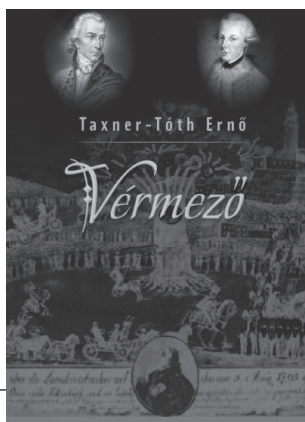
A magyar kutatás megelőzte Martinovics titkos pere forrásainak feltárásában a német nyelvterületet, ahol ezekkel alaposabban csak a második világháború után kezdtek foglalkozni. (Miután az „antifaszizmus” divatba hozta a

jakobinus mítoszt és a szabaddóműves legendát.) A magyar anyag 1876-ban került a királyi kúria irattárából a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárába, s vált kutathatóvá. Fraknoi ebből dolgozott, s következtetéseit először említett tanulmányában, 1881-ben pedig *Martinovics és társainak összeesküvése* című könyvben tette közzé. „Milléneumi történetében” Marczali Henrik szükségesnek tartotta meg erősíteni: „Adatait, melyeket a magunk kutatásaival kiegészítettünk, elfogadhatjuk, de felfogásával [...] nem értünk egyet.” Az első világháború után, amikor kutathatóvá vált a bécsi, titkos levéltárak anyaga is, Fraknoi alaposan átdolgozta és kiegészítette, illetve szűkítette munkáját, amelyet *Martinovics élete* címmel adott ki. Álláspontjához csatlakozott Mályusz Elemér, aki 1926-ban rendezte sajtó alá hatalmas forrásfeldolgozását *Sándor Lipót főherceg nádor iratai – 1790–1795* címmel. *A magyarországi polgárság a francia forradalom korában* című, 1931-ben megjelent munkájában újból érintette a perrel kapcsolatos kérdéseket. Bár bizonyos marxista vélemények mindkettőjüket az „ellenforradalom” igazolásának szándékával vádolják, munkáikban a feltárt források önmagukért szólnak.

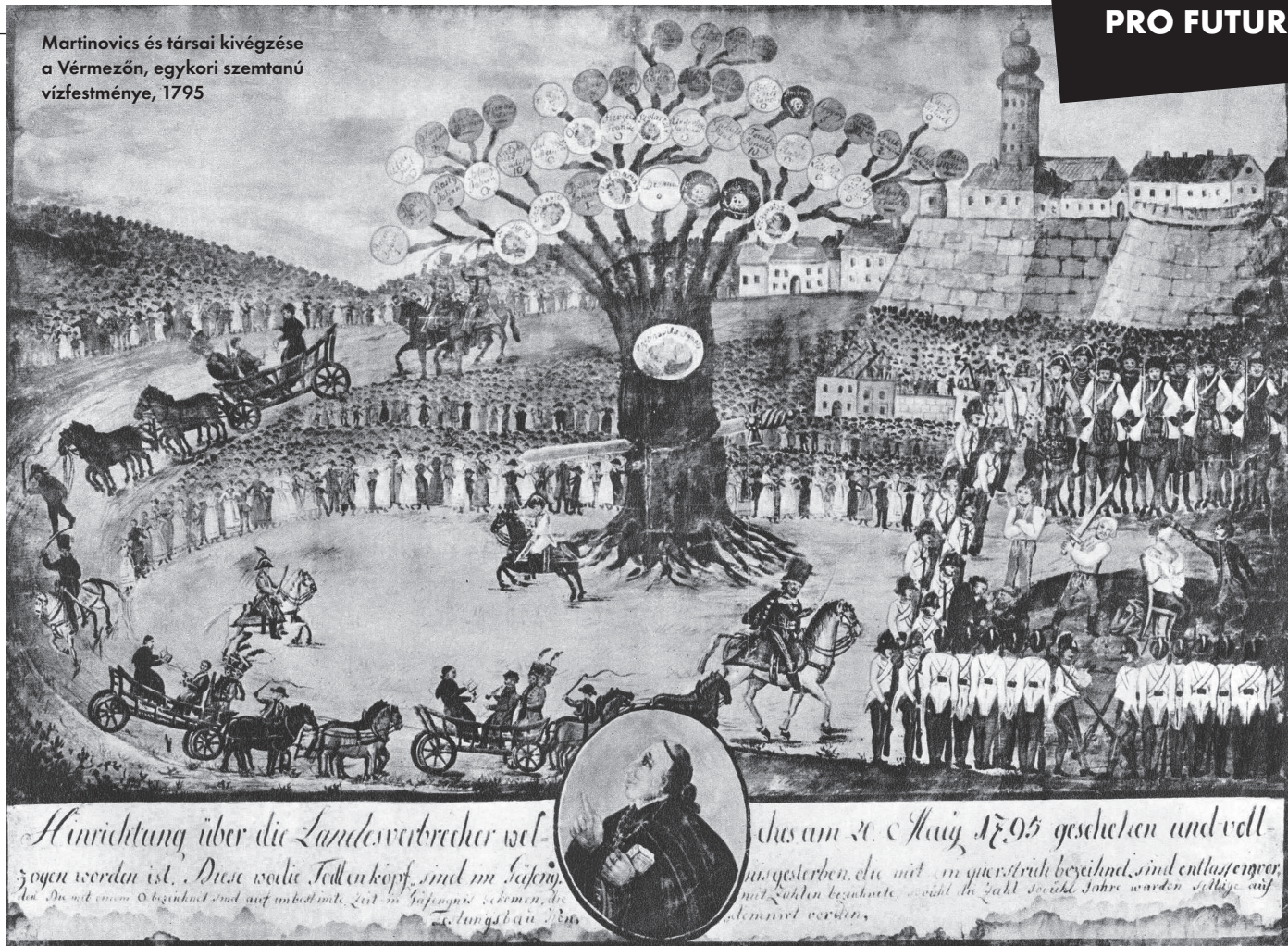
A feltáromunkát Benda Kálmán folytatta, aki az ötvenes években három kötetben adta ki a *Magyar jakobinusok* iratait. Találón írja erről a kutatásokat újabb források feltárásával kiegészítő Denis Silagi (Szilágyi Dénes) Münchenben megjelent munkájában: „In der umfangreichen Einleitung zum I. Band dieser Publikation bemüht sich Benda darum, die Kluft zwischen dem Zeugnis der Quellen und dem Programm einer 'parteiischen' Geschichtsschreibung [...] mit einer geistvollen Konstruktion zu überbrücken.” Pedig a Magyarországon iskolázott, de a szovjet hódoltság időszakában külföldre menekült szerző is a „haladás-reakció” ellentétpárjában gondolkodott. Az előbbi törekvéseket mutatta ki II. József és II. Lipót politikájában, szemben az előjogaikhoz ragaszkodó magyar rendekkel. Ennek megfelelően tárgyalta

Martinovics ügynöki munkáját, aki II. Lipót elképzeléseinek megfelelően végezte tevékenységét. Benda az 1980-as „akadémiai” Magyarország-történet *A magyar jakobinus mozgalom 1792–1795* című fejezetében – jegyzetben hivatkozva a szerzőre – helyenként szó szerinti fordításban tette magáévá Silagi gondolatmenetét. 2004-ben megjelent kötetében e kérdéskörre visszatekintve így írt: „Martinovics forradalmi iratait elemezve – mondja Szilágyi – II. Lipót elképzeléseivel találkozunk, ezek adják a 'jakobinus' elgondolások gerincét. Végső fokon tehát a magyar jakobinus mozgalom nem más, mint a II. Lipót által javított jozefinizmus illegitimitásba szorult változata.” Ezzel azonban Benda nem mindenben értett egyet, mert hozzátette: „az elégedetlenség 1793–1794 fordulóján az ország különböző részein nagyjából azonos módon és tartalommal jelentkezett, hogy ezek a ('forradalmi') jelenségek a kormányzatot egyre jobban aggasztották, ezt az adatok egybehangzóan tanúsítják.” Lehet, hogy ez így volt, de az udvart ennél jobban „aggaszthatták” a francia hadszíntéren elmaradó sikerek. És a konvent által ígért támogatás más országok forradalmáinak, amelyre a francia seregek közeledtével számítani kellett. Benda a Kazinczyval (és Szirmayval) kezdődő hagyománynak megfelelően emelte ki Hajnóczy szerepét, „akinek 1790-es, sőt azt megelőző tevékenysége országosan is nevet szerzett, és akinek egyre radikálisabb társadalmi és politikai nézeteire, valamint az egész országra kiterjedő baráti kapcsolataira egyaránt számos adat áll rendelkezésre”. Látni fogjuk, hogy ebben éppen a radikalizálódásra nincsenek adatok. Indokolt tehát ismételtel idézni Benda véleményét, hogy „magyar jakobinusoknak szoktuk őket (Martinovicsot és társait) nevezni. Ebben hangsúlyos mind a két szó. Mert francia értelemben nem voltak jakobinusok.” A nyolcvanas években kibontakozó – röpiratokban és újságokban – megjelent nézetek, vélemények és politikai változtatásokra vonatkozó javaslatok XVI. Lajos kivégzéséig számos olyan elemet tartalmaznak, amelyeket 1792 után radikálisnak, illetve „veszedelmesnek” lehetett – a fennálló rend szempontjából – minősíteni.

Benda Kálmán felfogásának megfelelően dolgozta fel a történetet Barta János *Hét kopor-*

Martinovics és társai kivégzése a Vérmezőn, egykori szemtanú vízfestménye, 1795

só című könyvében az ifjúságnak szóló – rendkívül - olvasmányos formában. II. Lipót halála után, magyarázta, Martinovics megértette a magyar társadalom gondjait, s ezek megoldására szervezte „mozgalmát,” amelynek szellemét Hajnóczy határozta meg. Később Elek Judit tévéfilmjében a „titkosságra” került a hangsúly, ügyesen rájátszva a hetvenes-nyolcvanas éveket izgató nyilvánossághiányra és a működő besúgórendszerre, annak történelmi előzményét mutatva be. A film alapjául szolgáló szövegeket – többször kifejtetett meggyőződésének megfelelően – Benda Kálmán rendezte sajtó alá. Újabban Miskolczy Ambrus nagyszabású Kazinczy-elemzésének I. kötetében gazdagította új szempontokkal a Martinovics-, illetve Hajnóczy-legendát. Ezek közül legérdekesebb az, amit a titkos társasági kultúráról és a kor gondolkodásában a „titok” misztikus szerepéről írt. Széles összefüggésekbe helyezett, filozófiailag és nyelvészetiileg is megalapozott elemzésében keresi a republikanizmus és a demokratizmus jelenlétét. Miskolczy (közel sem egyedül a kor kutatói közül) a szabadkőművesek fennkölt nyilatkozataiból kiindulva jutott el a Martinovics-legendához, amelynek új és a korábbiaknál életképebb értelmezést adott. A szabadkőművesség szerepének túlhangsúlyozásával valószínűsíti azt a Bendától származó feltételezést, miszerint Hajnóczy körül már 1794 májusa – Martinovics Pestre érkezése előtt – kialakult egy „szabályok nélküli”, informális titkos társaság, amelynek Martinovics

adott kátéival határozott célt. Ettől vált ez a magántársaság „összeesküvéssé”, „mozgalmá.” Miskolczy számba veszi Martinovics „apát” – később tárgyalt – bűneit, de akárcsak Barta János, ő is figyelemre méltó műveknek tartja a II. Lipót halála után írott munkáit, köztük a kátékat. Később látni fogjuk a budai és a pesti szabadkőművesség 1793/94-re elmélyült válságát, amely Hajnóczyt és másokat visszariasztott az új – a régít magába gyűjteni akaró – szabadkőműves szervezettől. Kivonva magát a páholyok „hivatalos” munkájából, új – elsősorban tudományos és művelődésügyi – tartalmakkal igyekezett megtölteni régebbi ismerőseivel és barátaiával (köztük több egykori szabadkőművessel) folytatott levelezését. Nem elképzelhetetlen, hogy e Kovachich Márton György segítségével, illetve közös történelmi forrásgyűjtő terveikben való közreműködése miatt kialakított levelezőkörből néhány év szervezőmunkájával reformátor társaság alakulhatott volna, ehhez azonban 1794 tavaszán nem volt sem kellő idő, sem kellő ok. (Nincs is rá komoly jel.) Ráadásul azért sem, mert a csatlakozók politikai felfogásukat tekintve egymástól távol álló személyek, akiket csak a közös, tudományos cél hozott össze. Azt például tudjuk, hogy Kovachich nem tartotta szükségesnek a magyar nyelvművelő mozgalmat, de kérdés vajon mit gondolhatott a nemzeti színház létesítésére szervezett adakozásról? És Hajnóczy? Kész volt-e arra, amit Kazinczy várt tőle hogy levelezőkörének mozgósításával

segítsen országossá fejleszteni az adakozást; vagy ő sem tartotta a magyar színházat elsődlegesen fontosnak? (Ahogy például az önálló drámát is író Verseghy is?) Soha nem fogjuk ezeket megtudni. Hajnóczy rendszeresen találkozott néhány tisztviselőtársával és a pesti, egyetemi tanárokkal, csak éppen a társasági élethez nem nagyon álltak rendelkezésükre a szükséges feltételek – az anyagiaktól az összegyűléshez szükséges otthonig. Vidéken élő ismerőseivel elvétve találkozott, Kazinczyval is csak levélben érintkezett, hiteles adatunk csak két, jóval korábbi találkozásukról van.

1794 nyarán Martinovics és a többiek le tartóztatását titokban hajtották végre, s az újságoknak nem engedték meg, hogy a vádról és a perről írjanak. Mivel az ítélezésben részt vállalókat és a felmentetteket szigorú titoktartásra kötelezték, bátor vállalkozásnak nevezhető Berzeviczy Gergelynek a kivégzések után írott *Der Majestaetprocess in Ungarn* című – kéziratban maradt – műve. A később közgazdasági íróként híressé vált Berzeviczy kiindulási pontja, hogy a magyar közvélemény II. József rendszerének összeomlásával – 1790-ben – a zsarnokság végét és a Habsburg-ház trónfosztását várta. A helytartótanács fiatal tisztviselőjeként Budán és a szomszédos Pesten kapcsolatban állt több vádlottal, ekképp ritka véletlen lehetett, ha elkerülte a találkozást Martinovicsal. Éppen ezért érezte kötelességének, hogy a történetről – minden kockázat ellenére – egész Eu-

rópát felvilágosítsa. A kor gondolkodásának megfelelően használta a „szabadság” eszméjét, miközben a „törvény” és a „törvényesség” követelményére hivatkozott. Felháborítónak tartotta, hogy Bécs oly módon élt vissza a törvényes igazságszolgáltatással, ahogy arra az önkényuralmáról írta Orosz- és Törökországban sincs példa. Az az akkor általánosan elfogadott meggyőződés vezette tollát, hogy e jogtiprással a művelt – „felvilágosult” – világnak szembe kell fordulnia. Berzeviczy később sem mondott le arról, hogy Európát közös műveltségre épülő egységnek lássa, ezért ragaszkodott az „irodalom” (és a hivatal) latin- majd németnyelvűségéhez. Szűk körhöz eljutó munkájával azonban a felelőssé tett bécsi udvart is meg akarta győzni arról, hogy a kivégzésekkel mélyen megsértette törvénytisztelő polgárait, és sokáig vérző sebet ejtett.

A titoktartás szigorúságára jellemző, hogy Berzeviczy nem tudta, melyik napon tartóztatták le Bécsben a meg nem engedett levelezéssel és jakobinus eszmék terjesztésével vádolt katonákkal (Hebenstreit, Riedel és Billeck) egy időben Martinovicsot. Arról a társaságról, ahová járt, nem szólt. Kiemelte, hogy Laczkovics, Hajnóczy, Szentmarjay és Sigray le tartóztatása után a megyék azonnal tiltakoztak a magyar alkotmány megsértése miatt, hiszen előjogaik ellenére magyar nemeseket fogtak le és hurcoltak „idegen” országba. Olyanokat, akik felett csak *magyar bíróság* ítélezhet. Martinovics ügye viszont, vélte, a bécsi bíróságra tartozik részben ottani társai miatt, részben azért is, mert ott élt, ott kapott II. Lipót császártól nyugdíját. Noha valószínűleg tudott titkos kapcsolatairól és feltűnést kedvelő életformájáról, elismeréssel írt képességeiről, kiemelte jártasságát a görög, a latin és a „kiművelt nemzetek” (olasz, francia, angol és német) nyelvekben, s hangoztatta „tudományos” eredményeit. Ennyiben biztosan eltért más kortárs emlékezőktől, akik csak rosszat mondtak az „apátról”, noha pozitív példákat ő sem közölt, valószínűleg szóbeszédéből hallott a Martinovics-történetről.

Unokaöccse volt az ítélelhozatalban részt vevő Berzeviczy András alnádornak, akitől négy szemközt hallhatott egyet s mást az ügyről. Úgy tudta, hogy Martinovics magával hozta II. Lipót saját kezűleg írott levelét, amelyet a vizsgálóknak meg kellett *volna* – találni, de nincs a peranyagban. A vádlottak célját a gazdag klérus visszaszorításában, a mágnások befolyásának csökkentésében, a parasztok terheinek mérséklésében, a polgárok jogainak biztosításában és az országgyűlési viták nyilvánosságában jelölte meg. Ahogy (a könyvben) látni fogjuk, ezek két-három évvel korábban nyilvánosan megfogalmazott – II. Lipóttól sem idegen – követelések voltak. Ennek megfelelően hangsúlyozta Berzeviczy, hogy eredetileg a francia forradalom sem a király, hanem a hierarchia, a trón mögött

álló papok és mágnások ellen irányult. (Erről is olvashatott a korabeli magyar sajtóban.) Egyetértett a bírósággal, hogy elfogadhatatlan fordulatot vett az észre és a szabadságra hivatkozó forradalom – különböző körülmények és csoportok által kiváltott „fejlemények” miatt – a terror időszakában. De – érvelt – a per idejére már megszűntek Franciaországban a vérengzések, a Directorium hozzákezdett a nyugalom helyreállításához, ekképp a magyarországi fellépés nem volt már időszerű. Különben is, a „jakobinusokban” sem vérgőzös gyilkosokat kell látni, hanem a szabadság barátait, akiknél sokkal veszélyesebbek a Habsburg Birodalomban hatalomra törő jezsuiták. (Ahogy a kor kedvenc szólama gyakran hangoztatta.) A magyar közvéleményre jellemzően a folyamatban levő háború befejezésének kérdései nem foglalkoztatták.

Tévesen gondolja a bécsi udvar, érvelt, hogy növelheti a „királyság” erejét a könyvek és a színházak ellenőrzése, a művelődés korlátozása, az újságok és a „journalok” szigorú cenzúrázása, a kávéházi élet és az olvasókörök betiltása meg a protestánsok gyanúba fogása által. Másfelől megtámaszthatja azt „szent évek és körmenetek” szervezésével. Az „udvar” – írta – II. József és II. Lipót politikáját megtagadva Martinovics ürügyén a tudás és a műveltség ellen lépett fel. Elméleteket, tudományos tételeket és „nem tetsző” gondolatokat minősített felségsértésnek. Több vármegye közgyűlésére hivatkozva veszélyeztetettnek látta – és láttatta – a véleménynyilvánítás szabadságának alkotmányos jogát. Noha példát nem mondott, hozzátette, hogy a megye- és az országgyűlésekről már el is távolítottak mindenkit, aki nem vetette alá magát a központi akaratnak. Bécsben most „bigott” ostobák uralkodnak a „magyar gyarmat” megfélemlített alattvalóin. Bezzeg Angliában, érvelt, a hasonló ügyeket nem titkosan, hanem nyilvánosan és szabadon vezetett perekben tárgyalták. (Ahogy a könyvben részletesen olvasható.) Hivatkozott a bécsi, porosz követ 1794. szeptember 6-ai jelentésére, amely szerint a magyar törvények nagyon szigorúak ugyan, de öfelsege „engedve veleszületett érzelmeinek és érző szívének” mindenkinek meg fog kegyelmezni. Nem így történt. Elsőnek vette észre azt a jogi képtelenséget, hogy már a Martinovics elleni ítéletben elmarasztalták azokat, akiknek ügyét még le sem zárhatták.

A kor nagy ellentmondását abban látta, hogy a törvény állandósága biztonságot, védelmet ad; a változtatások viszont javulást – a kor szavával: boldogságot – ígérnek az egyesnek és a köznek, de magukban hordják a bizonytalanságot, az értékek elvesztésének veszélyét. Másokkal együtt arra is rájött, hogy a „királyi” hivatalokban nem sokat számít a nemesi cím. 1788 óta a helytartótanácsnál dolgozott, ahol – ahogy édesanyjának megírta – a

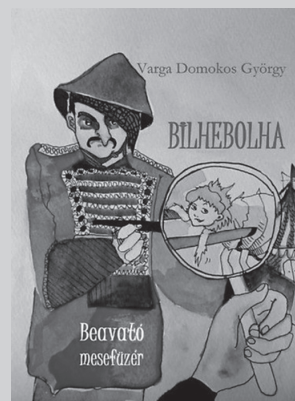
„tanácsosok, titkárok, fogalmazók között sok az ’idegen’ és a nem nemes”. A forradalom „elfajulása” őt is izgatta, szerette „volna, ha Lajost nem végzik ki, hanem – Thomas Paine javaslata szerint – Amerikába száműzik”. „Magam is ezt kívántam volna, de ha egyszer már másként történt, nem tudom belátni, hogy az egyesült hatalmaknak milyen kivihető bosszúterve lehetséges. Ferenc császár egy fontos, elveszített tartományát (Belgiumot) akarja visszahódítani”, állította megalapozottan. „Ha Franciaországban kegyetlenségek, igazságtalanságok történtek is, milyen jogon avatkozhat be egy idegen hatalom egy szabad független nemzet belső ügyébe? [...] Óriási lesz az ellenállás – s ez a vihar és üldözés közepette csak növekedhet. Ez a (francia) nép akarata, ez ellen nem lehet háborút, erőszakot alkalmazni.” Berzeviczy nézeteit azért is érdemes hosszabban idézni, mert felfogása közel állhatott a per több vádlottjához.

Az ítélet általánosságban mozgó indokolása nem lebbentette fel a titok fátylát, senki nem tudhatta, hogy a magyar igazságszolgáltatás különösen szigorú büntetései miatt is sújtottak le a kivégzettekre és a bebörtönözöttekre. Miért „kényszerítette” ezt ki az uralkodó (és a nádor). Ezzel üzenhették mindenkinek: vigyázz, te is így járhatasz! A célt elérték, de óvakodásra és gyanakvásra készítettek mindenkit, aki szellemi, tudományos és irodalmi tervekkel foglalkozott. Noha az európai viszonyok és benne a Habsburg Birodalom gondjai gyorsan változtak, az uralkodónak – és az udvarnak – a napóleoni háborúk alatt nem volt oka, hogy a jótékony feledésbe merülő ügyet ismét a figyelem előterébe állítsa. Berzeviczy után Szirmay Antal nyúlt a tiltott témához, amiről a Kazinczy-fejezetben részletesen szó lesz. Kéziratban maradt munkája 1889-ben Kazinczy kritikai megjegyzéseivel együtt került a nyilvánosság elé – Aigner Lajos gondos kiadásában. Amikor 1918-ban a Martinovics-kultusz szolgálatában a szabadkőművesek ismét kiadták, Szirmay álláspontját alárendelték Kazinczy indulatos kritikájának.

A szabadságharc után a megélhetési gondokkal küszködő Pulszky Ferenc 1851-ben németül írt (feledhető) regényt a magyar jakobinusokról. Tudott Martinovics ügynök múltjáról, talán ezért került a romantikus történet középpontjába Szolártsik (regénybeli nevén: Szolarcsek) Sándor. A történet a Sándor Lipót nádor által újra felfedezett „Nyúlzigeten” (Margitszigeten) kezdődik, ahol Szolarcsek egy menekült, francia fiatalasszonnyal találkozik. Ez a szál azért fontos, mert Pulszky, a negyvennyolcas események meghatározó szereplője, kulcskérdésnek tekintette, hogy miközben az európai hatalmak le akarták rombolni a párizsi eredményeket, „a mindennapi életben el kellett viselni(ök) a francia szellem túlsúlyát”. A regénybeli összeesküvés sikerének előfeltétele, hogy ki tudja szab-

BOTOND GYULA

A BÖLCS TERAPEUTA

Bilhebolha, akit csak szeretni lehet. De hogyan lehet egy vérszívó rovar, egy bolhát szeretni? Hát úgy, hogy a szeretet magából a kicsi lényből, Bilhebolhából árad. Mert Bilhebolha valójában csak formailag rovar és mese, de lényegét tekintve egyik sem.

Bilhebolha jólelkű tanító-mester. Bolha létére átlatok és emberek fülében szeret megbújni. Két kényszerű táplálkozás között beszélget, olvas a gondolatokban és a lelkekben, átérzi és érti az emberi világot és, persze, az állatit is, segít titkok feltárásában, nehézségek megoldásában. És mindenkiben a szépet és a jót találja meg. Bölcselkedik, nem is akárhogyan. Mindez sci-fi, fantasy irodalom is lehetne, de nem az, hanem emberközeli, meseszerű és szeretetteljes. Bizony, a Harry Potter és a South Park után is lehet még eredeti, szép mesét írni, de ehhez olyan jóindulat szükséges, mint amilyen *Varga Domokos György*ben lakozik.

Varga Domokos György írói jólelkősége korábbi meseköteteiben (*Cin-Cin. Igaz mese egy kisfiúról és az ő barátjáról; Fittyfirity – Igaz történet egy hajléktalarról és a csodálatos kutyájáról; Habocska; Egyetlen történet; Tévé a tanyán*) is megmutatkozik. Varga Domokos György meséiben nincsenek gonoszok. Vannak viszont bajos ügyek, konfliktusok, civódások, vívódások, fájdalmak és félelmek, akárcsak a mindennapi életünkben is. Varga Domokos György meséi nem harccal, vagy pusztítással szórakoztatnak, hanem kedvességgel, játékosággal, humorral.

Bilhebolha alcíme: *Beavató mesefüzér*: mindennapi bajaink szeretetteljes megoldásainak titkába avatnak be a mesék. És a megoldásoknak nemcsak a gyakorlatából, hanem az elveiből, vagyis az ideákból is hiányzik a szeretet. Bilhebolha, illetve Varga Domokos György ebbe a titokba avatja be olvasóit anélkül, hogy magát a titkot néven nevezné. Bilhebolha az összes történetet egy Dini Dani nevű fiúnak meséli el, Varga Domokos György mesekönyvei gyakori szereplőjének.

Ha Bilhebolhát mint metaforát megpróbáljuk visszafejteni valamiféle valóságos, emberi hivatásra, tevékenységre, akkor a lelki vezető, né tán terapeuta-„munkakörök” mertülnek fel. Fontos, hogy Bilhebolha nem varázsló, nem bír emberfeletti vagy természetfeletti képességekkel, nem tesz csodát. Csupa olyan dolgot tesz, amelyet egy bolha ugyan nem, de egy ember

meg tud tenni, ha akar. És éppen ez a mesefűzér lényege, hogy beavasson saját meglevő képességeink ismeretébe és használati módjába. E képességek közül pedig talán a másik ember érzelmeinek, vágyainak és gondolatainak érzékelése a legfontosabb, amelyet szakszóval, empátiának nevezünk. A történetekben nem Bilhebolha oldja meg a bajokat, hanem a szereplők, akik hétköznapi emberek, gyermekek. Bilhebolha csak segít és beavat, de a beavatás után rá már nem lesz szükség.

Itt az élete vége felé járó öreg, bölcs Mesterrel beszélget: „– Ugye, akkor most a békés halálra várakozik éppen? – Miért tenném? – Mert, hogy olyan szép. Mert az élet megkoronázása. Az élet beteljesedése. A mennyország. – Úgyis eljön. Mióta világ a világ, mindenkiért eljött. – Hát, ez az! – rázott ki rögtön a hideg. Aztán valami szöveget ütött a fejembe: – És mi van akkor, ha a szép halálnak elébe vág az erőszakos halál? Ha, mondjuk, kitörne a háború, s eltrafálna minket egy golyó vagy egy bomba? Vagy itt teremne egy rablógyilkos? Ez mindent borítana, nem? Akkor nincs korona, nincs beteljesülés, nincs mennyország. Fuccs az egész életünknek. – A Mester mélyen hallgatott. Először azt hittem, hogy most megfogtam, erre már nem tud mit mondani. De aztán észrevettem, hogy csak lázasan keresi a fonal végét: hol fogjon hozzá? Végül ennyit mondott: – Ha hiszed, ha nem, kicsi Bilhebolha: sorsunk a saját fejünkben dől el.”

Varga Domokos György könyve mindenkinek ajánlott olvasmány, aki szeretne gyermekének mesélni szép, beavató mesét.

❖ *(Varga Domokos György: Bilhebolha, mesefüzér; Hét Krajcár Kiadó, Budapest 2016.)*

dítani a Pesten őrzött francia foglyokat. Mert – írta Pulszky – „Forradalmat Magyarország egyedül soha nem kezdhet, ez csak akkor sikerülhet, ha egész Európa lángban áll.” A szervezésre alkalmatlan magyarok legfeljebb helyi vezetői lehetnek. Történetében a meg gondolatlan Szolarcseket nem is a lovagregénybe illő titkos összeesküvés, hanem egy besúgó juttatja börtönbe, majd vépadra. A főszereplő életünként megy a halálba, mert szerelme nem volt elég erős, hogy a (francia) hősnőt életben tartsa. A történetből hamar kiderül, hogy Szolarcseknek menekülni kellene a „titkos policziához” tartozó Martinovics elöl. A nyugtalan fiatalember mégis elmegy egy találkozóra, ahol bekötik a szemét, majd – szabaddkőműves szertartásra emlékeztetően – álarcban, Catilina álnéven Martinovics – Hajnóczy és Szentmarjay társaságában – felesketi, hogy legyen kész életét az „emberiségnek áldozni”. A hős ennek elég vitathatóan tett eleget: az „emberiség ügyéről” kevés szó esik. A regény legrokonszenvesebb szereplője a fiát – határozott beavatkozással – megmentő Reviczky grófnő és a „filozófiától” – azaz az „emberiség” ügyeinek ideológiai alapú rendezésétől – idegenkedő, a természettudomány „világosságával” foglalkozó Kovács doktor. Legellenszenvesebb Ilia a szerb besúgó és Németh János királyi főügyész, a magyar korrupció megtestesítője, aki csak a fiáért harcoló anyával nem bír. Pulszky beállításában nem Bécs és nem a nádor mozgatta a szálat, hanem a jogügyi igazgató mértéktelen pénzvágya. Németh azért emel – vagy éppen nem emel – vádat, hogy az érintetteket megszarolhassa. Az ironikus hangon szóló regény olvasmányosságát segíti, hogy hősei olyanok, amilyeneknek a német közvélemény a magyarokat elképzeleli: izgágák, naivak és a világ dolgaiban járatlanok. Pest vármegye alispánja hiába nagy hatalmú úr, pusztá végrehajtója a „fenti” – bécsi – akaratnak. Martinovics történetének bécsi szálát Pulszky – ahogy a szabadságharcos-forradalmár legenda képviselői általában – teljesen mellőzte. Regényében Pesten kerül sor Martinovics letartóztatására. Nyomban általánossá válik a félelem, mert mindenki tudja, „hogy a reakció kevés áldozattal meg nem elégszik”. Senki nem sejtette, hogy a hatalom „meddig akar terjeszkedni, mert gyaníták, hogy az önkénynek a törvény nem fog határt szabni”. Érdekes, hogy a sorukba beletörődők helyett – a regény szerint – Martinovics emel óvást az ítélet ellen. Pulszky regényének hősei lázadó álmodozók, fennkölt eszmék hívei, akik valóban alakítanak egy titkos társaságot, amelyről a hatalom megfigyelői tudomást szereznek. ❖

* Részlet a szerző *Vérmező* című, közelmúltban megjelent könyvéből (Kairosz Kiadó, 2016). A kötetben közölt jegyzeteket elhagytuk.

SIMON ERIKA

A SZAVAKON TÚL

Búcsú Kocsis Zoltántól

A szavakon túl zene van. *Kocsis Zoltán* élete és életműve azt sugallja: beszédes és egyben megfoghatatlan, gondolatokkal és érzésekkel teli muzsika.

Kocsis Zoltánnal hosszú évekkal ezelőtt vidéki otthonának szomszédságában, Zamárdiban találkoztam először. Pilinszky Jánosról beszélgettünk, kettejük barátságáról. Az interjú egyik fontos epizódja lett *Pilinszky és Bach* című könyvemnek. Évekkel később megszületett hosszú, könyvnyi beszélgetésünk életéről, munkájáról és világlátásáról. A címlapra ennyi került legfelül: *Zene Zene Zene*. Holott Kocsis nemcsak a zenéről szolt lényeglátó természetességgel, hanem ugyanolyan hévvel és erővel Széchenyiről és a magyarságról. Liszt és Bartók morális küldetéséről is.

Kocsis Zoltán bizonyára a kor egyik legnagyobb muzsikusa személyisége. Amit adott, az nélkülözhetetlen marad. De figyelmes szerénységgel befogadó is volt. A napokban tudtuk meg, hogy régi barátságuk gyümölcsként Kertész Lajos zongoraművész megküldte neki új, csaknem kilencvenéves korában készült Bartók-felvételeit. Kocsis Zoltán válasza a rengeteg koncert, próba és utazás ellenére hamar megérkezett. Megírta, hogy a lemezt nem kocsiban hallgatta meg, hanem otthon egymás után háromszor is. „Sokat tanultam belőle, gyönyörűek a felvételek!” A dicséret rangját az érti, aki ismerte Kocsist: ő mindenkor őszinte volt, csak azt mondta ki, de azt tétovázás nélkül, amit igaznak gondolt. A legtöbbre törekedett. A tehetségünk szerinti legjobbnál kevesebbet erkölcselenségnek tartotta, ezért volt követelő és igényes muzsikusával szemben is. A zene igazát, a remekművek magasságát képviselte szavaival is, akár alkalmas volt ez, akár alkalmatlan.

Találkozhattam Kocsis Zoltánnal kertünk teraszán Zamárdiban, a siófoki könyvtárban rendezett könyvbemutatókon, a Művészetek Palotájában és a Klebelsberg Kultúrkúriában, Hidegkúton. Felejthetetlen percek voltak ezek. Legyen szabad emlékezésül egyik legutolsó beszélgetésünk részletét közzétennem. Folytattuk a régen megkezdett eszmecsereét Pilinszky Jánosról.

*

– Ön, harmincegy évvel fiatalabb Pilinszky-nél. Csodálatos, hogy mégis bizalmas barátok voltak.

– János beavatott legféltettebb titkaiba. Persze, ezek közül sok titok művei által nyilvánossá is vált, úgy, ahogy Goethe egész életét és a világhoz való viszonyát kiolvashatjuk a *Faust*-ból. Jánosnak azonban valóban voltak igazi titkai, ezeket nem a világ szeme elé szántuk, nem is beszélünk róluk. De valóban érdekes, hogy a köztünk levő nagy különbség ellenére tölem elfogadott tanácsokat.

– *Pilinszkyt sokan szerették és csodálták. Sok barátja volt-e?*

– Temetése után kezdtem összejönni olyan

emberekkel, akiket futólag már láttam a Hajós utcai lakásban. Voltak köztük Pilinszky számára is fontos barátok, s voltak rajongók és örült költönők, akik verseikről szerettek volna véleményt kicsikarni Jánosból. Nem akarta megbántani őket, de az igazat se tudta elhallgatni. Kinek-kinek hamar felismerte a lehetőségeit, közeledésükre adekvát módon reagált, azt mondhatom, hogy pedagógiai érzéke is kifinomultan működött.

– *Gondolom, Pilinszky János számára Bach valóban „a mélypont ünnepélye” volt. Rajta kívül milyen zenéket hallgatott még ilyen elmélyült vonzalommal?*

– Jancsi egy idő után bevált csatornáin eljutott oda, hogy jobban szereti Schubertet, mint Beethovent, s arra is rájött, hogy Schubertnek még a legjelentéktelenebb szösszenete, oda-vetett jegyzetlapja is többet ér, mint mondjuk egy másodrendű mesternek a főműve. Ezt a dolgot mindig az illető művekkel való szembesülés hitelesítheti igazán. Egyszer Richter-koncerten voltunk együtt, s Richter egy teljesen jelentéktelen Schubert-művet játszott – már nem emlékszem, hogy mit. Ha ma Schubert élne, s megkérdeznék tőle, hogy írta-e ilyen művet, talán azt mondaná, hogy nem emlékszik, azonban az a kicsi darab is az ő keze nyomát viselte magán. Nem szégyellem bevallani, hogy az ilyesféle felismeréseket Jancsinak köszönhetem.

(1975-ben a tours-i fesztivál idején az ifjú Kocsis Zoltánról írta Pilinszky: „Pár napja – a véletlen kegyelméből – valóban a zene jegyében élek. Kocsis Zoltán Richter meghívására már 23-án Párizsba érkezett, s baráti körben valóságos „zenei éjszakákat” töltöttünk együtt. Nem volt ez „házi koncert”, inkább „beszélgetés”. Játékában két elem ragadott meg leginkább: személytelen odaadása, s ugyanakkor személyiségének hallatlan ereje, fiatalos lendülete és homogenitása. Shelley és Petőfi lehetett ilyen!”)

– *Visszatérve Pilinszky Bach-élményéhez, van arra valami magyarázat, miért Bach zenéje volt számára a legfontosabb?*

– Nyilván azért, amit ő is mondott: Bach egy személyben volt szenvedő ember, kö-

nyörtelen diagnosztika és gyógyító orvos – melyik zeneszerző tudja még ezt teljesíteni? Kurtágot még régebben megkérdeztem, hogy kit tud bármikor hallgatni, s azt mondta: Bachot, Schubertet és Mozartot, ebben a sorrendben, mindegyiket bármikor, de a gyakoriságuk ilyen sorrendű. Azt hiszem, hogy én is. Ott van például Bartók, akit nem lehet mindig hallgatni. A boldog nyugalom hangvétele Bartók műveiből hiányzik, azonban Bachnál megtalálja ezt az ember és a másik kettőnél is. Érdekes, hogy a sokkal vitálisabb Mozart Kurtág értékrendjében hátrébb szorul, mint Schubert. Nem azért, mert Schubert divatos vagy divatosabb, hanem azért, mert a maga egyszerűségében elvont és jobban az emberi lélekhez szól, mint Mozart a maga cizelláltságával és artisztikumával, s pontosan ezek miatt viszonylagos bonyolultságával. Mozart nem egyszerű, hiába mondja nekem bárki is azt. Egyébként Bach után, azt hiszem, Jancsinál is Schubert jött, ő tökéletesen ráérzett.

– *Mennyire volt nyitott különböző zenei stílusokra?*

– Nyitott volt, abszolút nyitott. Brucknerre én irányítottam rá a figyelmét, de a régi kedvencei megmaradtak. Gondosan ügyelt arra, hogy amit magának felfedezett, az örök legyen – és bizony igen jókat fedezett fel, mert jó irányba vitte az ízlése. Nem hiszem, hogy volt neki ebben a tekintetben profi vezetője, mondjuk olyan profi vezetője, mint a teológiában Jelenits István. Zenehallgatások révén talált rá zenékre, kapott ajándékba lemezeket, de maga is vásárolt.

– *Az is különös, hogy Pilinszky Bachot ugyanúgy lelki vezetőnek tartotta, mint Kempis Tamást.*

– Persze, s azt is írta, hogy Bach nagyobb gondolkodó, mint Kant. Igen, csak erről nincs mit beszélni, mert ez tényleg olyan, mintha beszél valaki a kábítószeréről anélkül, hogy valaha kábítószerhez nyúlt volna, vagy fűtött, brüsszeli szobákban vitatkozna a cigánykérdésről anélkül, hogy valaha egy putri közelébe ment volna. Lényeg a megtapasztalás. Nekem is vannak ilyen élményeim, abszolút át tudom érezni, hogy bizonyos pillanatokban mennyire meghatározó a megtapasztalás, márpedig Jancsinak voltak ilyen bizonyos pillanatai. Ő például nemcsak mondta magáról, hogy időnként depressziós, hanem elég komolyan küzdött is ezzel a jelenséggel. Amikor az ember befordul a fal felé, s csak azt nézi, miközben semmi nem jut eszébe, a mélypont ünnepélyének is lehet nevezni, mint ahogyan ezt ő sokszor tette. Úgy vélem, hogy ez a depresszió mindenképpen egy szellemi terméketlenség következménye, amelyből ki kell húzza az embert valami, s őt Bach húzta ki. Lelki támaszáért Bach zenéjéhez bármikor lehet fordulni. ♣

INKEY ALÍZ

„Szép leány volt”

Emlékezés
Bara Margitra

(Kolozsvár 1928 – Budapest 2016)

„Margit volt a magyar színésznők között a legtitokzatosabb szépség – így jellemezte Bara Margitot Töröcsik Mari. – Képes volt a nők minden rétegét képviselni. Az úri Magyarország előkelő asszonyait éppúgy, mint a cselédlányt a *Bakaruhában*.”

Ezt a filmet, Bara Margit és Darvas Iván főszereplésével, legalább háromszor láttam. Nem tudtam betelni a film hangulatával, elvarázsolt és egyre jobban tetszett. Sok év múlva elővettem Hunyady Sándor novelláját. Kíváncsi voltam, hogy ő milyenek írta le Jakab Vilmát, a cselédlányt. Idézek a könyvből.

„Igazán szép leány volt. Gesztenyeszín hajú, szürke szemű. És mintha szűk lett volna teli arcán a gyöngéd sárgásbarna bőr, feszült az orra, az ajka, az álla. Szinte azt éreztem, hogy a szemét is nehezen tudná lehunyni,

olyan rugalmas ellenálló kis izmok feszülnek mindenütt, friss bőre alatt. Megfogtam a karját. Hová méccé?”

Elképedve olvastam, hogy mennyire illik a leírás Bara Margitra. Magam elé raktam édesapám fotóit a filmből, s néztem Jakab Vilmát.

Eredetileg Kovács András filmrendező találta rá a novellára. Odaadta kollégájának, Fehér Imrének, és segítette a film létrejöttében. Így Imre elkészíthette a 20. század egyik legszebb magyar filmjét.

Ritkán említik meg Badal Jánost, a film operatőrét, pedig illene, hiszen a képi világát ő álmodta meg. Bara Margit első filmjének, a Ranódy László rendezte *Szakadéknak* is édesapám volt a fotója. Ő készítette az első fotós filmplakátot, amely nagy tetszést aratott.

Azután jött a *Bakaruhában* és néhány évvel később a *Szegény gazdagok*. Így apámnak

lehetősége volt gyönyörű Bara-portrék készítésére.

Én a *Pacsirta* című filmben forgattam vele először. Elegáns volt, kedves, halk szavú, aki személyes varázsával másokból is kiváltotta a tiszteletet. Azután néhány évre vízipólós férjével, Gyarmathy Dezsővel és kislányával külföldre távozott.

Amikor 1998-ban Balázs Béla-díjat kaptam, s nagy kiállításra készültem a Duna Galériában, Bara Margitot is megkerestem, mert úgy éreztem, megtisztelő lenne, ha kitehenném a fotóját. A kertjükben fotóztam le, majd leültünk egy kicsit beszélgetni. Akkor mesélte el a következő történetet.

– Amikor Erdélyből átjöttem, nagyon sok emberrel kellett egyszerre megismerkednem. Egy alkalommal elmondták, hogy a vetítésre Szóts István is eljön. Nagyon megörültem, hogy személyesen is megismerhetem az *Emberek a havason* rendezőjét. Azután sokáig nem találkoztunk, majd egy nagy társaság közepén megint bemutatkoztam neki. Pár hét múlva a filmgyár udvarán kollégákkal beszélgettünk, amikor feltűnt Szóts István. Hogy megelőzze az esetleges harmadik bemutatkozásomat, gyorsan a következőket mondta:

– Margitka, ha legközelebb találkozik egy férfivel, akit nem ismer, az én vagyok. ♦♦

Jelenetek a *Bakaruhában* című filmből
Darvas Ivánnal Fotó: Inkey Tibor

GELESZ ANDREA

GYÓGYÍTÓ HANGOK

A Művészetek Palotájától Párkányig

(Lovász Irén és a Groove & Voice Trio koncertjei)

Spirituális utazásra hív Lovász Irén, Mizsei Zoltán és Horváth Kornél *Hangtájkép* című lemezének hanganyagát bemutató koncertje. 2006-ban indított az énekesnő *Gyógyító hangok* címmel egy lemezsorozatot, amelynek legismertebb részei az *Égi hang* és a *Belső hang*, míg a *Hangtájkép* az utóbbi újragondolása.

Már az előadás első percei arra ösztönöznek, hogy az ember becsukja a szemét, hátradőljön a székén, átadja magát egy meditatív élménynek, s elinduljon a négy fő elemet, a földet, a vizet, a tüzet és a levegőt megidéző úton. Kifelé a természetbe, s befelé önmagunkba. Mindegy, hogy a néző a Művészetek Palotájában ül, vagy a párkányi kultúrházban, az előadás hatása ugyanaz. A MŰPA technikai felszereltségével nem lehet versenyezni, míg a párkányi koncertnek az Esztergomi Bazilika és a Mária Valéria híd közelsége ad szimbolikus jelentéstöbbletet. A budapesti koncertet már az év elején, februárban hallhattuk, míg a határon túli előadás időpontja november 13-a, a magyar nyelv napja volt, nem véletlenül.

A Weöres Sándor megzenésített versével induló koncert hangok, ízek, színek és illatok felidézésével varázsolja el érzéseinket. A négy őselem fokozatosan kibomló, archaikus népdalokban jelenik meg. Egy-egy dallamrészlet, variáció hol a hangszeres kíséretben, hol az énekekben hallható, aztán a csodálatos, tiszta énekhangban egyszer csak megszólal a dallam a maga teljességében. Aki hallotta az így megszülető *Szivárvány havasán* kezdetű népdalt, sokáig nem felejteli el az élményt. A bravúros impro-

A trió lemezének borítója

vizációkban elrejtett magyar népdalrészletek más népek zenéjének jellegzetességeivel keverednek harmonikus egységet alkotva. A különböző tájak hangjaival megszólaló világzenében fellelhetők ősi, törzsi elemek, keleti motívumok és gregorián dallamok is. Minél többször hallgatjuk, annál több forrást fedezünk fel. A három művész egyszerre rezdül, teret engedve egymás virtuozitásának. A szakma és a közönség elismerését bizonyítja, hogy évek óta képviselik kultúránkat a magyar népzene és a világzene élvonalában. Számos hazai és nemzetközi díj birtokosai. Horváth Kornél a londoni Rhythm magazin legjobb ütőhangszeres jelöltje az idei évben. Az előadóművészek sokoldalúságát bizonyítja a színpadon látható sok, különleges hangszer. Horváth Kornél mesterien bánik a következő hangszerekkel: wadedrum, pandeiro, doumbek, udu és altfuvola. Mizsei Zoltán szintetizátoron játszva ad az archaikus zenének modern jellegzet, énekével pedig Lovász Irén méltó partnere.

Ebben a zenében minden egymásra épül. Üzenete van a hangoknak, a színeknek és a mozdulatoknak. Végigmegyünk az emberi lét főbb szakaszain a születéstől a halálig, megéljük férfi–női szerepeinket, gyermeki és szülői érzéseinket, szerelmünket és bánatunkat. Az archaikus népdalok képei, szimbólumai lelkünk tudattalan tartalmait szölik meg, s gyógyító hatásuk van. A panteisztikus szemléletet tükröző felfogás szerint az emberi lélek minden alkotóelemben megtalálható. A halál elfogadása része a kerek egésznek. A „fűjnek a fellegek” kezdetű népdal a természet és az emberi sors párhuzamának gyönyörű

Koncert a Művészetek Palotájában

megfogalmazása, meghajlás a természetfölötti hatalom akarata előtt. Az altfuvola bevezetése titokzatos, légi hangulatot áraszt. A mennyország kapuját megidéző népdalt követő gregorián dallamok pedig a hit megtartó erejét sugározzák.

Az ötödik elem a világ tengelye. Egy mantrát hallunk itt, amely meggyőz minket arról, hogy a világban valahol mégis egyensúly és rend van „Gyökereim erősen, gyökereim biztosan tartanak a szélben” – éneklir Lovász Irén, s tudja, hogy az énekek és a szavaknak teremtő erejük van. Lovász Irén művészi pályája mellett egyetemi docens, tudományos munkáiban néprajztudománnyal, antropológiával, kommunikációelmélettel és művészetterápiával is foglalkozik. Munkáinak elolvasása segít megfejteni a kódot, amely közelebb visz művészi előadásainak értelmezéséhez. *Szagrális kommunikáció* című monográfiája sokat elárul az ősök szavait és tudását közvetítő előadóművész szerepéről is. A könyvben megfogalmazott gondolat, miszerint a különböző művészeti ágak, irodalom és zene gyökere közös, a koncertnek is üzenete. Weöres Sándor két verse ad keretet az előadásnak. Az *Ének a háttartalanról* című zene és költészet, képei pedig az ember és a természet elválaszthatatlanságát jelzik. Művész és transzcendens kapcsolatáról Lovász Irén templomi koncertjei árulnak el legtöbbet.

Lovász Irén és művésztársai tudják, hogy létezik népek és kultúrák feletti kommunikáció, s hogy ennek legjobb eszköze a zene. A Művészetek Palotájában és a párkányi koncerten ráadásul megszólalt virágének, moldvai csángó népdal és hullámzó, gyönyörű, katalán zene, s ezzel kívántak jó éjszakát a nézőknek. Lovász Irén épp olyan magától értődő természetességgel tudja előadni a török virágéneket a MŰPA vagy a párkányi kultúrház színpadán, mint a lapp joikut a Kínai Nagy Falon állva, amikor kínai zenetanárokat tanított magyar népdalokra és a Kodály-módszerre. A népzene segítségével szabadon képes szárnyalni, mint a madár. A legkülönbözőbb kultúrák és korok között ível zenéjével és hangjával határtalanul, de a saját mantrájának szavait idézve: mindig a gyökerektől indul, amelyek „erősen és biztosan tartanak a szélben”. És minden nagy ívű, zenei kaland és utazás után hazatalál „vissza le a földre”. Ehhez remek útítársakra talált két kiváló zenésztársában. ♡

SZAKOLCZAY LAJOS

TERMÉSZETKOZMOSZ VILÁGKOZMOSZ

Gadányi Jenő művészetéről*

Gadányi Jenő nemcsak kitűnő képzőművész (festő, grafikus) volt, hanem a szakmáját benső tüzzel átélő gondolkodó is. Naplójában írja: „Az absztrakt művészet minden tradícióval ellentétben áll. Nem tűr semmit a tanulságaiból. – Újrakezdés! anélkül, hogy tagadná a múlt művészeti jelentőségét. Az absztrakt művészet emberi, mert szellemivé teszi a művészetet. Igazi művészet, mert nem reprodukál, hanem alkot – tehát konstruktív. Az absztrakt művészet valóság, mert az ember teremtménye. Ha ezt tagadjuk, akkor meg kell tagadni a gőzmozdonyt, autót, repülőgépet és minden technikai művet.”

Absztrakt művész volt? Absztrakt is, hiszen nem egy grafikáján és festményén (*Térkompozíció* – 1950; *Fekete árnyak* – 1949; *Ritmikus táj* – 1948, illetve *Csendélet* – 1947; *Robbanó színek* – 1940; *Erők és irányok* – 1932) észlelni a nonfiguratív ábrázolásmódban is jelen levő dinamikát. A figuránélküliség – később lesz róla szó – csaknem a szakrális körökben landol.

Figurális művész volt? Figurális is, hiszen a korán elsajátított – bravúrral öntörvényűvé tett – példás alakrajz a természet- és tájkompozícióiban valósággal dominál. Ha a korai akvarelljét-tusrajzát, a *Magyar fahut* (1926) vesszük, amelyet 1927-ben olajban is megfestett (csak cíamazonosság, ám más ábrázolat), vagy az *Aszszonyok a kukoricásban* (1950, olaj) két balladai figuráját, avagy a gobelintervnek is kiváló *Táj lovakkal* című vázlatnak is teljes kartont (1959, tempera), könnyen meggyőződhetünk a realitásban rejlő, anyagszerűségében is látomásként értékelhető (rajz) tudás erejéről.

A *Tönk és levél* (1930, vászon, olaj) és a *Táj I.* (1930, papír, pasztell) absztrahált természetélménye, amely Gadányinál egy kissé mindig a *paradicsomi kert* (Biblia) sajátjává hasonított káprázatára utal vissza, ugyanannak a formaélményen belül zajló *izzásnak* a része, mint a két bravúros, korai arcképe. Jóllehet ez utóbbi két olajkép szerkezete elütő – az *Önarckép, üvegpalackkal* (1930) bonyolultabb, az 1931-es *Önarckép* egyszerűbb –, mindkettőn megjelenik fontos lélektani elemként a maszk. Az elsőt a bohóc *harlekini* fehérsége sugároz fényt, a fizimiskát megbontván egészen a metszett vizesüvegig nyújtózva. A másodikikon az *ovális barna* maga lesz a maszk – a valódi és a látott-képzelt léleklálat között egyen-

súlyozva. (Ugyanez a *fehér jelmez* emeli ki az újságpapírra pasztellel rajzolt 1950-es *Éva köt* figurájának átszellemült arcát, a fehérséget, mint fényt átsugározva a mozgó ujjakra.)

Ahogy a festő a virgonc eset félíg-meddig groteszk bájától (*Testvérek*, 1935, vászon, olaj) eljut az önkínzó, léleklálatában az ötvenes évek politikai dresszúráját is magában foglaló, színvilágában és tematikájában a drámához illő keménységig, úgy válik művészte jelképpé. A Gonosz – nevezzük így a hatalmi mámort – elleni protestálássá. Íme, négy 1950-ben született olajkép, amelyeken szimbólumként (igaz, bújtatott szimbólumként) is erős korbácsütéssel világosodik meg előttünk a szocialista korszak megannyi gyalázata.

A szenvedő önarcképnek sem utolsó *Látнок* (*Gondolkodó*) kilép a földi világból. A csuklyaszerű öltözetet nézve valaminő szentre is gondolhatnánk, amelyet csak megerősít a fejét körülölelő, meg-megszakadó sárga glória, ám az idealizálnak látszó helyzet valójában filozofikuságában benső tükörkép. A festő egyidejűleg lát, s láttatni akarja magát. És úgy vonul magába, hogy az általa álmodott *ítélkező* arc (profilból tán megsokszorozva) egyszerre lesz saját gondolati súlyának kivetítője és – talán ez a fontosabb? – a rá nehezedő társadalmi nyomorúság bírálója is. Hogy esőndes ez a „forradalom” – a művész nem kardot forgat, hanem ecsettel dolgozik –, arra a folt-test vágásait belső sebbé emelő, lehajtott fejű Megváltó a példa (*Krisztus – Így imádkozom én*).

Látható, hogy az absztrakt jogáért imádkozó Gadányi festészetében és grafikai munkásságában a figurális, az alakrajz minő fontos szerepet játszik. Pedig még a *Vaszary Kolos hercegprímás* portréját (1930, karton, olaj), a *Férfiaktól lóval vízparton* (1953, vászon, olaj) és kiváltképp egyik lehangsúlyosabb grafikáját, a *Fekvő nőt* (1952, papír, pasztell) nem is említettem. Amikor a sokak (főképpen a politika) szemében tüske nonfiguratív ábrázolás létéért harcol, nem azért teszi, hogy megtagadja a hagyományos alakrajzhoz való vonzalmát, hanem azért, mert úgy véli: elsőbb a szabadság, a művészt még a (legkegyetlenebb) hatalomnak sem lehet güzsba kötnie.

Küzdelme kezdettől fogva önfelszabadítás. Amikor azt írja – szintén a Naplóból idézek –, hogy „nem ismerem el mást, csak a kvalitás jelen-

tőségét”, a *korszerű ábrázolás* mellett tesz hitet. Dinamikus önkifejezése sosem a megjelenítés módjaitól függ, sokkal inkább a szerkezetben megjelenő szellemi tartalomtól, amely a „szépet” és a „nem szépet” – mindegy, hogy milyen, csak legyen vivőereje – egyazon lendülettel és alázattal, ugyanazon világ két sarkának ábrázolja.

Gadányi, noha legszívesebben csendes magánya székén trónol, jól érzi magát az emberek között. Az efféle vonzódását arcképei, aktjai és több alakot (ember- és állatalakot) felvonultató kompozíciói mindennél jobban tanúsítják. Ám hogy *újraszülje* magát, a modern létérzést nem a technikai forradalom (gépek) ígézetében lelte meg, hanem az általa *kozmiussá* növelt természetben. Csaknem a szakralitásig felnövő *énképe* – a bensőben zajló folyamatok és látomások megerősítőjeként – ezt az organikus lázalmot szinte *világkozmoszá* formálta. *Föld és ég*, mint az európai festészet legnagyobbjainál, együtt harangozik ebben a cseppet sem szűkös búrban.

Különösen *kertélményén* észlelni a bensőben izzó szabadság kivetülését. Lírai felhangokkal. Nem szükséges szentséges elemeket tartalmaznia a képeknek, mint az 1947-es *Kenyér és víz* (karton, olaj) című kompozíción látható, hiszen – csak találmra a festmények és grafikák közül – a *Ragyogó táj*, a *Dombos táj kukoricással* (mindkettő 1949, karton, olaj), a *Hullámok* (1951, karton, olaj), a *Zöldtáj háztetővel* (1954–1956, karton, olaj), illetve a *Monotópia V.* (1952, papír, festék, törlés), a *Kompozíció* (1953, karton, tus, kréta, karc), a *Formák, vonalak* (1951, papír, pasztell) és a *Tájkompozíció* (1959, karton, akvarell, tus) maga az *irgalom*.

Igaz, ez nem esztétikai kategória, de magában foglalja a százhusz évvel ezelőtt született Gadányi Jenő egész lényét. Világzemléletét, alázatosságát. Az életmű egészét. Saját poétikus közelítésével azt is, hogy ecsetje és írónja nyomán mint dalol a deszka, a vászon és a papír. „Forró fényben tündöklő formák / áradnak, alakulnak, változnak. / Zöldekben szikrázó sárgák / beleszédülnek mély, sötét térbe. / Vonaláramlások zengése / és rejtelmes értelme teljeseedik.”

*Elhangzott a Gadányi Jenő (1896–1960) pályáját bemutató konferencia kapcsán, a művész emlékkiállításának megnyitóján 2016. november 11-én, a Magyar Nemzeti Múzeum Esztergomi Vármúzeumban.

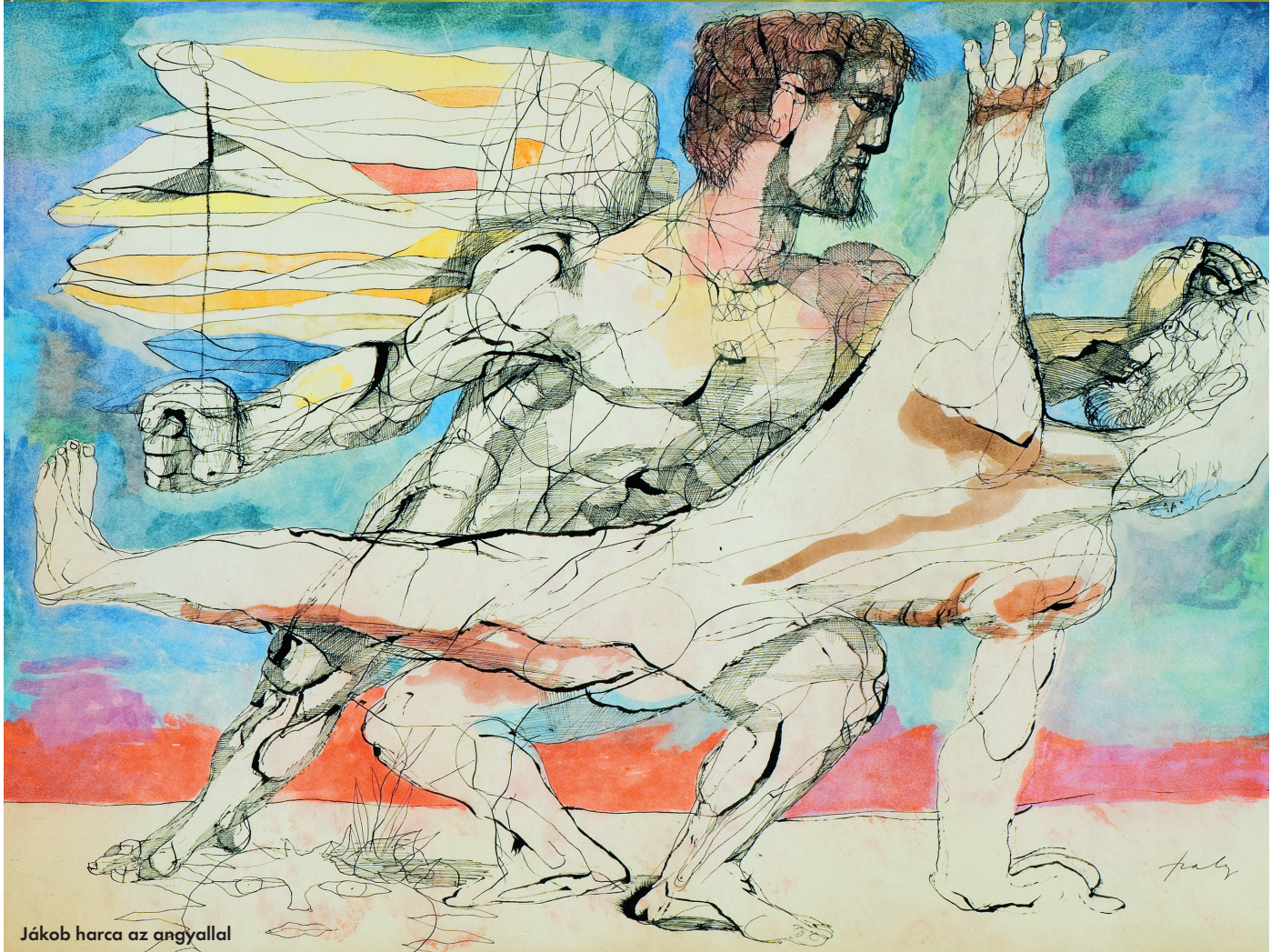

1. Zöld táj háztetővel
2. Kenyér és víz, 1942
3. Asszonyok a kukoricásban, 1950
4. Elvont kompozíció, 1959
5. Erők és irányok, 1932
6. Táj lovakkal, 1959
7. Tönk és levél, 1930
8. Robbanó színek, 1940
9. Tájkompozíció
10. Magyar falu, 1927
11. Önarckép

Kiűzetés

Jákos harca az angyallal

Szalay Lajos Bibliája

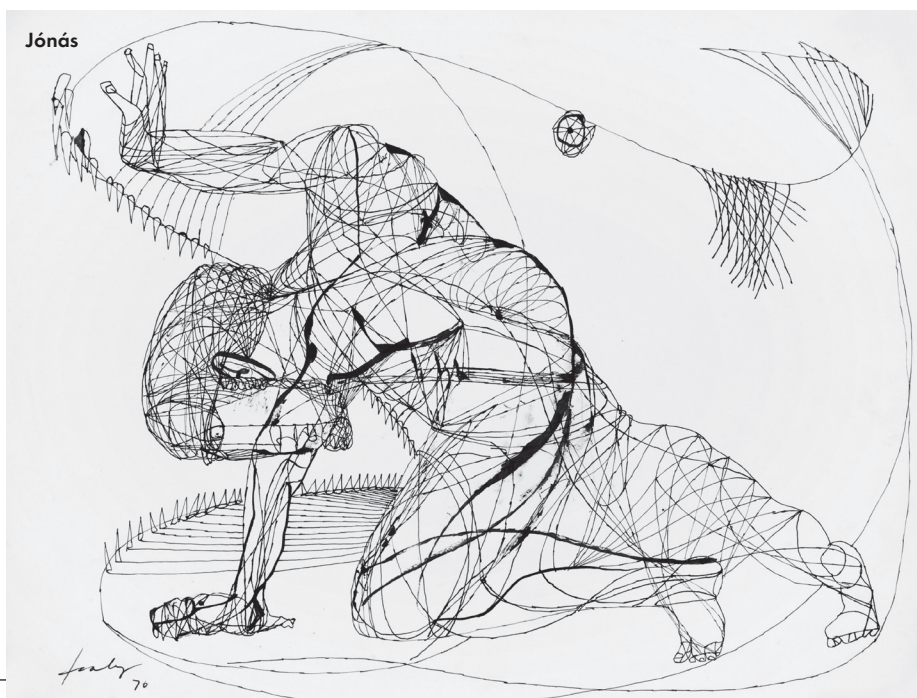

Az apokalipszis négy lovasa

A Debreceni Református Hittudományi Egyetemen együttműködve kiállításorozattal emlékezik a reformáció 500. évfordulójára a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány. A négy kiállítás olyan alkotásokat mutat be, amelyeket a Biblia ihletett, s amelyeknek segítségével az élet sorsfordító kérdéseivel szembesülünk. A sorozat első állomásaként nyílt 2016. november 26-án a debreceni MODEM-ben (Modern és Kortárs Művészeti Központban) a Szalay Lajos Bibliája című tárlat, amely a teremtés, a szövetség, a kegyelem, a kísértés és az ígélet témáját járja körül Szalay Lajos grafikáin keresztül.

Szalay Lajos (1909–1995) Kossuth-díjas, magyar grafikus, a 20. századi magyar rajzművészet megújítója. 1946-ban Párizsba utazott, s ezután több mint negyven évig külföldön – Argentínában és az Egyesült Államokban – élt és alkotott; csak 1988-ban tért végleg haza Magyarországra. Művészetét világszerte elismerik, a legenda szerint maga Pablo Picasso nyilatkozott így róla: „Ha két grafikus neve marad fenn az utókornak a huszadik századból, a másik én leszek, ha csak egy, az Szalay Lajos lesz.”

A Biblia örök és megkerülhetetlen inspiráció. Szalay alkotói munkásságának meghatározó forrása a Szentíráshoz fűződő viszonya és találkozása a transzcendenssel. A művész elsőként az 1960-as évek elején formálja alkotássá az Ó- és Újszövetséggel kapcsolatos élményeit.

Életműve csúcának a *Genesis* címmel 1973-ban kiadott rajzalbumát tartotta, amely százhuszonnégy rajzon keresztül járja végig az Ószövetség legfontosabb eseményeit. A képek azonban nem egyszerű bibliai illusztrációk: a szöveg és a rajzok eleinte szépen illeszkednek egymáshoz, de Szalay később fokozatosan kiemeli egyes elemeket, variálja a témát, majd szinte maivá válik az interpretáció. A művész a rajz műfajának sajátos gyorsaságán és frissességén, a témára azonnal reagáló képességén keresztül drámaivá tudta fokozni azokat a meghatározó pillanatokat, amelyek az egyes történetek tengelyét, esszenciáját adják. Rajzi elemekkel tette olvashatóvá történeteit: átélhetővé és élményé formálva azokat.

Az album születéséről így vall: „A bostoni, milliomos nő, Dorothy Wallace megrendelt egy harminc rajzból álló mappát vallásos témakörben. Megcsináltam a 30 rajzot, s ez az *idea aztán magától elkezdett tovább fejlődni*, s végül is az összes ünnepélyes jellegű rajzaimat belecaptam egy sajátos szemléletbe, fel-fűztem őket a *Biblia* madzagjára, mint a gyöngyöt, s ebből lett a *Genesis*. [...] Komolyan venni minden pillanatot, ez adja meg érzésem szerint a *vallásos és nem vallásos rajznak* egyaránt az *ünnepélyességét*. Hogy az ember valamiképpen mindig a végtelen előtt áll, a végső és személyes felelősségre vonásnak szörnyű és elkerülhetetlen állapotában van...”

Szalay Lajos alkotásainak motivációjaként gyakran emlegetik vallásos neveltetését: „Ifjúkoromban vallásos nevelést kaptam. Ezért a rajzaimban vallásos eszmék hatnak. A nyugtalanságomat próbálom kifejezni, s olyasmit keresek, ami nagyobb az embernél. Az én saját koncepcióm az, hogy az ember nem is létezik az Istenhez fűződő szigorú és fegyelmezett viszony nélkül.”

Hazánkban Szalay Lajos műveiből legnagyobb gyűjteménnyel a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány rendelkezik. Ebből a reformáció 500. évfordulójára válogatott rajzegyüttes átfogóan mutatja be Szalaynak az Ó- és Újtestamentum ihletésében, az általa kiválasztott történetek megtermékenyítő hatására keletkezett rajzait. E műegyüttes keletkezését tekintve átível az egész életművön, zömében rajzok, kisebb számban festmények és előfordulnak köztük rézkarc-hidegtű technikával készült, sokszorosított grafikai lapok is.

A kiállítás kurátora: Kosinsky Richárd, a Kovács Gábor Művészeti Alapítvány művészettörténésze. A tárlat 2017. február 19-éig látogatható.

A reformációra emlékezve a debreceni kiállítást további két vidéki és egy záró, budapesti tárlat követi – az utóbbi 2017 októberében nyílik a Várkert Bazár Testőrpalotájában, s tematikájában és szellemiségében összefoglalása és betetőzése lesz a korábbi három kiállításnak. ♦♦

TUSNÁDY LÁSZLÓ

„Minden gyógyulás csoda”

Egy szobor előtt mondja el hódolatát *Szigeti Lajos* költő az *Erővonalak* című kötetében: „kiég / minden fölösleg, salak, / s a nemes, tiszta megmarad.” Évezredek boldog üzenete ez számunkra meghasonlott korunkban. Bátorítás, mert a felszínen tobzódó értékvesztés minden nemes szándékra azt zakatolja, hogy fölösleges. Nem! Épp azért nem, mert a kor hamis erővonalai szinte már axiómává teszik az élet értékeinek a tagadását. Minél nagyobb ez a tagadás, annál inkább van szükségünk a szép és a jó erővonalaira.

A teremtés öröme, bánata: világzenéje szól hozzánk Szigeti Lajos válogatott verseiből. Az őselemek emberi testet öltenek, hiszen bennünk lakoznak. Így vagyunk mi „tűz-, víz-, föld-, levegőember” a többi elemmel elvegyülve. Az idő kapuja előttünk egykor kitérült, a Nap az időszeletek nyílászárója. Az idősíkok is a földi vándorút viszonylagosságát fejezik ki.

Eredeti látás jellemzi ennek az érzékeny költőnek a verseit. Olykor jelentéktelennek látszó mondatból indul ki, s váratlanul azt érezzük, hogy maga ez a billentyűérintés a mindenség fényorgonáját idézi. A tárgyak is hangszerekké válnak. Mi ez, ha nem világra eszmélés? A költő „Anyanyelv-hazám”-ról beszél. A természet ősi erejét, elpusztíthatatlanságát hirdeti. Gyakran nem tételesen, hanem azzal az ősi sejtelemmel, amely már a régi sámánénekekben jelen volt. Az anyag, az erő a maga élet nélküli társulásában szülte a mi létünket, annak a színpadát úgy, hogy e mindenséget mozgató folyamatban feldereng a rejtőzködő isteni titokzatos arca. A Teremtő legnagyobb temploma az, amit létrehozott. A többi titok és csend. Így tekint a költő halott öccse arcára. Itt, a sír előtt a létből kiesés fája. Van, amikor az elmúlás csak leheletnyi simogatás: „teljes napfogyatkozás / lesz majd könnyű szemfedő.”

Szigeti Lajos költői világával áll szilárd talajon ebben a létezésben, csillagok és galaktikák koszorúzza mindenségben. A nyelv erejének, rejtett szépségének a felszabadítása kelt különös örömet az emberben, akár „a tarlón markot szed a szél” hangulata költőzön belénk, akár a dermedés érzete, „hóba hűtött napsugár”.

A ciklusok a mindenség és a költő világát rögzítik, adják meg szép, áhított és tiszta rendjét. Olyan zeneiség tartja össze a verseket, amelyről nehéz eldönteni, hogy a szavakban szereplő hangok kapcsolódásának az ereje nagyobb-e, vagy azé a sejtelmes jelentése, amely épp elvontságával, mégis erős, képi hatásával magában az emberben ébreszti fel a szunnyadó dallamot – olyan zenét, amellyel sohasem találkozott volna ilyen sorok olvasása nélkül: „Kifeszített pókhálón hárfázó cseppek / adják a legtisztább hangzást: a csendet.”

A létűnt idő örök emléke „a kereszt jelével szegett / mindennapi kenyér”. A hit és a kenyér létünk és művelődésünk alapja. Ebből a létből hullott ki korán a költő öccse. A nyolcgyermekes dédanya sírja már másé: „A halhatatlanság az édesanyaké.”

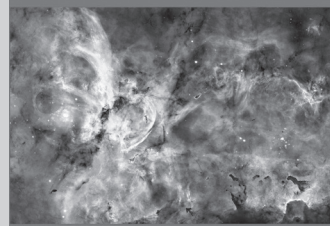
„A boldogság emberi jog” – hirdeti a költő, de hogy érzük el ezt, ha „kicsapódik levélen a fém”. A testvérműzsák együttes ereje adja meg reményünket arra, hogy képesek legyünk hinni a magasabb minőség győzelmében: „isteni költészet, / jó zene égbe emel.”

Világunk épp azért beteg, mert a gonosznak is megvan a maga küldetése. Megoldás a gyógyítás: „a művész: lélek orvosa, / és minden gyógyulás csoda.”

A vallomása szerint sorközökben rejtőzködő költő így válik nélkülözhetlenné: kincseket ad át nekünk. ♦♦

(Szigeti Lajos: *Erővonalak, válogatott versek 1977–2014*, Hungarovox Kiadó.)

SZIGETI LAJOS
ERŐVONALAK

Válogatott versek
1977–2014

G. KOMORÓCZY EMŐKE

„Kívül immár minden körön, kinyitogattam börtönöm”

„Szép volt, jó volt, kirándultunk egy kicsit,
Áldott légy, csönd, csillagfényben elcsitít”
(*A kirándulás végén*)

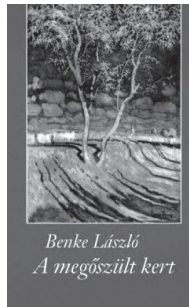
Benke László új kötete az egész életutat átfogó-áttekintő igényű számvetés, amely a személyes élménykörökön túl társadalmi érvényű, az életút különböző szakaszaira vonatkozó tanulságokat is rejt magában. Előző két kötetében (*Hová lett aranytrombitád?*, 2013 – *A szerelem erőterében*, 2014) is már ezeket az élményköröket közelítette; *A megöszült kert* mintegy trilógiaszerűen zárja le ezt a versfolyamot. Az Életet szerető, a nehézségek és a kudarcok közepette is mindenkor a Teljességért küzdő lírai én nyugalmat és békét keres újjáteremtett Édenkertjében, paradicsomi Évjája oldalán. Bízunk benne, hogy egykor még visszatalál hittel és reménnyel teli, ifjúkori önmagához. Éppen ezért lírája mindinkább meditatívva válik, kérdéseire választ Istennél keres. Bibliái szimbólumokkal érzékelteti, hogy az Élet alapkérdéseiről van itt szó: meg tud-e nyugodni az emberi szív a halál előtt, s miben keresi, látja, reméli élete folytatását?

A kötet élére egy tizenkét részes, család-történeti kompozíció kerül (*Szenvedéstörténetünk*) – benne a szerző végigpásztazza szüleinek életútját a gyökerektől a lombot hajtó, majd gyümölcsöt hozó fa lassú sorvadásáig; háttérben a történelem nagy fordulópontjával. Anyja–apja – két egyszerű, dolgozó, tiszta gondolkodású falusi ember – „muskátlis szerelme” 1936-ban virágzott ki, s nem is hervadt el ötvenegy éven át, apja haláláig. Özvegyen maradt édesanyja még húsz éven át melengette emlékét, ápolta muskátlijait. „Elégtek hitük és becsületes / szerelmük tiszta tüzeiben tiszta fehérre. / Egymásba olvadtak bennem. / Amíg csak élek, muskátlis álmuk a szívemben ég” – állít örök emléket önfeláldozó, hűséges kapcsolatuknak költő fiuk. Pedig életük – történelmi léptékekkel mérve – valódi szenvedéstörténet, Golgota-járás volt, a hozzájuk hasonló becsületes, egyszerű, falusi emberekével egyetemben.

Az apa, aki még Nagy-Magyarországon született 1910-ben, nagy történelmi sorsfordulónk közeledtén halt meg, épp június 16-án. Fia pedig a Hősök terén a reménykedő tömegben várta a „boldogabb jövendőt”. És mi lett azóta a várakozásból? Az álmokból? A szabadságból? Mint már annyiszor törté-

nelme során, most is irányt vesztett a nemzet. „Huszonöt év alatt nyolc miniszterelnököt emeltünk föl / és ettettünk a tenyerünkől. / Kölcsönökből, segélyekből éltünk – és még élünk!” Ki tudja, hogyan és miből és meddig?! Naponta kell szembenéznünk azzal, hogy „végünk van, végünk!” A zárókép egész népünk sorsára (is) vonatkozatható: „Szegény Apám és Anyám / Krisztus a kereszten / túl sokat szenvedett. / Amíg csak élek siratom őket és vérzek. De ők tiszta szívűen / mosolyognak ezen az egészen, / mióta valóban meglátták az Istent”. A sokat szenvedett örök Tiborcok mindig megbocsátanak, talán ezért nyerik el a mennyországot.

Az I. ciklus (*Vezérlő csillagunk vesztén*) az irányt vesztett nemzet jelenkori szakadéka zuhanásának krónikája, s a megújulás eleven forrásainak fel-felcsillantása. A lírai én (a maga számára) a természetben való megmerítkezést tartja a túlélés egyetlen lehetőségének: a napi, kerti munka, „a növények szerelme”, a virágok megöntözése tartják meg életben. Képzletben maga köré gyűjti népes családját: három fia és hét unokája – értük teszi, amit tennie kell. Ő, „az akarat gyermeke”, így szolgálja a jövőt. Apja–anyja, elvált feleségei, régebbi kötetiből már ismert szerelmei (Anna – Judit – Mariann – Van-Van) mind köréje gyűlnek, s itt van Éva is. Miközben konokul ássa a földet, meg-megszédül: „mélység és magasság / feketedik-kékül vörösből és gyászban”, s hirtelen úgy érzi, mint ha ősei kerjéből most lépne át a fénybe. Lelke

Benke László
A megöszült kert

kiszabadul kötelekeiből, és szinte boldogan gondol arra: „A múltó Időben / egyszer majd elválik, mit is kereshettem / s hogyan maradhatta leszúrva az ásó / kinn a fényes kertben. Ha majd a sötétség / elválik a fénytől égen és veremben” (*Ki a kertbe! Ásó a kertben*).

Akiben erős a társadalmi részvétel és a szenvedők iránti szolidaritás, az nem nézheti közömbösen a szegények szenvedéseit és a hajléktalanok nyomorgását. Tudja: az irgalmas Isten is az ő pártjukon áll, ezért esd hát az Úrhoz: „Veszítsd el, / Isten, / a bűnösöket, / a bünteleneken élőködöket, / de adj erőt / a szenvedőknek / balsorsuk túléléséhez. / Ments meg, Uram, minket!” (*Ima hajnali órán* – újsághír: 2016. január 1-jéig negyven ember fagyott meg Budapesten). Költőnk arcán megjelenik a tehetetlenség fájdalmas-ironikus mosolya: „út szélre sodorva / – nyolcvan százalékból egy! – / dehogyan vagyok goromba. / Nadon ÜDESZ fiukák / minden gondunk megoldják” (*Magyar demokrácia*).

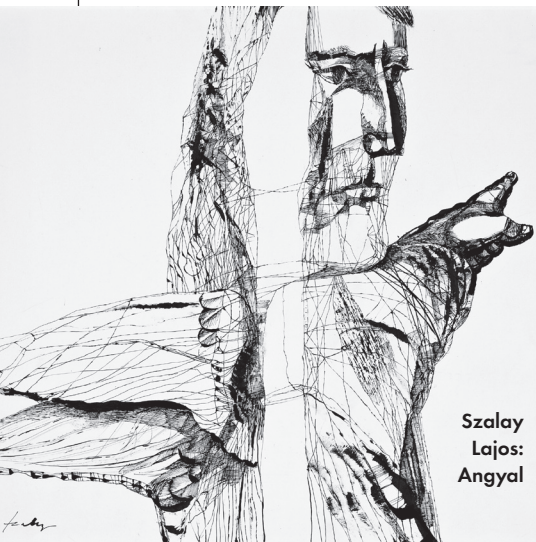
Benke László most is (mint előző kötetiben) döbbenetes körképet fest az ezredforduló magyar társadalmáról (*Virág a roncstársadalomra*). A sok-sok ezer, perifériára szorított roncember képtelen megbirkózni helyzetével – megroppantott önértéssel, tehetetlenül és segítség nélkül vergődik (munkanélküli, hajléktalan, alkoholba vagy kábítószerbe menekül). A roncstemetőben a sírokon is csak gaz, nem virág terem. Valamiképpen mindannyian a roncok alá temetődünk – szerelme, Éva is ennek áldozata. Azelőtt gumibottal, később vízágyúkkal fenyegették-oszlatták a lázadókat.

Benke László lírája az idők folyamán mindinkább elemelkedett a konkrét események síkjáról, s a transzcendenciával „barátságot kötve” egyre inkább látomásossá érlelődött. Csendes iróniával kezeli kedvese és a maga megoldhatatlan léthelyzetét: ebből a társadalmi kelepceből nincs szabadulás számukra sem. Félreszorítottan-kifosztottan is „bujkáló-vezérlő csillagát” keresi-figyeli: „Nem pénzre – / sugárzó fényre, életre várok én is; / éltető reményre, hitre vár / sok-sok szétvert család minden elárvult gyermeke. / Ragadd meg szívünket, gondviselő Isten / vezesd vissza családdodba anyát, apát és fiát / vezess el minket Betlehembe” (*A bujkáló csillaghoz*).

A II. ciklus *A szabadulás iránya* címet kap-

Szalay Lajos: Dávid és Betsabé

Szalay
Lajos:
Angyal

ja. Nem véletlenül építi be ide a szerző néhány korábbi /tév/utat felidéző versét (*Ádvent Bécsben, A fegyverkovács dilemmája, Vers-halál az úton, Hazánk, Magyarország* – Bornemissza Péter modorában). Érti most már: nemcsak ő maga és a kertje, hanem az egész ország is „őszi” hanyatlásban van. „Itt mindig volt, aki nyakunkra hágott: / Szabad vagy – mondta; most aztán élj velem! /.../ S lökött a mi urunk nyakunkba jármot. / Szenteltessék meg, mondta, a nép neve! / Mert mindig volt, aki Magyarországot / s nem a hatalmat osztotta sokféle.” S most is azt szeretné „sok magyar urunk”, ha húznának az igát, „csendesesen és önként”, lázadás nélkül megszokva az önkényt – ez hát népünk örök sorsa („betyár urai így nevelték” – írta már Ady a század elején). S aztán, ha beteljesedik végzetünk, „a cinikus idegenek /.../ azt mondják majd rólunk, csontejainkra köpve, / nem voltatok méltók a szent magyar földre” (*A cinikus idegenek igazsága*).

Folytatódik tehát „szenvedéstörténetünk” – mind személyes, mind össznézeti szinten. Ennek egyik, újabb epizódja a ránk szakadó migránshullám (*Az újabb népvándorlásra*; 1916, Nagypéntek). Ez az ijesztő áradat elsöpri Európát – „ez volna hát szép fajunk végromlása”? Az életüket fenyegető pénz és hatalom szorítójából menekülő tömegek kétségbeesetten „keresik túlélésüket, keresik menedéküket, keresik új hazájukat”. Vajon mikor és „hol kezdődött a Nyugat alkonya”? Költőnk válasza egyértelmű: „A család, a haza, a hit bomlásában.” Vagyis mi magunk vagyunk okai végromlásunknak. Vajon meg tudnánk-e védeni magunkat egy ránk özönlő, többmillió muszlim áradattal szemben? De „ha már magunkban sem bízhatunk, / kibem bízhatnánk, Jézus Krisztusom? / Jézus Krisztusom!” Csakis az Ő kegyelmében – mondhatnánk. De megérdemeljük-e az „ingyen kegyelmet”?

Kölcesey *Parainesis*ére hivatkozva vonja felelősségre a költő mindenkori kormányaink hatalom- és pénzéhes politikai elitjét, amelynek nem a nép „helyzetbe hozása” és a nyo-

mor felszámolása a fő gondja, hanem saját pozícióinak megerősítése és fenntartása. „Nem lehet demokráciát csinálni, / sem biztonságot, sem szabadságot, / sem jókedvet, sem bőséget / a néped ellen, a néped helyett. // A népet becsaphatod, / munkanélkülivé teheted, / megalázhatod, / elűzheted, / kirabolhatod, / rabságban tarthatod / addig, ameddig / vereségében / a reményről is lemond.” *A szégyentelenekhez* intézi korholó, szemrehányó szavait: „Arcotokon szégyentelen gög, / zsebetekben szégyentelen pénz, / s nem vág képen beneteket / sem az Isten, sem a koldus magyar nép”. Egyelőre nem.

Ferenc pápa szavait véli iránymutatónak a társadalom humanitárius problémáinak megoldásához (*A szabadulás iránya*): „Amikor a tőke bálványává válik, és ez vezérli az emberek döntéseit, amikor a pénz iránti mohó vágy uralkodik, az rombolja a társadalmat, /.../ rombolja a testvériséget, egymás ellen fordítja az embereket /.../ és veszélybe sodorja közös otthonunkat.” Ezért arra kéri a keresztény fiatalokat: „Vigyázzatok nagyon Föld Anyánkra!” – s Isten áldását kéri rájuk: „Védjen meg utatokon azáltal, hogy erőt ad nektek talpon maradni; ez az erő a Remény, amely nem okoz csalódást.”

A lírai én maga is – felbuzdulva eme biztató szavakon – önvizsgálatot tart: miben vétett? „Magamban kicsit jajgatok / sírok néhány csepp harmatot / hogy milyen is vagy, milyen is vagyok! / Én vagyok vagy te vagyok?” – s úgy érzi: megtisztulnak mindketten a szeretetben (*Sötétből fénybe*). Régebbi kötetéből átemeli ide is a tiszta szeretet verseit (*Akivel reggelente harmatot szedtem, Hívogató*), mintegy ezzel is jelezve, hogy a megtisztult ember (újra) gyermekivé lesz, s ámulattal tekint a világra, amellyel egylényegűnek érzi magát: „Magányommal a hatalmas Istenhez / hozzátartozom öszülő kertemhez. / Adj nekem, Uram, hűséges társat, / engedd, hogy szerelmes Évámra várjak! / Ne fagyjon rá a remény sorsomra / büszke lehessek ember-voltomra” (*Magányom Istenéhez*). Benke László tehát megértette – annyi szenvedés és vívódás árán –, hogy magánélete gondjait csakis kedvese teljes, feltételek nélküli elfogadásával, a megbocsátás – segíteni akarás jóindulatával oldhatja meg. Túl kell lépnie az önzés köreire: társát, a *másik* embert ugyanúgy *belülről* kell látnia-éreznie, mint ahogy azt ő is várná tőle.

A *Vállalás és szembeszegülés* kompozíció immár a mélyek mélyéig hatol. A lírai én – legyőzve önmagában minden hiúságot, sérelmet, netán képmutatást – kendőzetlenül feltárja dilemmáit, ambivalens érzelmeit és aggodalmát Évája helyzete miatt (örök munkanélküli, esetleg közmunkás, pénztelen, fiát egyedül neveli, és szorongásában-keserűségében időnként az italban keres vigasztalást): „Az nem lehet, hogy gyengébb az én szerel-

mem / e halál-világnál, mely téged gyilkos kéjjel sárba taposott”. A versbeszélő magamagának is szemrehányást tesz: „Mennyire szerettelek, de nem jól! S mennyit vacogtam miattad! / Hogy már megint összeestél a sarkon éhesen, betegen. / Elszirénázott veled a mentő, mint aki égbe szállna, / Menekültem tőled, / nem akartam pokolra menni érted, / szégyelltelek, szegény! /.../ Magamat sajnáltam benned, s kívüled is magamért rimámkodtam. /.../ Egyre nehezebben viselem / magamat, nem téged, hiszen te vagy a szépség, fiatalság, / királynőm vagy, szegényen is... / Mi történhetett, hogy ilyen mélyen elromlottam én is?” Vagyis Évája sebzettségét elfogadva és vállalva a jézusi, könyörületes szeretet gyógyító erejével kell mellette állnia. Ez az Isten által rámért, rábízott feladata, kötelessége. Vagy *együttesen* sikerül úrrá lenniük nehéz helyzetükön, vagy mindketten a halál fiai. „Vártuk mindketten, mégse gondoltuk: pusztulni így fogunk, / halott virágok közt az őszi szürkeségben / holtan ragyogunk.” (*Mérülésünk őszi kertben*).

Megöszült kertjében a megöszült költő lassan búcsúzkodik. „Hull a levél, / billen a fény / hamarosan / lelépek én. / Megöszültem / itt veletek, / sajnálom is / a kertemet. /.../ Lelépek én / az ág hegyén / még egy kicsit / billen a fény” (*Hamarosan*). Még egyszer visszatekint ifjúkora két nagyszerű, tiszta emberségű példaképére, akiktől küzdeni tudást, emberi tartást tanult: Tamási Lajosra és Varga Domokosra. Ők, akik teljes emberek tudtak maradni „e szerteszt szaggatott országban / szerteszt szagatott világban”, a síron túlról is fáklyaként világítanak az irodalmi élet sötéttségében. Benke László tőlük leste el a kitaró küzdelem szabályait: „tanultam, mi helyes, mi nem / ők voltak nekem a példaadók.” „Tudták, amit akkor én nem / de amit sejtve, kíváncsian, félve kerestem, / hogy hol van a törhetetlen lélek, / aki segít eszmélnem, s majd engem is erőssé tesz. /.../ Apámnál mindegyik több és kevesebb volt.” Költőnk az ő szellemsugárzásukban cseperedett férfivá. S kicsoda büszke boldogságot érzett, amikor sok-sok beszélgetés, „szemérmes, bátor, férfias találkozás” után mindketten barátjukká fogadták őt, a nehéz sorsú munkásfiút, s „a felszabadító öröm nevetésével” magukhoz ölelték mint egyenrangút (*A példaadók – T.L. és V.D.*). Ifjú barátjuk igyekezett, igyekszik méltó lenni manapság is emlékükhöz.

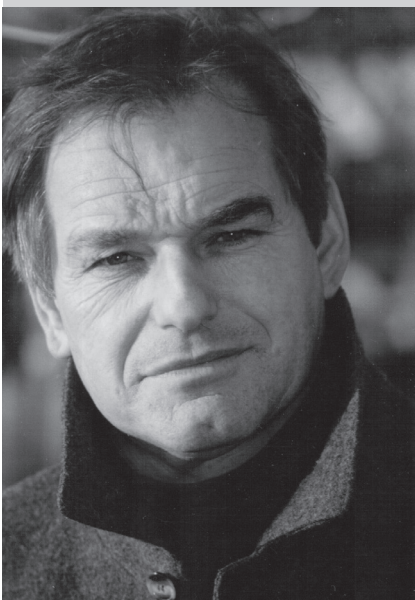
S immár ő is a lemenő nappal barátkozik (remélhetőleg az ő „ideje” még nem jött el). Kötetét gyönyörű, esti pillanatképpel zárja (Egry József: *Táj, fákkal*): „Tiszta ég keretében aransárga alkony / lágyul e tájban a fákra. / Az elmúlás fényes pillanatában / nyugszik a Teremtő e harmóniában.” ♦♦

(Benke László: *A megöszült kert*, Hét Krajcár Kiadó, 2016)

TAKARÓ MIHÁLY

„A SKORPIÓ JEGYÉBEN”

Döbrentei Kornél hetvenéves

Nekem jutott az a feladat, hogy születésnap műsorán méltassam *Döbrentei Kornélt*, aki hetvenéves lett. A Magyar Időkben Csontos János ezt írta: „A költőt Takaró Mihály méltatja.” De Kornél barátom hagyományos, konvencionális méltatása méltatlan lenne életéhez és egyéniségéhez.

Nem fogok beszélni ezért a katonacsaládban született kisfiúról, aki kilencévesen már verset ír, s ötödik elemista korára már százat is. Nem beszélek az osztályidegen fiatal mozgalmas életkezdéséről, amelyben hol kocskísérőként, segéd munkásként és raktárosként vagy éppen öt évig tengerészként tűnne fel. És a lényeghez képest

lényegtelen volna beszélni a fiatal újságíróról, az *Ötlet* munkatársáról, a *Hitel* rovatvezetőjéről, az irodalmi szerkesztőről. És végképp konvencionális volna tehetségét, költői és írói zsenijét pusztán kötetivel bizonygatni.

Nem esik szó ma ezért a *A skorpió jegyében* kötetről meg a *Szökőévről*, s nem hangzanak el *Vitézeknek való dévj balladák*. Nem teszem, mert tudom: türelme *Rebellis türelme*, amely *Kardélen* táncol, tudván, hogy *Mókuserék a halhatatlansághoz* minden kísérlete az írónak. És mégis és mégis *Tartsd meg a sziklát*, ha ez bízott rád – üzeni nekünk.

Ha ez a terem tele volna gyermekekkel, tán beszélne a *Hangyaútonról* és a *Tiszókáról* is. És ha itt lennének filozófusaink és esztétáink mind, érdemes lenne elemeznem a *Vajúdó feltámadást*, bár ismerve a mai író-társadalom jelentős részét, talán ez is csak *Helybengalopp* lenne. Hisz nem mindenki hiszi azt, amit ő: Magyarországgal Istennek terve van.

Végképp rangon aluli volna kitüntetéseiével méltatni őt. Úgy döntöttem, hogy ezekről nem fogok beszélni. A méltó méltatás ennél sokkal több. Az igazságot kimondó és ezért önmagát önként kirekesztő kor-szakos költőről kell szólnom.

De jó, hogy nem kell hazudnom rólad! Jaj, mennyi méltatlan méltatást kell hallgatnunk nap nap után! A szösszenetpörcintők, múltsérült témakoldusok, anyanyelv-szeplősítők, istengyalázók, íráscsúfolók és habzó szájú humanisták egymás méltatását.

Döbrentei Kornélt élete során együtt tolongani a nyájjal soha senki sem látta. Haragja, néha átkos dühe mindig csak a megélhetési rettegőknek és az ülepfürkész tintabitangoknak szólt. Sosem kellett bátorítani az igazság kimondására. Egyszerre, egy időben értette meg, ismerte fel már a 70-es években a korszak legjelesebbjeivel együtt, hogy hamis eszmék korában nincs helyes út. Csurka, Gyurkovics, Örkény és Szakonyi abszurd drámái ezt igazolják. Hiszen a szocializmusban mit tehet egy gondolkodó író? Az abszurdot használja eszközül a valóság kifejezésére. Te azonban velünk együtt hiszed az „Ego sum via, veritas et vita” örök igazságát. Mint Babits, a mindenséget vágyod versbe venni, s ebben magadnál tovább jutottál. Az ember élete hetven, vagy ha feljebb nyolcvan év, mondja az Ige. Már teljes az életed, hetvenkedj hát velem.

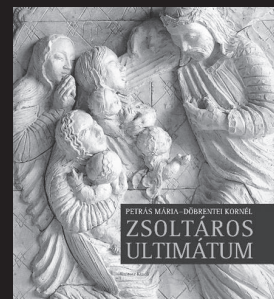
Kedves Kornél! Mindketten katonacsaládból származunk. Látom lélekben őseimet együtt, válllvetve harcolni őseiddel a hazáért. Látom az apák katonazubbonyát, alatta a katonaszívet, a kézben tartott kardokat. S a szilárd identitáson alapuló, rendet szerető szigort őseink fejében. És te is látod, akármerre nézel: ott ülnek veled szép, őszi délutánokon a padon – beszélgetve –, s ha felnézel az égre, láthatod ott is őket.

Aki a pokolig és a mennyig akar látni, nem lehet kisszerű, divatos szövegszöveget szövögető kisiparos csupán, az csak szókatedrálist építő lehet. Szakolczay Lajos szavai szerint „Száz mennyet félvállon hordó végvári katona, aki percig sem lankadhat, aki a lírát nem felhőtlen játszadozásnak tekinti, hanem felelős szólásnak. Aki a reformkor költőinek ivadéka.”

Szólj most már te a verseiddel úgy, ahogy mindig! Sorsfordító témákról teljes személyességgel, kimeríthetetlen, bibliai jelképtárral, Szabó Dezső-i magaslatokba húzva szókatedrálisaidat.

Isten éltesse! ❖

(Elhangzott 2016. november 11-én a fővárosban, a Magyarság Háza Corvin-termében.)

A művészházaspár (Petrás Mária keramikus és Döbrentei Kornél költő) Zsoltáros ultimátum című albumát 2009-ben a Kairosz Kiadó jelentette meg

DÖBRENTAI KORNÉL

A FA

Talán akkor volt elhivatottan a legszebb, amikor megtörtént körülötte szelíd katasztrófaként az ősz, nyírfák öngyötrő-pompájú aranyfáklyái közt hatalmasodott fel: szimbólummá rugaszkodó nyurga föntség, ki makacs-zöld tűivel odaférceli a szívhez a reményt –

ózon-erős szándékkal dúsult a táj fölé, az élet-ünnep eleven díszével: csúcsán forrongó, rőt gomoly, mókus ült, ágain pintyek hirtelen megnyilatkozó tarkasága és suvixsz-derengésű rigók nagy képzeletű rend szerint, s tobozok, pikkely-cífrás tartalomtól töménybarnán, és madár-időzések fölmagasztosult mészfoltjai, s a fölbugzó gyanta borostyán-álmodozásban megrekedt csillogása: szakadatlan örvendezés volt az a fa, étellel földízített, és akkor eljött a fűrészek évada –

Az irtóztató csonkot körülállták az örök-új Három Királyok s lelkükben újra fölnevelték, bandukolván a távoli istálló felé, hol a jászolnyi mindenség fölött lovak selymes ajkai közt angyalszárnyként suhogott a széna.

LYUKASÓRA OLVASÓI LAP
XXV. évfolyam, 9. szám. 2016/9.

A szerkesztőbizottság tagjai:
**Alföldy Jenő, Ágh István,
Bertalan Tivadar, Czigány György,
Dobai Péter, Gyulai Líviusz,
Iancu Laura, Kalász Márton,
Pröhle Gergely, Rózsássy Barbara,
Szakonyi Károly, Tóth Éva**

Főszerkesztő: **Sághy Ildikó**
Főmunkatárs: **Szakonyi Károly**
Művészeti vezető: **Kő Pál**
Művészeti szerkesztő: **Réti Attila**
Olvasószerkesztő: **Pécsi Tibor**
Rovatvezető: **Ughy Szabina**
Titkárságvezető: **Óri-Kiss Gyöngyi**

Szerkesztőségi postacím:
1052 Budapest, Városház u. 7., fsz. 15.
Telefon: 233-6952.
Mobil: 06-20-465-9232.
E-mail: iroegy@gmail.com.

Kiadja: **Magyar Írók Egyesülete**
Elnök, kiadóigazgató: **Szakonyi Károly**

Nyomdai kivitelezés:
Pharma-Press Kft.
1037 Budapest, Vörösvári út 119–121.
Felelős vezető: **Dávid Ábel Dániel**

Terjeszti: Magyar Posta Zrt.
Hírlap Üzletága és regionális társaságai.
Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján, a hírlapot kézbesítőknél, www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen, telefonon 06-1-767-8262 számon, levélben a MP Zrt. 1900 Budapest címen. Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél: www.posta.hu WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>), 1900 Budapest, 06-1-767-8262, hirlapelofizetes@posta.hu
Előfizetési díj: fél évre 1320 Ft, egész évre 2640 Ft
Egy példány ára: 450 Ft
Megjelenik: kéthavonta

Kéziratokat nem őrzünk meg
és nem küldünk vissza

LEXIKON

HIC ET NUNC – ITT ÉS MOST

PRO FUTURO – A JÖVŐÉRT

ESCA DEORUM – ISTENEK ELEDELE

PRO BONO PUBLICO – A KÖZJÓÉRT

VESTIBULUM – ELŐCSARNOK, BEJÁRAT

TARTALOM

Rómer Flóris Terv

Megújuló magyar műemlékek
a Kárpát-medencében **B/2.**

Szakonyi Károly: Csendes éj **1**

A HÓNAP KÖLTŐJE

Csukás István 2-4

Szakonyi Károly: A költészet melege **4**

Bene Zoltán: Elhagyatottak **5-7**

Antal Barnabás: Angyali vándor **7**

Az első aranykor,

**Az Osztrák–Magyar Monarchia
festészete és a Múcsarnok 8-10**

Dávid Katalin: A százhusz éves

Múcsarnok jubileumi kiállításán **11-12**

A kurátor fal- és képszövegeiből **12-13**

Gülch Csaba: Isten aranykötélén táncolt
Beszélgetés **Markó Ivánnal 14-19**

Szakonyi Károly: Olvassuk újra!

A szeretet bilincsében **20**

Gyurkovics Tibor:

Az utolsó karácsony **20-21**

Czigány György:

Nakonxipán zenéi **22-23**

Rómer Flóris Terv, **Orbán Viktor:**

A névadóhoz méltón **24-25**

Sarkadi Márton: Értékkörzés Erdélyben,
Kárpátalján, a Vajdaságban **26-29**

Ratzky Rita:

Petőfi és Jókai barátsága **30-33**

Tóth Éva: Odaát **33**

Alföldy Jenő: Veress Pál festményei
Tornai József költeményeiben **34-35**

Szakonyi Károly:
Krónika az Új Írásról **36**

Kondor Béla gyűjteményes kiállítása **37**

Taxner-Tóth Ernő:
A Martinovics-legenda **38-41**

Botond Gyula: A bölcs terapeuta **41**

Simon Erika:
Búcsú Kocsis Zoltántól **42-43**

Inkey Alíz:
Emlékezés Bara Margitra **44**

Gelesz Andrea: Gyógyító hangok **45**

Szakolczay Lajos:
Gadányi Jenő művészetéről **46-47**

Szalay Lajos Bibliája **48-50**

Tusnád László:
Szigeti Lajos kötetéről **50**

Komoróczy Emőke:
Benke László verseiről **51-52**

Takaró Mihály:
Döbrentei Kornél hetvenéves **53**

Döbrentei Kornél: A fa **53**

Baley Endre versei **55**

Simon Erika:
Az Isteni színjáték szoborképei,
Madarassy István munkái a firenzei
Dante Múzeumban **55-B/3**

Kondor Béla kiállítása

Hódmezővásárhelyen **B/4**

Kedves Olvasóink!

Kérjük önöket, hogy támogassák a Lyukasóra folyóirat megjelenítését azzal, hogy a 2017-es évre előfizetőink lesznek (lásd: postai előfizetésnél), de segíthetnek alkalmasszerű támogatással is. És a jövőben ezt (2017-től) adójuk 1%-ának felajánlásával is megtehetik. Bankszámlaszámunk: Kereskedelmi és Hitelbank 10200940-21519541-00000000. Ha erre a bankszámlára nevük és címük feltüntetése mellett befizetik az éves előfizetési díjat, vagyis a 2640 forintot, a szerkesztőségből is folyamatosan megküldhetjük önöknek a Lyukasóra aktuális számait. Előre is köszönjük, üdvözlettel: a Szerkesztőség.

A MEGJELENÉS TÁMOGATÓI

nka
Nemzeti Kulturális Alap

- Emberi Erőforrások Minisztériuma
- Nemzeti Kulturális Alap
- Pest Megyei Kormányhivatal
- Szerencsejáték Zrt.
- Ferencvárosi Önkormányzata
- Körmeny Galéria
- Márkus Antikó Bt.

Számunkat a Múcsarnok Első Aranykor című kiállításának képeivel, a Rómer Flóris Terv anyagával, Főgel Kristóf Márk képeivel, Szalay Lajos KOGART-tulajdonban levő rajzaival, Kondor Béla KOGART-tulajdonban levő festményeivel, Madarassy István munkáival, Korniss Péter fotójával, Markó Iván fotóival, Tornai József Veress Pál-kötetborítóival, Inkey Tibor archív fotóival, Lovász Irén koncertfotóival, Gadányi Jenő festményeivel és a Lyukasóra folyóirat archív anyagaival illusztráltuk.

SZERZŐINK

Alföldy Jenő, 1939
Antal Barnabás, 1942
Baley Endre, 1962
Bene Zoltán, 1973
Botond Gyula, 1957
Czigány György, 1931
Csukás István, 1936
Dávid Katalin, 1923
Döbrentei Kornél, 1946

Gelesz Andrea, 1965
Gülch Csaba, 1959
Gyurkovics Tibor, 1931–2008
Inkey Alíz, 1940
Komoróczy Emőke, 1939
Orbán Viktor, 1963
Ratzky Rita, 1951
Sághy Ildikó, 1941
Sarkadi Márton, 1965
Sármány-Parsons Ilona, 1961

Simon Erika, 1971
Szakolczay Lajos, 1941
Szakonyi Károly, 1931
Takaró Mihály, 1954
Taxner-Tóth Ernő, 1935
Tornai József, 1927
Tóth Éva, 1939
Tusnád László, 1940
Ughy Szabina, 1985

BALEY ENDRE

FÖLD-LENGÉS

Holdfénytánc a tornácon,
felhőn ringó fényálm,
csillaglétű angyalok
dúdolják a holnapot.

Fűszálhintán föld-lengés
múló éjre ajtót vés,
nyárpillájú napkorong
hajnalsöndben álmat bont.

VARJAZ AZ ÉG

Elszomorít, hogy a rét már hervad,
száll az ökörnyal, varjaz az ég,
csipkebogyókon az ősz-vén napfény
harmatot hallgat, hízik az éj.

Holdrokolyán didereg sok csillag,
gördül a Göncöl, táncol a szél,
dérpapucsában a hajnal csosszan,
őszre sziszegve lépked a tél.

AZ ÉN VILÁGOM

Fakardommal ösvényt vágtam,
mégse csípte csalán hátam,
félmeztelen jártam nyáron,
szakadt volt a hátizsákom.

Szakadt volt a hátizsákom,
kék-zöld foltok a bokámon,
engem ölelt rét és erdő,
úgy hívtak csak: a tekergő.

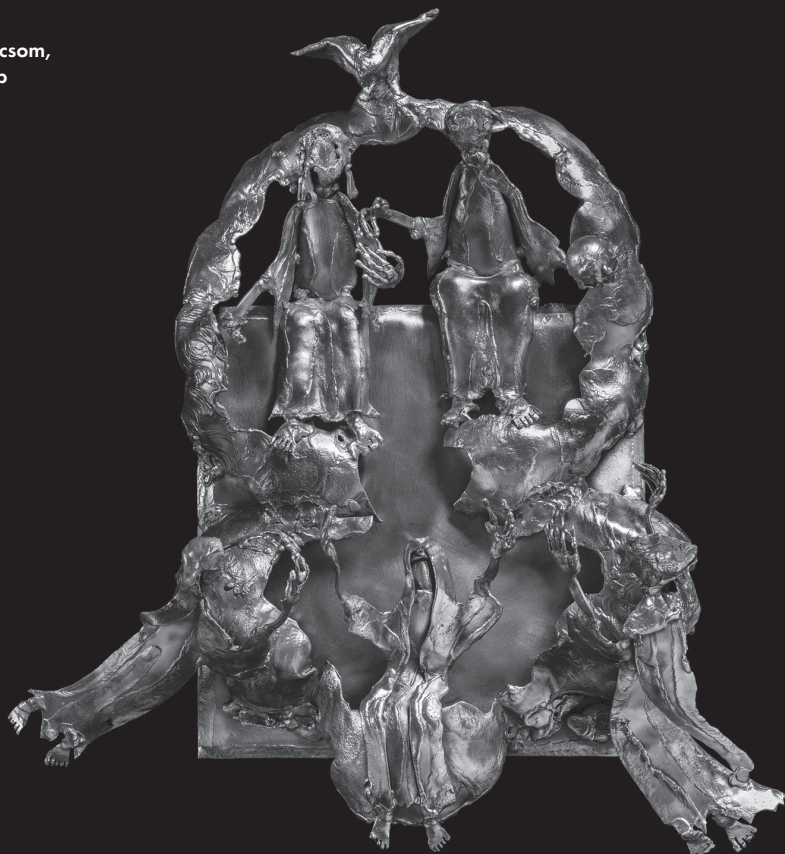
Úgy hívtak csak, a tekergő,
párnám kicsiny bárányfelhő,
takaróm a csillagos ég,
minden vágyam a messzeség.

Minden vágyam a messzeség,
ahol születnek a mesék,
a világ meg olyan kerek,
ahogy kacag minden gyerek.

SIMON ERIKA AZ ISTENI SZÍNJÁTÉK SZOBORKÉPEI

BESZÉLGETÉS MADARASSY ISTVÁNNAL

Dante,
Paradicsom,
33. kép

– Kedves István, az azóta szentté avatott II. János Pál pápának a te Szent István király és Gizella királyné szobrodat vitte ajándékkul Mádl Ferenc köztársasági elnök Rómába az ezredfordulón. A Divina Commedia nyomán született műved, a Pokol, majd a Purgatórium szoborképei már láthatók voltak Firenzében. Adventkor azonban a teljes, hatalmas műalkotás: száz képed és három szobrod: Dante, Vergilius és Beatrice alakja van jelen a firenzei Dante-múzeumban. Az Isteni Színjáték hétszáz éve ihleti a zenét, a költészetet és a szobrászatot. Emlegethetjük Arany János és Babits Mihály Dante-verseit, Liszt Dante-szonátáját és a szimfóniát, Csajkovszkij Francesca da Rimini szimfonikus fantáziáját, akár a Puccini-vígoperát, Rodin vagy Gulácsy Lajos műveit, Babits, Nádasy Ádám és Baranyi Ferenc Dante-fordításait. Életműved új, hatalmas sorozata társul most az említett

alkotásokhoz. Hogyan született meg Dante-kompozíciód?

– A firenzei kiállítás a mostani, adventi megnyitása után tavaszig látható a Dante-múzeumban. 2016 őszén Pesten, a Párbeszéd Házában, az egykori kápolna szakrális terében már bemutathattuk a teljes sorozatot. Örültem Sajgó Szabolcs költő, jezsuita szerzetes meghívásának, mert úgy gondoltam, hogy műveimet először hazánkban illik kiállítanom. A kiállítást Prokopp Mária művészettörténész nyitotta meg, Mécs Károly olvasott fel részletet Dante költeményéből, s egy fiatal orgonaművész általam kért, új darabjából játszott tételeket. Horváth Márton Levente művének címe kedves szóösszevonással utal Dantéra és rám: „Madaradante” elnevezéssel. Huszonkét éve kaptam meghívást a ravennai Dante Biennáléra, akkor miniatűr formában a Pokol kapuját terveztem meg, s ezzel aranyérmet

nyertem. Két évvel később a *Purgatórium*, majd újabb két évre rá a *Paradicsom* hasonló méretű kapu-tervével szerepeltem. Így három alkalommal állíthattam ki Ravennában, igaz, csoportosan.

– *Ravenna után már természetes dolog volt a firenzei meghívás is?*

– Egyáltalán nem, hiszen Dantét Firenze városából elkergették, s Ravenna fogadta be, ott is halt meg, ott temették el. Persze, Firenze most már szeretné földi maradványait visszahelyezni, ugyanis üres síremlékét láthatjuk csak. Ezért lenne szép, ha megvalósulhatna, hogy Horváth Márton Levente orgonáljon a templomban, s a szoborképeim alapján született műve megszólaltatása után menjünk át a Dante-múzeumba, a kiállítás megnyitására, amelyre, úgy tudom, Kanadából és Magyarországról is jönnek majd csoportosan.

– *A vörösréz lemezről készült, tűzecsettel festett szoborképek sok-sok esztendő olvasmányélményei nyomán jelenítik meg az Isteni Színjáték énekeit. Ars poeticád szerint tűzzel és lánggal lehelsz életet szobraidba. Technika és misztika találkozik össze a munkában. A Paradicsom megalkotása, ennek elvontabb világa nehezebb feladat volt-e, mint a Pokol vagy a Purgatórium jeleneteinek ábrázolása?*

– A maga nemében mindhárom hatalmas „felvonás” nehéz volt. Harminchárom ének százötven figurája. Mindegyiknek kezét, majdnem arcot, ruhát és lábat teremteni, két-három centiméteres méretben kéztartást kifejezően megoldani, ez az én technikám szerint miniatúrának számít, amelyet mindig sokkal nehezebb létrehozni, mint nagyobb méretekben. Megszenvedtem a Paradicsom megalkotásával is, de hát a Paradicsomba csak a Pokol és a Purgatórium után érhet el az ember.

– *A három nagy sorozat hangulatában, légkörében is különböző. Lehetőséget adott a technikád a „színjátékra” is?*

– A Pokol képeit úgy képzeltem, hogy visszafogottabbak színeikben, szürkések, kékes a világuk, csak a figurák színesebbek. A Purgatóriumban tisztítófűz van: itt a bíbor színek, a narancssárgák és a pirosak dominálnak. A Paradicsom pedig már a fény világa, a fények játéka itt jelentős lehet. Itt az ezüstöknek és az aranyaknak kell szerepelniük. És itt kitágul a tér. Mindenképpen le kellett lépnem arról a huszonötöszer huszonöt centiméteres mezőről, a téma kiterjedése érdekében. A tértelenséget kellett valamiképpen érzékeltetnem, annyira, hogy a figura lábujja érje épp a lemez szélét, a többi a levegőben van. Ezeknek a jelképeknek a Paradicsomban hangsúlyos a szerepük.

– *Ars poeticád: „Úgy gondolom, hogy csak akkor válik a kép képpé, a szobor szoborrá, a szoborkép szoborképpé, ha a tűz és a láng által a lelket is sikerült beléjük olvasztanom!” A rajzolás, az ötvösség és a szobrászat hogyan alakult ki a művészetekben? Mind a három*

egy időben jelen volt, vagy váltották egymást? Volt-e olyan korszakod, amely kimondottan valamelyik anyaghoz kötődött?

– Mindennek alapja a rajz. Jön a sugallat, az inspiráció, akkor a témát egy vázlat formájában skiccelem le. Utána többnyire rögtön az anyaggal „beszélgetek”, amelyet elképzeltem. A portrénál azonban feltétlenül kíváncsodik rajzolás is. Ami nagyon jó ujjgyakorlat. Láttam, hogy otthon édesapám hogyan dolgozik rézlemezrel, ezért volt bennem késztetés a rézlemez szépsége és anyaga iránt. Az ars poeticámban ezt nem tudtam belerejteni: a réznek az a különlegessége, hogy abból mindent meg lehet alkotni. Majdnem a végtelenségig lehet nyújtani, domborítani és kalapálni. Voltak elődök és olyan nagyságok, mint Benvenuto Cellini vagy Szentpéteri József, akit magyar Cellininek is neveznek, bár ők nem rézből, hanem ezüsből domborítottak. Az anyag különlegessége vonzott: így végeztem el az ötvös-szakot a művészeti gimnáziumban, majd a főiskolán ötvös-iparművészként szereztem diplomát.

– *Gondolhatunk Verdi-ábrázolásodra, ez a mű pármái kiállításra készült. Hegedűs Endre lemezborítóján pedig – hommage à Liszt Ferenc – látható a zongorás kéz.*

– Liszt Ferenc virtuozitását szerettem volna ezzel a kétkezes játékkal kifejezni és kicsit felfokozni. A másik, az egykezes Fertőrákoson van a püspöki kastélyban. A Haydn-év kapcsán és Haydn emlékére készítettem két képet is, egyik szimfóniájának a kottájából pár sort gravíroztam a lemezre.

– *A Gaudium et spes enciklikában olvassuk: „A művészetek a maguk módján sokat jelentenek az egyházi élet számára. Arra törekcsenek ugyanis, hogy kifürkesszék, milyen az ember, melyek a problémái, s mit tapasztal, amikor megismeri és tökéletesíteni akarja önmagát és a világot. Egy műalkotás többet mondhat Istenről, mint sok elvont ismeret, világosabbá teheti az értelem számára az Evangélium tanítását, s azt úgy képes bemutatni, mint ami hozzátartozik az élethez.” Miért van szüksége az embernek a művészetekre? A keresztény ember hitét erősíti-e a művészet?*

– Művészetre mindenkinek szüksége van, akár zene, akár irodalom vagy képzőművészet az, s hogy ki-ki melyik műfajt részesíti előnyben, az nagyon változó. És nyilvánvaló, hogy a középpontban Isten áll, aki mindenben meghatározó. A templom funkcionális tárgyainak a megfogalmazásánál is ez igen fontos. Értem ezen a tabernákulumot, mint az Eucharisztia helyét, a kelyhet, a paténát vagy a gyertyatartókat és a keresztelomedencét. Az élet kezdetétől a halálig mindent magában kell foglalnia. Számomra ez szent és sérthetetlen egység.

– *Tudom, hogy a zene nélkülözhetetlen erőforrás életemben. Munka közben is hallgatsz muzsikát?*

– Többnyire Liszt darabjait. Sok művét szülte az olaszországi utazások, az ottani nagy képzőművészeti alkotások élménye. Raffaello-festmény, a *Mária eljegyzése*, vagy Michelangelo szobra a firenzei Medici-kápolnában: a *Gondolkodó*. De hallgatom Bachot, Vivaldit, Mozartot, Beethovent, Rossinit és Ravelt, fontos Bartók-műveket is, jó zenét szinte reggeltől estig. Ha hegesztettem vagy kalapáltam, akkor elnyomtam a hangszerek hangját, de két kalapácsütés között jó volt hallani Bartókot.

– *Vele kapcsolatban mint a természet természetes törvényeinek formateremtő lehetőségét emlegetik a Fibonacci-sorozatot vagy a régi mesterek által alkalmazott arányok rendjét. Az aranymetszésről van szó. Nálad is vannak ilyen szigorú formai kötöttségek a jó megteremtése érdekében?*

– Igen, bár Bartókot nem elemeztem ilyen szempontból, ez a zenetudósok lehetősége. De a kötöttség, a szigorú forma, ahogy Bachnál és Bartóknál is formateremtő, jelen van az én alkotói munkámban is. A komponálás ezek jegyében történik. Én a bal alsó sarokból a jobb felső felé átlósan igyekszem komponálni. Ez a formai kötöttség elsősorban a Paradicsom képein jelenik meg ilyen kifejezetten. Ezek által érvényesülhet jól a kezek által elbeszélte jelképrendszer, a figurák arca, meg a hozzájuk tartozó, esetleges tárgyi jelek. Szent Péternél a kulcs, Szent Ferencnél a kötél, amelyen csomók vannak. Látszódnuk kell.

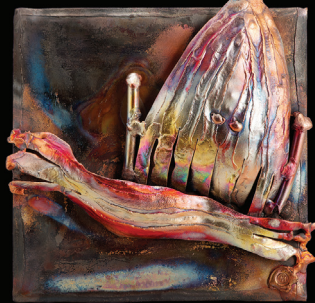
– *Érdekesség, s talán több is annál, hogy a Paradicsom XIX. énekében azt olvashatjuk: „Oh, boldog Magyarország! Csak ne hagyja magát félrevezetni már!”*

– Amikor a Dante-múzeumba először beléptem, láttam, hogy van ott egy történelmi térkép, amelyen Magyarország a második legnagyobb Európában. A magyar királyság akkor élte fénykorát. Dante a boldog Magyarországot foglalja költeményébe. A nyolcadik ének történeteiben találkozik Dante Anjou Martell Károlyval, Róbert Károly magyar király fiával. Örülünk kell, hogy Dante említi hazánkat, amelynek gyönyörű kora eléggé visszaszorult már a lelkekben és a képzeletünkben. Büszke voltam, hogy ezt élhettem meg Firenzében, s hálás vagyok a Jóistennek, hogy erőt és alkalmat adott nekem, hogy művemet befejezhessem. Ha pedig a kiállítással az emberek figyelmét ismét felhívhatom Dante remekére, akkor ez számomra nagy öröm. A szó szoros értelmében a Színjáték számomra „szín-játék” is: Dante énekeinek eleven szépségei közt.

– *Dante sorai, amelyek XVI. Benedek pápa „Isten a Szeretet” enciklikáját is ihlették, téged is elkísérnek bemutatóktól bemutatókig: „Csüggedtem volna lankadt képzelettel, / de folyton-gyors kerékként forgatott / vágyat és célt bennem a Szeretet, / mely mozgat Napot is minden csillagot.”* ♦♦

MADARASSY MUNKÁI
A FIRENZEI
DANTE-MÚZEUMBAN

A DIVINA COMMEDIA NYOMÁN

Dante: Isteni színjáték
(Madarassy munkái:
Purgatórium, Paradicsom
és Pokol jeleneteiből)

JELET HAGYNI

KONDOR BÉLA
GYŰJTEMÉNYES KIÁLLÍTÁSA

Cikkünk a 37. oldalon

1. Az angyal megjelenik Lóthnak, 1972
2. Liberius, 1965
3. Savonarola, 1961
4. Négy szent, 1958
5. Darázs király, 1963

